

2010 / 3.

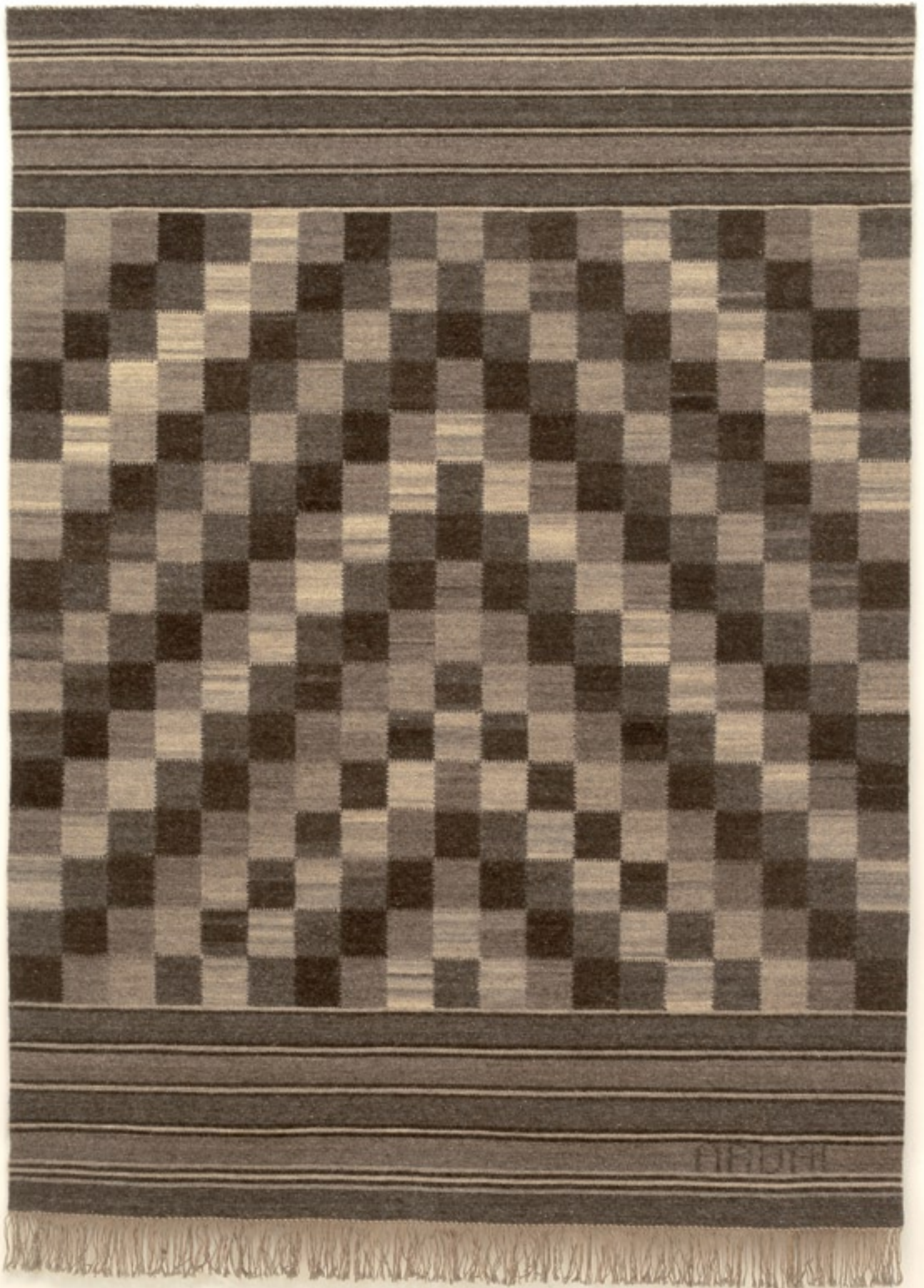
Ára: 600 Ft

folkMAGGazin

XVII. évfolyam

3. szám

A TARTALOMBÓL:

6. Főhajtás Cseh Tamás előtt
Marton László Távoldó
8. A Kalácsa 31. fesztiválja
K. Tóth László
10. Kedves Rozika...
Petrőczy Éva
12. Vót, hol nem volt
Dala Sára
14. Kondások fagottal
Dóra Áron
16. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Ion Creangă: Az örménykakukk...
Kóka Rozália gyermekrovata
18. Víz, bor, vér...
B. Koltai Gabriella
19. Víz, bor, vér...
Beregszászi János képriportja
20. MAGTÁR - Báró Pista pakulársága
Széki Soós János
23. A TÖRTÉNELEM SODRÁBAN
Vilma Istensegítről
Kóka Rozália
30. A folklorista Vikár Béla - III.
Pávai István
32. Beszélgetések Lajtha Lászlóról
Solymosi Tari Emőke
38. A pásztorfurulya... - I. rész
Bolya Dániel
40. A „bokályos ház”...
Pattantyús Orsolya
45. Égtartó emberek
Széki Soós János
47. Jönnek a fiatalok
Grencs Krisztián
48. A huszonötödik óra
Halász Csilla
50. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

A textilművészet varázslatos mágusa

Ardai Ildikó kiállítására

Ardai Ildikó Ferenczy Noémi-díjas textilművész vándorkiállítását Farkas Irén, a Csíki Székely Múzeum nyugalmazott néprajzos szakembere, muzeológusa nyitotta meg Gyergyószentmiklóson, a Tarisznyás Márton Múzeumban, 2010. április 16-án.

A hagyományos népművészet és a „magasművészet” között, kialakulásuktól kezdve folytonos kölcsönhatás állt fenn. Nemcsak a felülről jövő, a „leszálló” magaskultúra hatott a népművészetre, de az egymásra hatás szinte állandó, oda-vissza irányban ható volt.

A népművészet „felfedezése” után, e kölcsönhatás fontosságát, szükségszerűségét, már sokan megfogalmazták Petőfitől Arany Jánosig, Bartók Béláig, akik a népművészet „tisza forrásából” ihletődtek, merítettek, feldolgozták a népművészet elemeit. Mélyre ható eszmeiségük nemcsak a népművészet iránti hozzáállást változtatták meg, de munkásságuk nyomán maga a népművészet, és a magasművészet is átértékelődött. Arдай Ildikó textilművészete igen jó példa erre. A népi stílust és ornamentikát, játékos könnyedséggel feloldja, átrendezi, alkotásaiba olvasztja. Az alkotás katarzisában megsemmisül a tudatos alkotói szándék és a népi előkép, együttesen válnak újjá, eredetivé, egyedivé.

Önmagáról vallva, Arдай Ildikó a kezdeti impulzust „kívülről” kapta, a finnországi példából merítette. Ez az indíttatás vezette el a népművészet, pontosabban a népi festékesek szín- és formavilágának felfedezéséhez, amiből aztán „életre szóló” szerelem vált, hiszen alkotói tevékenységének jelentős része ennek jegyében tel el, korán felismerve a népi tárgyalkotó művészet esztétikai-eszmei értékét. S mint vérbeli alkotó, komoly munkába kezdett, helyszíni gyűjtést és tanulmányutat végzett Erdélyben, Csíkban. Tudva azt, hogy csak az alapos megismerés, a tanulás, a népi technika elsajátítása után, foghat hozzá alkotói elveinek, művészi fantáziájának kibontakoztatásához.

Talán nem is az indíttatás a lényeges, inkább az a tény, hogy a népművészetben nemcsak a tanult művész ihletési forrását kereste és kapta meg, hanem megérezte, felismerte annak „mélységét”. Azt, hogy az erdélyi népi textilművészet mélyrétegében, elemeiben, régi közös kultúr- és formakincset őriz, olyan rejtett, elfelejtett, átmentett szimbólumokat, melyeknek ma már nincs föltétlenül gondolati, tudatos, verbális úton

megfogható, kifejezhető értelme, jelentése. Miként azt is felismerte, hogy a formakincs e művészeti ágon belül, Európa népeinél majdhogynem közös, csak azok alkalmazási sorrendje, fontossága, gyakorisága, „hierarchiája” változó. E tényező adja meg egyediségüket, sajátosságukat. Ugyanez az elv vonatkozik a színhasználatra is, és mindkettő együttesen meghatározza minden nép sajátos stílusát.

Ezért fordult a népi szőnyeg-szővészet végvárának megmaradt csíki festékesek tanulmányozásához. Rabul ejtette alkotói fantáziáját annak mértékletes szín- és motívumvilága. S miként a kisgyermek, szétbontja játékát, megismerni, hogyan is működik, a művész, Arдай Ildikó, először igen alaposan megtanulja a festékesek „anatómiáját”. Majd szétbontja darabokra, eljatszika a motívumokkal, hogy azután, a művészi teremtés belső, öntörvényű elve szerint, újból összerakja: de már más rendezői elv, más rend szerint. Nem csupán a logika szigorával, „kívülről” nyúl e kincsekhez, inkább beléhatolt, belülről bontja, fejt, oldja fel a motívumok szövedékét, de magas művészi igénnyel, a lényegüktől nem fosztja meg őket. Finom megérezéssel úgy rendez el azokat, hogy a szemlélőben felidézze az eredeti képét, mintaelemeit, színvilágát. Mágikus, varázslatos folyamat ez, szétrázni, összekeverni és újraalkotni, rendszerbe szorítani a motívumokat anélkül, hogy ezek megsérüljenek.

Fitz Péter szavaival mondván: „a népművészeti formanyelvet értelemszerűen, azaz alkotóian interpretálta.”

Bár a szövés technika önmagában törvényszerű kötöttségeket hordoz – a függőleges és a vízszintes síkjában tartja fogva az alkotót –, az alkotói képzeletet megtöri, Arдай Ildikónak sikerült ezen felülemelkedni. Szőnyegei lebegést, vibrálást, feszültséget, ugyanakkor megnyugvást is sugallnak. A technika kötöttsége, börtöne megszűnik, a motívumok ugyan szigorú rendben, egymáshoz kapcsolódva, de mintha súlytalanul, nehézségi erő nélkül lebegnének a végtelen térben.

Mágikus erővel rendelkező „szövőmester”, aki ismeri a titkot, akár a párkák, akik

Címlap: Cseh Tamás - Eszembe jutottál · Főhajtás Cseh Tamás előtt · ETNOFON Records · FONÓ

Belső borító: Arдай Ildikó Ferenczy Noémi-díjas textilművész munkája - Rosta József reprodukciója

az élet szövődékét szőtték, úgy vágja el a minták szigorú rendjét, hálóját, vagy épp a lebegését, titokzatosan, ründérien.

Alkotásainak színvilága is alkalmazkodik az alkotás arany szabályaihoz. Hű marad az eredetihez, a népi textíliák színvilágához, melyből ihletődött. Jó érzéssel, pontosan ráérez erre is, nem bontja-oldja fel őket, mérsékletes, visszafogott marad, egy-két színnel bővíti ugyan a színskálát, de nem visz bele idegen elemeket, sem másfajta sorrendet. A díszítőelemekben sem tobzódik, alkotásait nem zsúfolja túl, azaz nem „fulasztja meg” a szemlélőt. Csak eljátszad-

zik a motívumokkal és a színekkel, százféléképpen kombinálja, szépen visszarendezi, meghagyva a festékesek színvilágára jellemző hangsúlyos jegyeket, a nagy tónus- és színtkülönbséget. Ahogyan a népmesékben, ajándékot nyújt nekünk, de „se sokat, se keveset”.

Így alkotásaiban benne van az eredeti, a régi és az új, visszaköszön bennük eleink érzésvilága, a színek és motívumok dallamán át, mert minden korban a textíliák adják az otthonok melegségét és díszét. (Ezért is társul hozzájuk a nőiség, az otthonban békét teremtő szeretet melegsége.) A tudatos mű-

vész talán így akarta vállalni a közös eredetet, a népi és a műalkotás családi összetartozását, szerves egységét. A kiállított darabok e „kettőssége”, a régi és új „együttlátása” az alkotóművész egyéniségében már rég ott szunnyadozhatott, csak a megfelelő pillanatra várt, hogy felszínre törjön és kiteljesüljön.

Ezért sajátosak és egyediek Arday Ildikó textíliái. Magas művészi színvonalukról, eszmei és esztétikai értékeikről az alkotások önmaguk beszélnek, a szem és a lélek felfrissülésére.

Farkas Irén

FESTÉKES

Ardai Ildikó budapesti textilművészt kérdeztük csíkszeredai kiállítása kapcsán

– Egy ősi kézműves mesterség múltját kutatta a '70-es években Székelyföldön. Mit talált akkoriban ezen a vidéken?

– Diplomázás után határoztam el, hogy a hagyomány folyamatába illeszkedve próbálok meg valami eredetit művelni. Az 1970-es évek elején a székely festékes szőnyegek tanulmányozása ilyen lehetőségnek bizonyult. A magyar népművészet más területén nincs annyi, az emberiséggel közös díszítő kincs, mint éppen ezekben az erdélyi gyapjúszőttésekben. A székely festékes a hasonlóságban is különleges és egyéni, jellemző a helyszínre és közösségre, amelyben létrejött. Egy időben indultam a népzenei mozgalommal, helyszíni gyűjtést végeztem Csíkban, Kászonban és Gyimesben. Eredeti darabokat kerestem. Házaknál keveset találtam, mert a textilhasználatban tönkremegy. Szövésgyakorlatot folytattam Csíkpálfalván Sántha Kálmánné Juliska néninél, akinek volt egy szép, régi „csillagos” asztalfedél festékes, de ő is már a szövetkezet által befolyásolt léptékben és színekkel szőtt. A másik, háznál fellelhető legrégebbi darabot Kászonban találtam, egy „vízfolyásos” mintát. A többi archaikus darabot Szentimrei Judit kalauzolásával, templomokban láttam Csíkban. Nagy szerencsém volt, hogy megmutatták a Csíki Székely Múzeum gyűjteményét.

– Mi volt a célja a székely festékes felgyűjtésével?

– A gyűjtéssel a célom: „a székely festékes szőnyeg felújítása és bevezetése sorozatgyártásra” – írok rólam a lexikonban. Ehhez fontos volt a lényeg megértése, mert alázattal kellett hozzányúlni a minták, a méret, és színváltozatainak elkészítéséhez, ami a szőnyeg elterjedéséhez, használhatóvá tételéhez szükséges volt. Nagy segítségemre volt az erdélyi tanulmányút, ahol a szövés technika elsajátítása, a látott példák, beszélgetések a szövőkkel és a környezet együtt adta, hogy hamar elsajátítsam a titkot. Ezután Szentimrei Judit könyve segítségével pontosítottam a tapasztaltakat.

Hazatérve elkezdtem egy az egyben leszöni az eredeti mintákat. A szövéshez szükséges rajzok készítésénél, azok újra és újra átdolgozásánál egyre közelebb kerültem a motívumrendszer és a szövés technika összefüggéseinek megértéséhez. Ezután indítottam el több tervsorozat kivitelezését vidéki kézi szövő szövetkezeteknél. A falusi asszonyok örömmel hasznosították örökölt tudásukat, és biztosították volna egy magyar áru nagyvonalú kereskedelmének hátterét. Sajnos, az idő nem kedvezett, a vezetés ízlése és tudatlansága zsákutcába terelte ezt a korszerű vállalkozást. Az elmúlt években, évtizedekben a sok embernek megélhetést adó, nemes hagyományokat folytató háziipari szövetkezetek feloszlottak.

– Többször visszalátogatott gyűjtéseinek helyszíneire. Milyenek tapasztalja, látja most a székelyföldi festékest itt a szülőhelyén?

A vándorkiállítás állomásai

Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum Gyárfás Jenő Képtára, 2010. február 17-től március 10-ig

Kézdivásárhely, Vigadó Művelődési Ház, március 12-től április 12-ig

Gyergyószentmiklós, Tarisznyás Márton Múzeum, április 16-tól május 16-ig

Csíkszereda, Kriterion Galéria, június 8-tól június 16-ig

Marosvásárhely, Kultúrpalota, július 1-től július 15-ig

foto: Kispál Attila

– Gyűjtéseim helyszíneire 2005-ben látogattam vissza, amikor meghívtak Csíkszeredába, a Romániai Magyar Népművészeti Szövetség megalakulásának tizedik évfordulójára szervezett ünnepségre. Ott vetítettem azt a filmet, ami az előző kérdésre adott választ részletezi, és egy budapesti kiállításon készült.

Ez a film a „Hagyományok Háza” című tévéműsorhoz készült, Sebő Ferenc szerkesztésében, amely a jelenlegi sorozat-kiállításaimnak is kísérő műsora. A filmet Dénes Zoltán rendező-operatőr készítette, és ebben beszél munkámról Andrásfalvy Bertalan, Borbély Jolán, Beszprémy Katalin és Sebő Ferenc. 2005-ben a Csíki Székely Múzeum néprajzi kiállítását Farkas Irén néprajzos muzeológussal néztem végig. A „jelenkori népművészet” festékeseit látva jutott eszünkbe, hogy be kellene mutatni szőnyegeimet a székelyföldi múzeumokban, hogy felébredjenek a székely festékes témában ott még meglévő ismeret és szaktudás. Jelenleg házaknál kevesen szövik a szőnyeget, jó lenne ismét használni saját hagyományunkat, ahogy a táncokban használják a fiatalok szórakozásra a régi zenéket és táncokat.

– A hagyomány és korszerűség kérdése talán aktuálisabb most, mint valaha... Hogyan lehet, illetve lehet-e hozzájárulni úgy a népművészethez – festékeshez –, hogy a mindenkor lakáskultúrában hitelesen képviselni lehessen?

– Hagyományörzéshez hit kell, történeti anyaghoz viszont csak aktívan érdemes hozzájárulni. A népművészetnek mindenütt a világon leglényegesebb vonása, hogy a minta, a technika, a stílus és az életforma nem választható el egymástól. A folklórnak csak a kultúra szerves értelmezésével van értelme. Kezdetben sokat másoltam, csak ezen keresztül érezhettem meg azt az értéket, amit a több száz évvel ezelőtti beleszőtt motívumok közvetítettek. Ezután mertem kísérletezni, más színekkel, más formákkal, míg abból is

„1970-ben kezdtem a székely festékes szőnyeget tanulmányozni. Munkámhoz helyszíni gyűjtést végeztem Csikban, Kászonban és Gyimesben. Felkutatottam eredeti darabokat részben házaknál, részben múzeumokban. Együtt szőttem helybéli hagyományörző szőnyekkel.

Hazatérve több tervsorozat szövést indítottam el vidéki kézi szövő szövetkezeteknél. A szövéshöz szükséges rajzok készítésénél, azok újra és újra átdolgozásánál egyre közelebb kerültem a motívumrendszer és a szövés technika összefüggéseinek megértéséhez. Tapasztalataimra építve a téma személyes változatait készítem ma is.

Harminc év munkájából válogatott szőnyegeimmel (1993–2003) több külföldi magyar intézetben állítottam ki: Párizsi Magyar Intézet, Római Magyar Akadémia, Varsói Magyar Kulturális Intézet, a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete (Pozsony, Bártfa), Berlini Magyar Ház, Tallinni Magyar Intézet, Helsinki Magyar Kulturális és Tudományos Központ (a norvégiai Voss, a finnországi Kuopio, Lahti és Vantaa városokban).

A kiállítási anyagot folyamatosan újabb darabokkal egészítettem ki. 2003-ban a szombathelyi I. Textilművészeti Triennálén *Átjáró* című munkám az alkalmazott textil kategóriában a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma díját érdemelte ki. 2006-ban és 2009-ben a Textilművészeti Triennálén szerepeltek a kollekcióhoz tartozó új munkáim, a *Hetvenkép* és a *Jelfák I-II*.

A székely festékes szőnyeg-felújításaimat és a témára készült tervsorozataimat kiállítottam Gödöllőn (GIM-Ház), Miskolcon (Herman Ottó Múzeum) és Budapesten (VAM Design Center). Ez utóbbi kiállításról 2004 októberében film készült a *Hagyományok Háza* című televízióműsorba.

2005-ben, a Romániai Magyar Népművészeti Szövetség megalakulásának tizedik évfordulójára ezzel a filmmel hívtak meg Csíkszeredába. A Csíki Székely Múzeum néprajzi kiállításán öltött fel, hogy jó lenne bemutatni szőnyegeimet a székelyföldi múzeumokban. Célom, visszavinni az anyagot a gyűjtésterületre, felébredtteni a székely festékes témában ott még meglévő ismeret és szaktudást. A kiállítások ideje alatt a munkámról készült filmet is vetíteni fogjuk.”

Ardai Ildikó

szerves egész alakult ki. A feladat az, hogy megtaláljuk, hogyan lehet hozzájárulni a hagyományhoz úgy, hogy azt a mai lakáskultúrában hitelesen képviselni lehessen: őrizze a régít, és korszerű legyen. Még ma is szíven újrászövik egy-egy eredeti mintát, ami annyira szép, hogy nem tudok jobbat kitalálni.

– Amit látni fogunk a Kriterion Házban, az Arдай Ildikó festékes-szőttes kultúrája vagy a '70-es évek székelyföldi festékesének néhány példája?

– Közel negyvenéves tapasztalatomra építve a téma személyes változatait készítem ma is. A sok másolat után szétbontottam a motívumokat, ezáltal úgy távolodtam el tőle, hogy közben felelevenedett a szőnyeg múltja. Kilimjeim a mintaképzés logikai rendjének feltámasztásával készülnek, bár nem komputerezáltak! A tradicionális népművészet anyagi és formai összefüggéseiből levont tanulság, hogy ezekben a tárgyakban két pillérre épül minden, és ez a rend és a játék. Vannak szigorú alapok, amelyek a tárgy szerkezetét határozzák meg, és ami ezen túl van, az a játék, amely megteremti a formát, a felépítményt. Nincs játék rend nélkül. Ezért állíthatom ki együtt az újrászöött székely festékes szőnyegekkel új gondolatokra készült sorozataimat.

Mihály Réka

(Megjelent a szereda.Origó – Csíkszereda Polgármesteri Hivatala havonta megjelenő ingyenes programmagazinja – júniusi számában.)

Eszembe jutottál

Főhajtás Cseh Tamás előtt - ETNOFON Records, Fonó, 2010.

Bereményi Géza és Cseh Tamás

1977-ben, amikor az első Cseh Tamás-lemez megjelent, emlékszem, éppen véget ért a világ. Olyankor nincs mit tenni, azt hagyni kell. Az idő persze megszépíti a világvéget is, de azért nem ment olyan könnyen... Én például nem egyszer abba a bizonyos Levél nővéremnek című lemezbe kapaszkodtam közben. Annyira, hogy azóta sem tudom elfelejteni.

Aztán jöttek-mentek az évek. Néhány világvége is megesett még, de a Levél nővéremnek mindig is tartós menedéknek bizonyult - kivált, miután 1994-ben a folytatására (Levél nővéremnek 2) is sor került. Aki addig félreértett valamit, az immár végképp megbizonyosodhatott: a Cseh Tamás-Másik János-Bereményi Géza-szerzemények tartózkodási helye sokkal magasabbra lett belőve annál, mint ahová kötni próbálta egyik-másik nemzedék vagy ideológia. És onnan már nem lehet őket eltávolítani.

2009 tavaszán, amikor dolgozni kezdtünk ezen a tribute-albumon, nem egy archív felvételről szerettük volna Cseh Tamás hangját hallani. Még nem tudhattuk, hogy az élet - illetve a halál - felülírja a tervezést. Ami a többit illeti, az lényegében az elképzelésünk szerint alakult: napjaink kultikus előadói - életkortól és stílusoktól függetlenül - emelnek kalapot Cseh Tamás előtt. És miközben mélyen kötődnek a kiválasztott dalokhoz, a feldolgozásaikból éppúgy átsüt a maguk varázsa is. Játsszanak reggae-t, alternatív rockot, elektronikus- vagy világ-

zenét. Egy korongon tizennyolc szín, tizennyolc hangulat, tizennyolc íz, de ott van, mindegyik felett ott van az a közösen megkérdőjelezhetetlen hatás. Ha úgy tetszik, az a kapaszkodó... Tessenek csak figyelni rá. Egész biztos, hogy kiderül.

E zenekarok közül többen szerepeltek már egy hasonló vállalkozásban: öt évvel ezelőtt az Illés együttes életműve előtt tisztelegtünk. Mert jó az, sőt nagyon fontos, ha tudni lehet, hogy honnan indultunk. És hogy kiknek mit köszönhetünk.

Hát én most nagyon sok köszönettel tartozom az Eszembe jutottál szereplőinek. Nélkülük soha nem lettem volna képes valamit visszavagy továbbadni abból, amit Cseh Tamástól kaptam. (Marton László Távolodó)

*

ER-CD 103 | Heaven Street Seven: Vasárnapi nép | Csík zenekar: Illegalitásban | Péterfy Bori & Love Band: Forró város | PASO: Amikor Désiré munkásszálláson lakott | Másik János: Minden álmomban 2010.03.23. | Napra: Ten Years After | Bin-Jip: Váróterem | Kistehén Melanko: Budapest | Balaton: Nincsen más | Lovasi András: Gyerekkorom | Palya Bea: A képek dala | Quimby: Benke és Pierre | Legát: Feljelentés | Besh o drom: Ausztrália | Bognár Szilvia, Herczku Ágnes: Antoine és Désiré történelemkönyve | Etnofon Zenei Társulás: A jobbik részem | Tóth Evelin: Eszembe jutottál | Cseh Tamás: Szomszédom cse ta (www.etnofon.hu)

Felhívás

– III. Vajdasági Szólótánc Fesztivál –

A horgosi Bartók Béla Közművelődési Egyesület a Vajdasági Magyar Folklor Központ szakmai védnöksége alatt 2010. október 30-án Horgoson szervezi meg az III. Vajdasági Szólótánc Fesztivált. Jelentkezési határidő: **szeptember 1.**

Szóló – kötelező anyag: improvizáció Rákóczi Kovács Gusztáv nagyecsedei verbunkjából (max. 3 percben); szabadon választott: egy legényes vagy verbunk a Martin György által meghatározott 3 táncdialektus bármelyik területéről (max. 3 percben)

Páros – kötelező anyag: magyarpalatkai lassú és friss csárdás improvizáció (max. 4 percben); szabadon választott anyag: a Martin György által meghatározott 3 táncdialektus bármelyik területéről lassú és friss csárdás (max. 4 percben)

A nevezési díj szólótánc esetében 1200 dinár, párosok esetében 1600 dinár. A kötelező anyagot a Juhász zenekar kíséri. Amennyiben a versenyző a szabadon választott anyagához nem tud zenekart biztosítani, a szervezők javasolják, vegye fel a kapcsolatot Juhász Gáborral (elérhetősége +381638857043).

Díjak: az első helyezett 10000, a második helyezett 7000, a harmadik helyezett 5000 dinár pénzjutalomban részesül.

Jelentkezni és információt kérni Szécsi Zsoltnál a +38163569302 vagy a szecsisz@stcable.rs villámpostacímen lehet.

XIV. ORSZÁGOS NÉPZENEI TALÁLKOZÓ

Bonyhád, 2010. október 2-3.

Részletes információ és jelentkezési lap kérhető:
Vörösmarty Mihály Általános Művelődési Központ

7150 Bonyhád, Széchenyi tér 2.

74/451-455 Fax: 74/451-021

www.muvhazbonyhad.ewk.hu

Jelentkezési határidő: 2010. szeptember 17.

TÁNCSTÉK A KARMELITA UDVARBAN

2010. július 30. péntek,
augusztus 5. csütörtök, 20.30 óra

Bonchida háromszor

Honvéd Táncszínház

augusztus 13. péntek, 20.30 óra

Barocco Rustico; A négy évszak

Duna Művészegyüttes

augusztus 11. és 18. szerda, 20.30 óra

Táncos magyarok

Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

Rossz idő esetén előadásaink a színházteremben lesznek megtartva. Az előadásokat követően táncház.

www.nemzetitancszinbaz.hu

XX. Csángó Fesztivál – Szignálzenei pályázat

2010. augusztus 3. és 8. között immár XX. alkalommal rendezzük meg a Csángó Fesztivált Jászberényben. A jubileumi Csángó Fesztivál egyedi, különleges arculatának kialakítása és a rendezvény széles körben történő reklámozása érdekében a Folklor Kulturális Közalapítvány nemzetközi pályázatot hirdet a Csángó Fesztivál zenei szignáljának megalkotására. (A Csángó Fesztivállal kapcsolatos részletes információk a fesztivál folyamatosan frissülő honlapján, a www.csangofesztival.hu oldalon található.)

A pályázatot a Folklor Kulturális Közalapítvány által felkért jeles zsűri bírálja el, amelynek során figyelembe veszik az alkotás ötletének eredetiségét, a kivitelezés gondosságát, a csángó népművészet kifejezésének minőségét. A nyertes pályázat díjai: 50 órás stúdióhasználat a Hagyományok Háza támogatásával; a fesztivál promóciós anyagaiban a pályázó szerepeltetése.

A Csángó Fesztivál a nyertes pályaművet a nyitó és záró ünnepélyein, műsorai előtt és azok szüneteiben, TV- és rádióspotjában, honlapján és image-filmjében használja fel. Fellépési lehetőségek: a XX. Csángó Fesztivál sajtótájékoztatóján és egy önálló koncert a fesztiválon. A nyertes művek szerzői jogai a pályázat eredményhirdetése után a Folklor Kulturális Közalapítványt illetik meg. A kiíró fenntartja a jogot, hogy a nyertes művet későbbi Csángó Fesztiválokon is használhassa.

A pályázat benyújtásának feltételei: a verseny mindenki számára nyitott, minden pályázó egy pályázati művel vehet részt; a pályázaton csak eddig még be nem mutatott pályaművekkel lehet részt venni; a versenyművet kotta, valamint hangzóanyag (CD/DVD) formájában mellékelni kell zárt borítékban; fel kell tüntetni a mű kiválasztásának indokait, a zeneszerző nevét; a pályázatok benyújtásának határideje: 2010. július 5. hétfő. A pályázatot az adatlappal együtt kell eljuttatni a következő címre: Folklor Kulturális Közalapítvány; „Csángó Fesztivál szignálzenei pályázata”; 5100 Jászberény, Víz u.1.

Az 1. változatot (15/25/45 másodperc) a rövidebb bejársásokhoz (pl. rádióreklám), a 2. változatot (10 perces) a hosszabb eseményeken (pl. nyitó- és záró rendezvényen, image filmben) használnánk fel. A kétféle változat azonos stílusban készüljön és a felismerhetőségük révén a Csángó Fesztiválhoz legyenek köthetők. Stílus: dúr hangnemben végződő ünnepélyes zene – kizárólag zenekari mű; kezdés: figyelemfelkeltő effektus, csengetés, harang stb.; vége: magabiztos, életteli teli, dúr hangnemben végződő; jellege: népzenei alapokon nyugvó, a csángó kultúra szellemiségét és az iránta érzett elkötelezettséget tükrözze, lehetőség szerint táncolható betétek is jelenjenek meg a műben; hangszerelés: bármely hangszerelési megoldás megengedett, de legalább egy jellegzetes csángó népi hangszernek meg kell jelennie benne; minőség: elfogadható minőségű házi felvétel (audio vagy mp3 formátum), amely alapján a zsűri egyértelműen tudja értékelni a produkciót.

Az eredményhirdetésre 2010. július 15. után kerül sor a www.csangofesztival.hu oldalon. A díjak átadása személyesen történik a XX. Csángó Fesztivál keretein belül, amelyről a díjazottakat postai úton értesítjük.

További információ a pályázattal kapcsolatban: Mohácsy Albert (+36-30/964-0079); Péter Szilárd (+36-70/310-4148)

A Kaláka 31. fesztiválja

Okszitánia (Occitanie) lesz a vendég az idei diósgyőri rendezvényen

A Kaláka idei fesztiválján számos újdonság várja majd az érdeklődőket. A július 9. és 11. között zajló kulturális eseményen ebben az esztendőben jelentős szerepet kap a fesztivál információs központjaként funkcionáló, a várral szemben álló saroképület. Itt kezdődik ugyanis a fesztivál július 9-én pénteken, egy fotókiállítás megnyitójával, melynek címe: „vannak vidékek...”, alcíme pedig: „Kányádi 80 – Kaláka 40”. A „vannak vidékek...” Kányádi Sándor egyik versében is benne foglaltatik. Tavaly pedig Hargita megyében együtt turnézott a híres költő és a szintén jól ismert zenekar. A kiállításon nem csak a koncertsorozatról készült fényképeket tekintheti meg a közönség, hanem az emberi kapcsolatokat is, amint a lakók behívják otthonukba a költőt és a zenészeket, s a környezetről is képet kaphatunk. Kányádinak komoly a kötődése a megyéhez, mert van ott egy kis birtoka, s oda minden évben elmegy pihenni, dolgozni.

„Elkészült »A Kaláka (első) 40 éve« című könyv, s már el is kezdődött a következő negyven esztendő. A könyv bemutatóját az

idei Kaláka Fesztiválon tartják meg, a pénteki napon. E programot filmvetítés követi, a »Meglepetéskoncert«-et vetítik, amely a Millenáris Teátrumban készült tavaly decemberben. A Kaláka zenészei azt hitték – mivel meghívták őket is szerepelni –, hogy a harminc fellépő egyike lesznek, ezért magukkal vitték a hangszereiket is. Ezúttal azonban nem kellett muzsikálniuk, mert a többiek – a Republic, Ferenczi György és a Rackajam, s még sokan mások – játszottak el saját stílusukban egy-egy Kaláka-számot. A csaknem háromórás koncertet a Duna Televízió vette fel.” – tájékoztatta lapunkat Rosta Katalin.

A programigazgató arról is beszámolt, hogy idén is két színpadon zajlanak majd az események. Az egyik a szokott helyén, a várban lesz, ám az árokszínpadot senki se keresse, mert a várba vezető híd előtti részen alakítják ki a pódiumszínpadot, a büfével együtt. Itt minden nap csak egyetlen zenekar vagy előadó lép majd fel, s a pódium műsora ingyenes lesz, hiszen jegyet csak a hídnál kérnek majd a látogatóktól. Pénteken az Éri Márton és ifjabb Csoóri Sán-

dor által fémjelzett Buda Folk Band várja a közönséget házigazdaként. „A házigazda zenekarnak az a feladata, hogy amikor a nagyszínpadon szünet van, szórakoztassa a közönséget. Persze, ha igény mutatkozik rá, akkor is játszhatnak, amikor a várszínpadon koncert zajlik. Nem csak zenélnék, sztorikat is mesélnek, a pódiumszínpad ugyanis klubszerűen működik, a házigazda szabad kezet kap” – tudtuk meg Rosta Katalintól.

A várszínpadon pénteken a budapesti Fanfara Complexa kezd, akik – főleg fúvós hangszereken és dobokon – csángó zenét játszanak. Őket követi az ugyancsak magyar Nigun együttes, dzsesszesen megszólaltatott klezmer muzsikával, akik jó néhány világhírű klezmer sztárral muzsikáltak már. Utánuk Nyeső Mari és együttese következik, majd a Napra, s végül a RotFront Gryllus Dorkával. Utóbbiak két éve nagy sikert arattak, s reméljük, idén lemezt is hoz magával a Berlinben élő nemzetközi társaság. Az estét a Buda Folk Band fejezi majd be a pódiumszínpadon, magyar tánczással szórakoztatva a közönséget.

Szombaton 10 órától fotóvetítéssel kezdnek az információs központban. „Meghirdettük, hogy várunk a Kalákáról és a fesztiválról készült fényképeket, s ez komoly visszhangra talált. Mintegy tizenhat ezer fotó érkezett interneten, melyek közül négy-ötzetet vetítünk le szombaton és vasárnap tíz órától kettőig. Az első tíz beküldő ingyen bejöhét a fesztiválra” – mesélte a programigazgató.

A szombati hagyományos gyermekfesztivál sem marad el, amely 11 órakor kezdődik. A Kaláka együttes, Gryllus Vilmos és Écsi Gyöngyi szórakoztatja a gyerekeket. Utóbbi egy zenésztársával érkezik, s nem csak énekel, hanem mesél és bábelőadást is bemutat. Az árvízre való tekintettel Kalákák úgy döntöttek, hogy a gyerekfesztivál ingyenes lesz, de belépőként mindenki hozzon magával egy-egy játékot, s az összegyűlt adományokat a zenekar az árvízkárosult óvodáknak és iskoláknak ajándékozza.

A fesztivál középpontjában idén az okszintán kultúra áll. Ennek jegyében délután két órakor kezdik vetíteni Szomjas György Keleti szél című kilenc részes sorozatát, amely Miquieu Montanaróról szól. Szombaton négy részt tekinthetnek meg az érdeklődők, vasárnap pedig ugyancsak 14 órától ötöt. Plusz levetítik a Keleti szél mozifilm-változatát és az A38 hajón készült tavalyi koncertfilmet is.

Szombaton 15 órakor Miskolcon, az Európa Házban kiállítás nyílik „mimo» álom? képzelet? valóság?” címmel. A „mimo” Mi-

queu Montanarót takarja, s a tárlaton Baltazar Montanaro rajzai láthatók majd, amelyeket a fiú az apja története alapján készített. A megnyitón apa és fia is közreműködik, s levetítik a már említett kilenc részes filmsorozat Montanaróék falujáról szóló epizódját.

Szombaton a moldvai zenét játszó Zurgó együttes lesz a házigazda a pódiumon, a várban pedig a Palio Buzuki kezd, amely Magyarországon született görög muzikusokból áll. Amikor Demis Roussos tavaly szeptemberben koncertet adott hazánkban, a Palio Buzuki volt az előzenekar, még pedig azért, mert Demis Roussos korábban már hallotta őket, s azt mondta, hogy ők igazi görög zenét játszanak. 1972-ben alakultak, és Rosta Katalin kiemeli, hogy a kisebbségekből az elsők között csatlakoztak a táncházmozgalomhoz. Ma már fiatalabb zenészek is játszanak benne. E formációt Baltazar Montanaro francia zenekara, a Zef együttes követi, amely világszenét játszik, Baltazar elmondása szerint a folkot és a rock and rollt elegyítve. Baltazar hegedül, s két tangóharmonikás, egy elektromos gitáros és egy basszusgitáros alkotja a bandát. Utánuk a Muzsikás lép fel, majd az Occi-Cant nevű férfi énekkar, amely hasonlóan énekel, mint a szárdok. A nevük egy szó-játék: egyrészt utal arra, hogy okszintán dalokat énekelnek, másrészt a kórusra, hiszen a középkori egyházi kórusokat cantus-nak nevezték. A dalok az egykori Oksztánia (a mai Spanyolország délkeleti, Franciaország déli és Olaszország északi részét magába foglaló) területéről származnak. A várszínpad műsorát az ír zenét játszó magyar Firkin zárja, amelynek vezetője Péter János korábban a M.É.Z. zenekarnak volt az egyik frontembere. A pódiumon a Zurgó moldvai táncházával fejeződik be a program.

Vasárnap tizenegy órakor tartják a szokásos ökumenikus istentiszteletet a Belvárosi Evangélikus Templomban, a fesztiválon fel lépő művészek közreműködésével.

Délután a pódium házigazdáiban Miquieu Montanarót és Halmos Bélát tisztelhetjük. Halmos Béla még fellép a várszínpadon is, a PG Csoport közreműködőjeként. A huszonöt éve működő debreceni zenekar rockosan szólaltat meg magyar népzene-t.

A Kaláka este hét órakor kezd a koncertjét, de fél kilenctől a pódiumon elhelyezett kivetítőn megtekinthetik a szurkolók a labdarúgó világbajnoki döntőt is. A várszínpadon a Régimese együttes folytatja a programot, ők a Ghymes egykori tagjaiból alakultak. Utánuk Ferenczi György és a Rackajam veszi át a terepet, s a fesztivált a Romano Drom zárja koncerttel és tánczással.

K. Tóth László

Erdélyi Zsuzsanna:

A kockás füzet

Úttalan utakon Lajtha Lászlóval

Hagyományok Háza,

Budapest, 2010., 192 oldal

A vallásos népköltészeti, különösen az archaikus népi imádság műfajának ismert kutatója, Erdélyi Zsuzsanna néprajzi pályáját 1951-ben kezdte, s már 1953-ban Lajtha László gyűjtőcsoportjának tagja lett. Járták a Sopron megyei, vasi falvakat s keresték a népzene történeti rétegeit mind a hangszeres, mind az énekes hagyományban. Erdélyi Zsuzsanna a hatvanas évek elején látta szükségesnek, hogy Lajtha gondolatait, éppen készülő műveivel kapcsolatos elképzeléseit lejegyezze, továbbá rögzítse mindazt, ami egy európai kitekintésű alkotóember emlékeiben hosszú beszélgetéseik során megjelent. A szerzőnek nem volt szándéka, hogy írását valaha is közreadja. Amikor azonban a jeles Lajtha-kutató, Solymosi Tari Emőke munkásságát jobban megismerte, úgy döntött, hogy közreműködésével hozzáférhetővé teszi a füzet tartalmát. Imitt-amott közölt már belőle részleteket (például a Muzsikában), így a szűk szakma tudott a füzet létezéséről. A régóta várt könyv nemcsak zenei vonatkozásaiban érdekes, hanem egy történelmi korszak és a hozzá kötődő emberi sorsok bemutatása miatt is. Erdélyi Zsuzsanna a kötetet saját, a Lajtha-korszakból származó tárgyi emlékeivel – dokumentumok, levelek, fényképek – egészíti ki, ezzel képileg is közlünkbe hozva a leírtakat.

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (1)-202-3859

KALÁKA ZENEBOLT

V. kerület Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

Kedves Rozika, kedves Napsugárkisasszonyok!

Kóka Rozália: Napsugárkisasszonyok a történelem sodrában (Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2010.)

Kérlek, ne vedd, ne vegyék tolokodásnak, a költőkre bizony gyakorta jellemző önzésnek, ha most, bevezetőm elején felmutatok egy kis fényképet, s különösen annak hátlapját. A felvétel engem ábrázol, harmadik születésnapomon. Hátlapjára akkor már harmadik éve politikai fogolyként raboskodó apám nagynénje, rajongásig szeretett Ómim ezt írta szálkás hivatalnokbetűivel: „Napsugárka, 1954. április 7.” Ez a felirat és életrsorunk számtalan rokon vonása kellő indíttatást, érdeklődést, szeretetet adott nekem ahhoz, hogy ezekbe a női életutakba ne „feladatként”, hanem a valamivel fiatalabb sorstárs megrendülésével tekintsek bele. Mi több, „napsugárkollegiális” érzésekkel, hiszen a történelem Ura ugyanazt a szép és nehéz feladatot szabta ránk, az egykori fiatal lányok-asszonyok és az egykori kislány teherbíróképességének megfelelően: beragyogni az alig beragyogható, a bennünket körülvevők életének sűrű sötéttségét. Sokszor nem nagy dolgokkal, nem nagy tettekkel, csak olyan, köznapis gesztusokkal, amelyeket Sylvia Plath, a tragikus sorsú amerikai költőnő „az apró dolgok fényének” nevezett. Hogy semmiképpen ne tűnjek igazságtalannak vagy személyválogatóknak, lelkemnek máris baráti kedves Mindnyájuk életútjából igyekszem egy-egy olyan nevet, helységnevet, történet, mondatot felvillantani, amelyek révén az Önök vér szerinti kishúgának érezhetem magam. Ezt a személyességet elsősorban az teszi lehetővé, hogy a kötet sokoldalú és ékesszavú együvé szerkesztője, a magyar mesemondás nagyasszonya, az ugyancsak minden szépet-jót elfogadni és terjeszteni kész, immáron 20 esztendő Fekete Sas Kiadó egyik „törzsszerzője”, Kóka Rozália ebben a könyvében sem tagadta meg önmagát. Noha – a műfaj természetéből adódóan – ebben a kötetben a néprajzi-népzenei elemek csak bűvópatakként bukkannak fel olykor. Bár riporterként példamutatóan szerény és visszafogott (nyugodtan taníthatná a magyar médiában a nem tolokodó, nem mindenttudóskodó kérdés-módszertanát!), megszólítottjai életét olyan édes ízekkel, olyan gördülékenyen adja elénk, mintha csak a fonóban „mondikálna” nekünk.

Lássuk tehát az idő szorításában csak dióhéjban azokat az epizódokat, amelyek engem, az egykori Napsugárkát – amint látják, haja színe alapján ma már inkább Holdsugárkát – leginkább megszólítottak a Napsugárkisasszonyok életébe beletekintve.

*

MAGDOLNA – DR. GERZANICS MAGDOLNA UNGVÁR (UKRAJNA) - BUDAPEST
Magdolna életútját olvasva először az ungvári születés ragadott meg. Gimnáziumi történelemtanárnőnk, a nyugdíjas-ként Pécsről Érdre visszavonult dr. Lengyel Emilné is e város szülőtte volt, s a hatvanas évek második felében nagyon halkán, nagyon „szamizdatban”, de mégiscsak mesélt nekünk pátriájáról. Magdolna tüdőműtővel édesapjának felejthetetlen alakjáról drága felnevelő nagyapám jutott az eszembe, aki holtáig hurcolt egy első világháborús golyót. Családjának pontosan 16 németországi magyar bújdosót jóllakató nagylelkűsége pedig azokat a balatoni estéket juttatta az eszembe, amikor egy maroknyi „börtön-özvegy”, anyám és társai a kőlevesfőzés népmesei módszerével (ki-ki azt adta, amije volt) lakattak jól bennünket, történelmi árvaikat. Végül hadd említsek meg egy ugyancsak saját sorsomra rímelő analógiát: Magdolna is már anyaként, többlépcsős küzdelmek után vívta ki helyét – néprajzoként – a tudomány világában.

*

JOLIKA – BORBÉLY JOLÁN HAJDÚSZOBOSZLÓ - BUDAPEST
Jolika szűkebb hazája a Hajdúság, s felnevelő iskolája a debreceni Dóczy Gimnázium, 81 éves lelkészlány/lelkészfeleség-anyósom és sok-sok egykori „matulás” ifjúságának színtere volt. Az általa végiglakott szörnyű al- és társbérletek felidézése ugyancsak nyomorúságos ifjúságom élményeit szólítja elő, mesterei közül Morvay Péter bácsit ismerem közelebből, Kallós Zoli bácsit pedig erdélyi útjaink és művei révén. Andrásfalvy Bertalant pedig még szülővárosomból, Pécsről. Jolika fáradhatatlan „táncudósi” és „lakodalomtudósi” éveiről természetesen székely menyem, Rácz Zsuzsánna és történetész fiam, András Péter, egy igazi táncos szerelmespár, illetve számtalan lakodalom profi vőfélye ugrott elé, akik Jolikának és társainak köszönhetik, hogy él még a hagyományos, szép, méltóságteljes multság „elvalóságosítlanodott” kis hazánkban.

*

MÁRIKA – DR. LUDÁNYI ANDRÁS NÉ KISÚJSZÁLLÁS - USA - BUDAPEST
A Márikával való „atyafiságot”, testvériség érzést családi hátterünk hasonló vonásai mellett Mattyasovszky-Zsolnay Porci néni, egy kőkemény nagyasszony említése teremtette meg, akinek unokájával, Mattyasovszky-Zsolnay Zsófiával mindmáig jó ba-

ráságban vagyok, s aki – már a kitelepítésből való visszatérés után – Pécssett, a Rákóczi úton épp a gyerekkori otthonommal szomszédos házban lakott, az asszonyi erő és tartás szép példakéjként nevelve unokáit, a börtönbe zárt szülők helyett. Végül, de csöppet sem utolsó sorban, Márika férjére úgy emlékezem 1985-ös amerikai előadókörutamból, mint az ottani magyar kultúra igazi apostolára.

*

ÁGOTA – ILLÉS IMRÉNÉ HADIKFALVA (ROMÁNIA) - ÉRD
A könyv nagyszerű szellemi gazdasszonyához, Kóka Rozáliához hasonlóan az Érdem bolyba verődött, túlélés-művész bukovinai székely asszonyemberek egyike ő. Valomlásának egyik bölcs és gyönyörű mondata akár költői hitvallás is lehetne: „Vót úgy, hogy elkezdtem sírni, s a sírásból ének lett, s máskor az énekből sírás. Mikor énekelek, elfelejtem minden bánatomat.” Áldassanak az éneklő asszonyok és a síró asszonyok, akiknek éneke és sírása le tudja oldani a meggyötört szívek bilincseit.

*

LÉNA – SCHNEIDER JÁNOSNÉ; ZOMBA
Léna élete a maga történelmi valóságában ugyancsak összefonódik Kóka Rozáliáéval. Rozika nemeslelkű nagybátyja, Kóka János volt azok egyike, akik a ki-betelepítési hisztériák, az intézményes elhontalanítások közepette otthont, fedelet biztosítottak a Zombára visszatelepült, korábban onnan elűzött sváb fiatalasszonynak és családjának. Erőt ad manapság olyan emberekről olvasni, akik nem engedték, hogy az ostoba és kegyetlen hatalom kijátssza őket egymás ellen. Azokról, akik nemet tudtak mondani a rájuk erőszakolt, mára elszomorító mindennapi gyakorlattá vált „ember embernek farkasa” elvárásra.

*

ANNA – ANTAL BÁLINTNÉ BARCAÚJFALU (ROMÁNIA)
Anna néni, barcasági fazekasok hosszútűró leszármazottja, először férje rabságának végtelen idejét szenvedte végig, aki – papírforma szerint – „a társadalmi rend ellen izgatott”, mint szegény apám. Talpraállásuk szépséges és tanulságos történetének koronája férje utolsó perceinek leírása, amely a házaspár sajnálkozás és önsajnálát nélküli párbeszéde az éppen esedékes kaszálásról. Olyan ez a dialógus, mint egy egyszerűségében, pátosz nélküli dísztelenségében is a boldog feltámadás reményét hirdető és ígérő halotti búcsúztató.

Sebestyén Márta kitüntetése

Irina Bokona UNESCO főigazgató személyes döntése értelmében, Bogyay Katalin UNESCO nagykövet javaslata alapján Sebestyén Márta kapta idén az UNESCO Művész a békéért kitüntetető címet. A magyar művész évtizedek óta a magyar népzene és a Kárpát-medence zenei örökségét képviseli a legmagasabb művészi színvonalon, és elkötelezett híve a magyar kultúra és a világ kulturális közötti párbeszédnek. Megjelenése ebben az UNESCO programban egyben Magyarország számára is nagy kitüntetés.

Az UNESCO Művész a békéért címet a jeleltéknek jelentős nemzetközi, az UNESCO szellemiségével egybecsengő kiemelkedő munkája alapján két év időtartamra ítéli oda a szervezet. A cím birtokosa felkérést kap arra, hogy a kultúrák közötti párbeszéd, a kulturális sokszínűség eszméjét saját megjelenésén keresztül hangsúlyosan képviselje a világban. A magyar népzenei kultúra felmutatásával Sebestyén Márta az UNESCO programjában a magyar népzene és a világ közötti összekötő kapocsként jelenik meg.

Az 1955 óta működő program címviselői között olyan világhírű művészek vannak, mint Céline Dion kanadai énekes, Marisa Berenson amerikai-olasz színésznő, Joaquín Cortés spanyol flamenco táncos, Valerij Gergijev orosz karmester, Shirley Bassey brit énekes-színés, Lauren Child brit gyermekkönyv szerző, Manu Dibango kameruni szaxofonmester, Montserrat Figueras katalán énekes és Scott Momaday indián-amerikai költő-író.

TÁNCHÁZAK PÉCS BELVÁROSÁBAN

2010. június 6. – augusztus 29.

Szerda esténként európai népek muzsikája tölti be a színház előtti teret Pécs belvárosában, a Pécsi Kulturális Központ egész nyáron átívelő táncházsorozatában. Az este hétkor kezdődő eseményeken a közönség megismerheti a Pécsen és környékén élő nemzetiségek (németek, horvátok, szerbek, cigányok, görögök, bolgárok) és más európai, vagy távolabbi népek hagyományos táncait. A Színház tere különleges estétet varázsoló, igazi mediterrán hangulatot idéző programsorozat minden korosztály körében népszerű – míg a fiatalabbak a macskakövet koptatják, az idősebbek átadhatják magukat a zene sodró lendületének.

Tervezett fellépők: Cimbaliband, Etnorom, Los Andinos, Pál István „Szalonna” és bandája, Sirtos, Vizin Zenekar, Vujicsics Együttes és mások... (www.pecsikult.hu)

fotó: Váli Anna

*
MARIANNA – DR. GEREBEN LÁSZLÓNÉ
SOPRON - SOLNA (SVÉDORSZÁG)
Marianna nevét édesanyámtól, dr. Páthy-Nemerey Évától hallottam először, aki – igaz, nem 1956 után, hanem élete alkonyán, a nyolcvanas évek közepétől – egy ideig ugyancsak Svédországban élt. Marianna szavaiból az északi ország segítőkészsége, empátiája bontakozik ki, a babakocsi-ajándékozástól a lakásátadásig, meseszerűvé téve a történetet a hagyományos svéd Luca-napi fénykoszorús vonulás számunkra egzotikus képeivel.

*
ELI – DR. RAJEC MOLNÁR ERZSÉBET
POZSONY - BUDAPEST - NEW YORK
Eli hatalmas ívű életutat tett meg, „Pressburgi”, azaz pozsonyi úrilányból lett amerikai varrónő és gomblyukvarrás-virtuóz, majd tehetsége és szívós munkája révén irodalomtörténész, író, nyelvész, könyvtáros és egyetemi oktató. Végül, gazdag palettája új színfoltjaként, fotóművész. A mesteri gomblyukasztól a híres-neves Columbia Egyetemig végigküzdött élete minta és modell lehet sok nyafka és tehetetlen leánypalánta számára.

*
ZSÓKA – HUDIVÓK JÁNOSNÉ POKORACZKY ERZSÉBET; NYÍREGYHÁZA
Ő most is szülővárosának lakója, de nem úszta meg a kényszerű lakhelyváltogatás, gyökerektől megfosztottság közjátékát. Ugyanis – a változatosság kedvéért – ugyancsak kitelepítették, méghozzá a szlovákiai Túrócszentmártonba. Keserves repatriálása után az ÁVÓ karmaiba került, kém-

kedés gyanújával, s önhibáján kívül idegenedett el testvéreitől. Az ő gyógyíthatatlan, eltörölhetetlen alapélménye a hontalanság, amelyet itt-ott jótét lelkek – egy ízben egy idős metodista lelkész – segítőkészsége enyhített.

*
EDITH – LAUER EDITH
BUDAPEST - CLEVELAND
A megrendítően szép riport-napraforgócsoportot a kötet címadó „Napsugárkissasszony”-ának, a Budapestről Clevelandbe szakadt Lauer Edithnek remekbeszabott portréja zárja, aki nem csupán saját és hozzátartozói jogainak, de a Magyar Emberi Jogok Alapítványának is egyik teherbíró „kariatídája” volt. Ebben a küzdelemben két társát, Böjtös Lászlót (akinek otthonában felejthetetlen napokat töltöttem Clevelandben) és a pártiakakort megért sáropataki öregdiákot, Bertalan Imre bácsit személyes jóbarátaimnak mondhatom. Edith élő és viruló példája annak, hogy a „Napsugárkissasszony” – csakúgy, mint társai esetében – életfogytig, sőt, Isten kegyelméből még azon túl is tarthat.

*
Kérem, fogadják e sok, erőt és tartást adó élményért – az életsorsukat nem-hervadó csokorba rendező Kóka Rozáliával és a Fekete Sas Kiadóval együtt – egy sokszor megtépzott, de makacsul fényt adni vágyó egykori „Napsugárka” őszinte háláját és szeretetét – a könyv várhatóan hatalmas olvasótáborra nevében!

Petrőczy Éva

(Elhangzott 2010. április 27-én a Vármege Galériában, a könyv bemutatóján.)

Vót, hol nem vót – Moldvai csángó népmesék

Összeállította: Zakariás Erzsébet, illusztrálta: Salat-Zakariás Csaga – Koinónia, Kolozsvár, 2009.

Moldvai magyar (csángó) meséket az utóbbi évtizedben szerencsére több gyűjteményben is olvashatunk. E kiadványok szinte mindegyikét a nagyközönségnek szánták, ugyanakkor tudományos alapossággal készítették.

Hasonló igényességgel, tudományos apparátussal jött létre e legújabb kötet is. A meséket Zakariás Erzsébet, a Kriza János Néprajzi Társaság egyik alapító személyisége válogatta a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklorintézetének Archívuma anyagából, a jegyzetek, a típuszám-mutató készítője és szakmai lektor Benedek Katalin volt. Zakariás Erzsébet 2006-ban „Miesnapok képei – Moldvai csángó bétköznapok 1991-1993” címmel magyar-román-angol nyelvű, többszáz fényképet tartalmazó albumot jelentetett meg, és – e két kötet alapján – reméljük, a moldvai magyar folklór területén is folytatja a publikálást.

A Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklorintézetének Archívuma, mely román, magyar és szász folklóranyaggal rendelkezik, Faragó József egy 2002-es közlése szerint 377 mesét tárol, 302 szöveget és 75 magnetofonfelvételt. Ebből a szép anyagból most 111 meseszöveget olvashatunk, de Zakariás Erzsébet jelzi, hogy a teljes meseanyagot elektronikus formában a közeljövőben kívánja közzétenni. Ez nagy nyereség lenne a mesekutatásnak, főleg, ha a Faragó József által és az előzőben is említett hangzóanyagokat is sikerülne közreadni.

A gyűjtések 1951 és 1958 között történtek, a lejegyzések is szinte mind akkor, tehát a félszázados távolságot is figyelembe kell venni a különféle elemzések során. Érdekes lenne a kötet (az archívum) anyagát, meséit összevetni a jelen helyzettel, vagyis az elmúlt tíz év anyagával.

A Vót, hol nem vót... 111 meséje 12 moldvai falu 42 mesemondójától származik. Nem tudhatjuk biztosan, hogy a kötet mesemondó-mese arányai reprezentatívnak tekinthetők-e, talán kiaknázatlanul maradt több jó adatközlő repertoárja. A legtöbben, harmincnnyolcan egy-két mesével szerepelnek, átlagos képességű mesemondó-mesefelidézők lehetnek, de találtak a gyűjtők négy, kifejezetten jó memóriájú, remek elbeszélő tehetségű, valódi mesemondót: Erdei János Bogdánfalváról 6, Jánó Anna 7 mesével, a trunki Imre Gergelyné Bodó Ilona 14, végül a bogdánfalvi Antal György 17 szöveggel szerepel!

A válogatás szempontjairól nem ír a szerkesztő, de nyilván a típusok sokfélesége, a szövegek épsége, kerekessége mellett az is szempont volt, hogy a mai olvasó számára könnyebben érthető mesék kerüljenek a reprezentatív válogatásba.

Az előzőből jól kiderül, amit a laikus olvasó is sejtethet: milyen elzárt világ (volt) Moldva, milyen nehéz volt mindig is odajutni, és nemcsak a földrajzi távolság miatt. Néhány adat, történet megvilágítja, milyenek voltak akkoriban az erdélyi kutatók gyűjtési lehetőségei, az 1950-es évek (tudomány) politikai viszonyai. A szűkös anyagi-technikai viszonyok miatt azonkívül a kutatók gyakran letörölték a folklórfelvételeket, ha már leírták őket. Ilyen körülmények között nagy kincs az a pár tucat hangfelvétel, ami mégis megőrződött.

Megtudjuk, hogy az épphogy elkezdett moldvai kutatásokat „felülről” leállították. A kötet meséinek nyelvi-tartalmi, típusbeli gazdagsága alapján elképzelhetjük, mekkora kárt okoztak ezzel az egyetemes magyar művelődésnek. Különösen, – s ez a könyv egyik tanulsága –, hogy az adott korszakra jellemző volt nemcsak maga a mesemondás, hanem hogy fiatalok is meséltek. Több tizen- és huszoneves szerepel, két nagyobb repertoárú asszony csak 26, illetve 30 éves a gyűjtés idején.

Nem lehetett könnyű dolga a szöveggondozónak. Először is fél évszázados szövegekkel, kéziratokkal kellett foglalkoznia. Bár néhány esetben beszélhetett az egykori gyűjtőkkel, emlékeik felidézése fontos élmény és támpont lehetett, de a szöveggondozás aprólékos munkájával járó döntéseket egyedül kellett meghoznia. Több, különféle lejegyzési módszerrel és precizitással dolgozó (néhol neveken vagy évszámokban következetlen) gyűjtő kéziratáról volt szó, a nyelvjárási szövegek nyelvészeti megjelenítése és a nagyközönségnek szánt, olvasható mesekiadás közt kellett lavírozni, hogy egy ilyen, Tánchos Vilmos által „olvasóbarátnak” titulált könyv jöjjön létre.

A szómagyarázat mindig kényes kérdés, a technikai megoldás függ a kiadó stílusától, a célközönség feltételezett ízlésétől, türehatárától. Van, aki

nem szereti, ha a szeme ide-oda ugrál a lapalji jegyzetekhez, de van, aki a meseszöveg egységét, az egységes szöveg látványát többre tartja, mint a jegyzetek „kényelmetlenségét”. E kötetben a mesén belüli első előfordulás alkalmával a magyarázatra szoruló román vagy tájszavakat dőlt betűvel kiemelték, és egy egyenlőségjel után, diszkrét narancssárga betűszínnel magyarázták. Ez a megoldás elvben biztosan az olvasók kényelmét szolgálja, a szövegközi szómagyarázat, a játék a színekkel ötletes, de néha eléggé furcsa, sőt zavaró, ha a mondatot hosszabb magyarázat szakítja meg (pl. „singes = régies hosszmeték, kb. 60 cm” – 20. o.). A könyv végén, függelékben egy abc-rendes szómagyarázat is található, mely részben azonos a szövegközi jegyzetekkel. A magyarázandó szavak köre is mindig vitatható. Én egynéhány esetben bővítettem volna ezt a kört. Bizonyos fogalmakat, illetve a mögöttes képzetkört, még ha nem is kifejezetten „csángóságok”, ma már meg kell magyarázni, legalábbis a magyarországi átlagolvasónak biztosan. Ilyen például a „bitang”: törvénytelen gyermek („Egy leány bitangot csinált, megölte, s annak a lelkét elnyertem” – 278. o.), a „megütött”: agyonütött („Egy ember megütött egy legényt, s annak a lelkét én elnyertem, az embernek.” – 278. o.), az „elmaradtak”: egyedül maradtak, elárvultak („Elmaradtak a fiak az édesanyijuktól.” – 280. o.) stb.

A mesékben jelen van a nyelvi tudatosság témaköre, melybe többféle érdekes kérdés is tartozik. Zakariás Erzsébet is említi, és a meseszövegekben is megfigyelhető, hogy egyes mesemondók magyarázzák a csángós szavakat, vagy igyekeznek a gyűjtők szókincséhez alkalmazkodni. Például: „Adj csak, bába, egy tyukmonyt, egy tojást.” (56. o.) Vagy: „Ne, ez a batiszta (vaj ruha, hogy írja maga) s ez e piapa, s te semmihez ne gondoly, csak mind eléfélé!” (369. o.), „Kérdeni fogta a milicián, hogy hány esztendős (hány éves, hogy teszi maga oda).” (368. o.). Az adatközlők gyakran egy mesén belül is váltogatják a román-magyar, vagy a csángó-köznyelvi kifejezéseket. A 94. mesében egyszer a „csináltak egy lakodalmat ott” kifejezést olvassuk, ugyanazon a mesén belül másodszer már „az apjuk most nuntádzik” szavakat. Ugyanígy, egy mesén belül hol „szárkány”, hol „ezmó” az ellenfél (lásd 106. mese), vagy ugyanígy váltakozik a „zina”, illetve „tündérleány” („El bírod-e te lopni Tündér Ilanát, melyiknek mondják »Zina zinelor« [= Tündérek tündére]...” – 376. o.).

A nyelvek (magyar, csángó, román és egyéb idegen nyelv) kérdése, a megértés vagy meg nem értés láthatóan fontos a mesélőknek. A román (nyelvi) környezet tapasztalatai, tanulságai is vezethetnek egyes olyan mesei fordulatokhoz, mint például amikor olyan nyelven beszélnek,

amit nem tud a mesehős („Beszélnek királ a királnéval az ök nyelvi-
ken, meliken nem értette János doktor...” – 94. o., 26. mese), vagy
amikor több nyelven is beszél: „Akkor megszólalt Belmim franciául
édes, kedves apójának ... – S immá fogom mondani, hogy kinek van
kedve, nemcsak sógoraim vagy sógorasszonyaim, hanem az egész vi-
lág, ki ide gyűlt, akarok beszélni magikkal, ki hogy kívánja: oláhul,
csángósan, magyarul, zoroszul, litánul, németül, törökül, bulgárjül,
minden módon nyelven, met én tudok...” (31. mese).

A többnyelvűség nemcsak mesei motívum, hanem magában a mese-
mondásban is megjelenik. Kósa Péter trunki mesemondó például ap-
jától tanult, aki nemcsak magyar, de a katonaságnál románul hallott
meséket is továbbadott neki – magyarul –, de a mesélő a rövidebb,
könnyebb meséket románul is elmondta. Más esetben az adatközlő az
iskolában románul hallott mesét, A kiskakas gyémánt félkrajcárja egy
változatát, édesanyja segítségével fordította magyarra és így meséli to-
vább, de bizonyos fordulatokat, például a kakas kiáltását, meghagyott
az eredeti nyelven.

A személyiség és a mesemondói alkat összefüggéseiről az egyéniségku-
tató iskola eredményeinek köszönhetően sokat tudunk. E kötetben is
olvashatók olyan gyűjtői megjegyzések, feljegyzések, amiből kiderül,
volt, aki a gyerekkorában hallottakból csak a vidám, tréfás meséket
jegyezte meg, volt, aki jobban kedvelte a tragikus fordulatokban bő-
velkedő tündérmeséket. Egy esetben a gyűjtő tanúsága szerint viszont
a mesemondó egyszerűen a guzsalyos hallgatósága kedvéért mondja
a „kértácskábbakat s kacagásosabbakat”, mert a hosszabbtól elálmo-
sodnának.

A tündérmesék gyakran a bűnösök, bajkeverők megbüntetésével, el-
űzésével vagy elpusztításával végződnek. A büntetés-bűnhődés archa-
ikus formája, az istenítélet és főként a főlhajított kard által, úgy tű-
nik, a moldvai csángó mesékre különösen jellemző. E gyűjteményben
egyszer (a Zünöcske c. mesében – 310. o.) a tűz fölött járás, többször
pedig a felhajított, felvetett kard az isteni igazságszolgáltatás eszkö-
ze. Például:

„– Menjünk ki, ha te vagy az igaz, vesszük fel a kardot, sz aki igaz
lesz, leesik sz bé menen elejibe, s aki nem lesz igaz, ketté vágjo.
Kimentek, sz felvette a királyfi a kardot, leszökött elejibe. Mikor a ci-
gány felvette, akkor a fejibe eszett, s kettővágta. Leesett két darabja
kiét felé.” (191. o.)

Az a formulaszerű párbeszéd is archaikus mesei szövegrész lehet, az
istenítélet-motívum része, amikor a bűnös könyörög az életéért, fel-
ajánlja a hősnek, hogy szolgálja lesz, de az elutasítja, szinte mindig
ugyanazokkal a szavakkal: „Nem kell nekem ilyen szolga, itt az igaz-
ság.” (58. mese)

A 111 meséből hetet Jánó Anna mondott el. Demeter Antiné Jánó
Anna neve ismert a táncházmozgalomban, portréfilm is készült ró-
la, tudását, tehetségét elismerik. [A Népművészet Mestere kitüntetését
2002-ben nyerte el.] Kallós Zoltán 2003-ban adta közre Világszár-
nya címmel azt az 54 mesét, amit saját elmondása szerint Lészpeden
gyűjtött tőle. Ez tekintélyes szám, de mégis benne Jánó Anna összes
meséje, hiszen például e kötetben olvashatunk négy olyan szöveget is,
melyek abban nem szerepelnek.

A 2003-as kötetben a gyűjtési időpont nincs ugyan pontosan megje-
lölve, de az '50-es évekre tehető, Kallós Zoltán lézpedi tanítóskodá-
sa idejére. Eszerint nem nagy időbeli távolságban történt Faragó Jó-
zsef 1956-os gyűjtésétől (e kötetben a 93-97. számú mesék). Megér-
ne egy tanulmányt a három „közös” mese szövegváltozatainak apró-
lékos összevetése.

És persze sok-sok tanulmányt megérne az összes mese alapos, értő olva-
sata. A szövegek mennyisége és sokfélesége, a gyűjtés archív volta miatt
és azért is, mert – a szerkesztő szavaival – ezek a moldvai csángó nép-
mesék „egy letűnt, sajátos világot hoznak közel hozzánk”.

Dala Sára

Szabó Zoltán új CD-je

Tündérek ajándéka II. – Dudaverseny

Az európai népek hiedelmei szerint a dudások nem mindenna-
pi képességekkel rendelkeztek és a természetfeletti hatalmak-
kal állandó kapcsolatban álltak. A hangszer elkészítése, a dudajá-
té meg tanulása, a „TUDÁS” megszerzése a Kárpát-medencében
élő népek hite szerint is csak a tündérek, boszorkányok, ördögök
segítségével sikerülhetett. A dudajáték a tündérek ajándéka, amit
az ördöggel is gyakran cimboráló zenészek közvetítenek a hallga-
tóság felé. Az elmúlt 15 évben az Etnofon Kiadó hangstúdiója sok
ilyen „üzenetet” rögzített, így jórészt ezek közül válogattunk erre a
lemezre markáns, jellegzetes dallamokat.

A első tétel két hiánypótló koncertfelvétellel indul. Nagyon rit-
ka mai világunkban, hogy a Művészetek Palotája Nemzeti Kon-
certterme és a „rég” Zeneakadémia nagyterme adjon helyet ilyen
produkciónak. Az „ördögös” Kiss Ferenc vezette Etnofon Ze-
nei Társulás, illetve a Carmina Danubiana együttes muzsikusi
szinte nagyzenekari hangzást hoznak létre e két feldolgozásban. A
címadó Dudaverseny Kodály Zoltán „Gergely-járás” című ének-
kari művének záró dallamaiból indul ki, majd felvonultatja a Kár-
pát-medence és a Balkán legjellegzetesebb dudatípusait. A máso-
dik koncertrészlet a Hunyadiak emlékeztető felidéző színpadi mű-
sor keretében hangzott el, s a várnai csatavesztés történetét (1444)
dolgozza fel. Ezek után olyan felvételek következnek, melyek leg-
többje még nem jelent meg hanghordozón. Ilyen a Dilber együt-
tes két felvétele (3, 6), valamint a Faragó Bélával készített, főként
balkáni dallamokat felhasználó kísérleti muzsika (7) és a SzABÓ-
TAGE duó két reprezentatív feldolgozása (4, 5). Az első tételt záró
kompozíció arra szolgáltat példát, miként lehet teljes értékű part-
ner a duda és a vele rokon görbekürt az egyházzene kortárs meg-
fogalmazásában (8).

A második tétel címe (Két garabonciás) Szabó Zoltán és Ágos-
ton Béla közös munkájára utal, s a dudákkal megszólaltatható fel-
dolgozásaikat tartalmazza (9-12, 14-16). Ez a törekvés jellemzi a
Dürer-dance előadását is (13). [...]

A lemeznek az ad aktualitást, hogy ez évben éppen 100 éve a
Hont megyei Ipolyságon egy világra szóló esemény zajlott: Szoko-
lyi Alajos levéltáros Györffy István múzeumőr segítségével a me-
gye magyar és szlovák pásztoraikat egy rendhagyó hangversenyre in-
vitálta, ahol a legjellegzetesebb pásztorhangszereken, főként du-
dán, furulyán illetve kanásztülkőn mutatták be tudományukat a
résztevők, amit Bartók Béla fonográfhangszereken rögzített. Ezek a
korabeli felvételek is hirdetik e hangszerek nagyszerűségét. [...]

ETNOFON Records • ER-CD 102

Kondások fagottal

Szubjektív észrevételek Nesztor Iván *Túl a vizen* című kiadványáról

Nesztor Iván – aki a népzenei revival-mozgalom szakirodalmát eddig kitűnő és roppant alapos lejegyzésekkel, gyűjteményekkel gazdagította, s akit nemcsak mint népzene gyűjtőt, de a folklórjelenlések széles látókörű gyűjtőjét ismerünk –, újabb kötetet lepte meg olvasóit. És talán a „lepte meg” kifejezés a leginkább helyénvaló, ha a „Túl a vizen” című, a Zene-műkiadó által gondozott kiadványt vesszük kezünkbe, mely a Népi furulyamuzsika magyar és román dallamok blockflötére, fuvolára, klarinéra, oboára, tárogatóra vagy szaxofonra alcímet viseli. A kottatár igazi érdekessége azonban a hozzá tartozó CD-melléklet, melyen a Nesztor által lejegyzett dalok a fent felsorolt hangszereken megszólaltatva meg is hallgathatók.

„A Kárpát-medence hegyi és síkvidéki pásztorainak, földműveseinek az elmúlt évszázadok során gyémánttá csiszolódott zenei üzenetét közvetítik ezek a dallamok” – írja a szerző a bevezetőben, s joggal merül fel a kérdés az olvasó részéről, hogy a gyémánttá csiszolódott zenei üzenet értő befogadásához elegendőek-e a pusztá dallamok, vagy van még valami, ami ahhoz kell, hogy valóban ékkövéként tekinthessünk erre a zenei hagyományra? Zenei hagyományra a maga teljességében, amelynek éppen úgy, és éppen annyira része a sajátos ritmus, a dallamvonal, a szöveg, mint maga a hangszer, amelyen ezt a hagyományt éltetik, amelyen ennek a hagyománynak táji jellegzetességei, nehezen megfogható íze kibontakoznak. A hangszer, melynek morfológiai sajátosságai, abból következő akusztikai rendszere, továbbmegyek, tájanként eltérő anyaga mind-mind befolyásolja a rajta megszólaltatott zene milyenségét, alakítja az előadói hagyományt. Amikor akár egyetlen tényezőjét ennek a komplex egésznek lényegtelennek ítéljük, akkor az egész egészét bontjuk meg, miáltal darabokra esik szét, eltűnik belőle mindaz, amitől magasabb entitást képvisel.

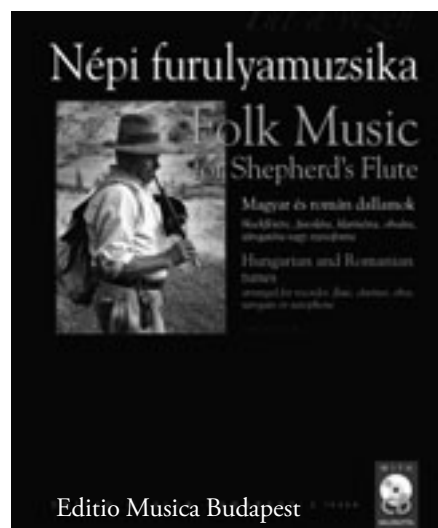
Sajnálatos módon ez a kötet ebben van „segítségünkre”. Magyar népi furulyamuzsikát akar bemutatni minden más hangszeren, csak nem magyar népi furulyán. Ezen a ponton joggal merül fel a kérdés, hogy mi is a célja a kiadványnak, és hogy hazai zene- népzene-történeti szempontból mennyire időszerű 2009-ben egy ilyen jellegű gyűjtemény megjelentetése?

A bevezetőben az olvasható, hogy bizonyos „furulyatípusok hangkarakterét, egyedi hangképzési módjait nem lehet átültet-

ni a modern fúvós hangszerekre”, hogy a hangszerek szerkezeti felépítése miatt a jellegzetes játéktechnikák nem mindig alkalmazhatók, összességében tehát világos, hogy ez a zene nem klasszikus zenei instrumentumokra „van kitalálva”, és mégis: előttünk fekszik az új kiadású példatár, ami azért támpontokat kíván nyújtani, kérdés már csak az, hogy pontosan mihez is? A „lejátszást megkönnyítő leegyszerűsítések”, melyeket a szerző alkalmazni kénytelen, éppen azok, amelyek megfosztják a dallamokat sajátos stilisztikai jellemzőiktől, nem hogy a kitűnő hangszerjátékos egyéniségek egyedülálló megoldásai, de a táji jellemzők sem jutnak így kifejezésre. A túlnyomórészt egyetlen variációban lejegyzett dallamok pedig a kottaolvasásra alapozó klasszikus zenei előadói hagyomány révén a lehető legtávolabb kerülnek a népzenei előadói hagyománytól.

A két iskola közti távolság „áthidalására” tett kísérletek nagy múltra tekintenek vissza, népzene felfedezése kapcsán, a romantika zászlaja alatt nem egy népdalírat született például zongorára és gitárra, úgy látszik azonban, hogy az ötletet nem söpörte el a változások szele.

Magyar népzene magyar népi hangszereken játszani ma már nem kivitelezhetetlen, ám még közel sem elég széles körű jelenség. Nem kívánom a táncmuzsika szerepét és összes előzményeit itt ebből a szempontból elemezni, de azt talán mondhatjuk, hogy tulajdonképpen a mozgalom kezdetére datálható az a nemcsak magyar, de talán világviszonylatban is szinte előzmény nélkül való folyamat, hogy a népzene első kézből kapott, közvetlen állapotként került bemutatásra más társadalmi közegekben is, mind a táncházakban, mind a későbbiekben a színpadon. Az autentikus népzene elismertsége Bartók korában sem emelkedett ilyen rangra. Ha elfogadjuk, hogy ennek a mozgalomnak – és itt most csak és kizárólag a hangszere népzenei előadói gyakorlatot értve – egy evolúciós fejlődési sora van, melynek az utóbbi 15-20 évben kikristályosodott állapota a végső és optimális állapot, akkor vállalhatjuk, hogy vannak ennek a folyamatnak primer jellegű, útkereső fázisai, de bátran ki kell tudnunk mondani azt is, hogy vannak zsákutcái. Ilyen primer jellegű megnyilvánulásnak tekinthetjük például a gitáron játszott széki dallamokat, amivel az első generáció próbált közelebb kerülni saját népzenei anyanyelvéhez. Ennek idestova negyven

esztendeje. Zsákutca az, amikor a hangszere folklór ismeretének mai fokán, a tárgyalkotó népművészet-hangszerészet jelenkori eredményei mellett gyimesi keserveseket játszanak fuvolán.

A táncmuzsika kapcsán kibontakozó újrafelfedezése a népzene elsősorban a vonószene gyakorlatát befolyásolta, itt azonban a hangszerek többségén csak a játékmódot, a stílust kellett elsajátítani, a hangszerek milyensége többé-kevésbé teljes átfedést jelentett a klasszikus zenei gyakorlatban használt hangszerekkel. Más azonban a helyzet a népi fúvószenével, különösen a furulyazenével.

A magyar pásztorfurulya újrafelfedezése éppúgy értelmezhető egy evolúciós struktúra mentén, mint ahogy azt a vonószenével kapcsolatban láttuk, ám itt még korábbi kísérleteket is ismerünk, amelyeket éppúgy tekintünk primer törekvésnek, s amelyeknek megrekedésén ma talán egy cseppet sem szánakozunk.

Az igazi áttörést mindenképpen Juhász Zoltán és Balogh Sándor munkássága jelenti, akik kifejezetten a Kárpát-medencei magyar és a moldvai csángó furulyazene megismertetésén, lejegyzésén és oktatásán fáradoznak hosszú évtizedek óta. Tanulmányokat, kottákat, hangzó anyagokat jelentetnek meg, következetesen felépített oktatási programokat dolgoznak ki, közreadják a segédanyagokat, hogy a leghitelesebb képet tudják nyújtani a magyar népi furulyazenéről.

A Hagományok Háza munkatársai – Mohácsy Alberttel az élen – évek óta küzdenek azért, hogy a népi furulya oktatása akkreditált keretek közt folyhasson. Óvodapedagógusok, tanítók, tanárok főiskolai képzésének része az alapfokú hangszertudás, hogy megismerjék a sokszínű Kárpát-medencei furulyahagyományt, tanulják a táji stílusokat, sőt a kiemelkedő egyéniségek játékmódját, és végre megismerkedjenek azokkal a hangszerekkel, amelyeken a

PALÓCFÖLDI DALLAMOK – TUNES FROM PALÓC LAND

51.

Pásztordallam – Shepherd's tune

Parlando – rubato ♩ = 90–100

Borsosberény

Az aprólékosan részletező lejegyzések nem merev reprodukálásra, hanem önálló interpretációra és alkotó szellemű variálásra kívánnak ösztönözni.

The minutely detailed transcriptions are intended to encourage not rigid reproduction but independent interpretation and creative variation.

AZ ÉNEKELT DALLAM VÁZA – OUTLINE OF THE SUNG MELODY

magyarság saját zenei anyanyelvét az utóbbi pár ezer évben gyakorolhatta, kivirágoztathatta.

Az érdektelenséggel, pénzhiánnyal, megfelelő számú utánpótlás hiányával küszködve próbálják visszatanítani elfeledett örökségünket, és amikor azt hihetnék, hogy kezd a széles nagyközönség számára is világhosszra válni, hogy ez a zenei anyanyelvi műveltség nem választható le a teljes szellemi műveltségről ugyanúgy, ahogy az azt kiegészítő tárgyi világról sem, akkor jön Nesztor Iván Túl a vizen című kötete és CD-melléklete. Ahol minden kétséget kizáróan kiváló

előadóművészek szólatatják meg a kottákon lejegyzett anyagokat, de a lemez hallgatása kapcsán valami hihetetlen anakronisztikus, sőt feszélyezett érzése támad a népzeneben otthonosan mozgó hallgatónak, és „lelki fülei előtt” felcsendülnek az áriázó technikával előadott opera-népdalok, modoros stílusban elzongorázott siratók, kórusra alkalmazott balladák...

Nem mehetünk el amellett a kérdés mellett sem, hogy tulajdonképpen kinek is készítették ezt a kiadványt. A kötet tüntető kétnyelvűsége – melyet a világért sem róhatunk fel hibájának – árulkodhat a célközön-

ségről. A szerző és a kiadó minden bizonynyal azon külföldi, klasszikus zenei műveltségű fúvosokat igyekeznek megszólítani, akik érdeklődést tanúsítanak a magyar népzene iránt. Kérdés azonban, hogy azzal a véleményünk szerint hamis gyakorlattal, amelyet a kötet lehetőségként kínál, az érdeklődők valóban közelebb kerülnek-e a magyar népzenehez? Olybá tűnik, csak annyira, mint ha rikító hímszerű csikóbőrös kulacsszal oldalukon kuporognának egy kantárszáron vezetgetett lovon, azt gondolván, épp ilyen a hortobágyi csikós élete!

Dóra Áron

Az örménykakukk, a falu órája

Részlet Ion Creangă *Gyermekkorom emlékei* című könyvéből

Félébreszt egy reggel nagy ügyel-bajjal anyám: „Kelj fel, te restek restje, mielőtt még a nap a hasadra sütné! Vagy azt akarod, hogy ismét az örménykakukk ébresszen fel a „pu-pu”-jával és egész nap ne legyen szerencséd?” Mert így ámitott engem anyám egy búbosbankával, amely már évek óta ott fészelt Andrei bácsiéknál, apám legkisebb öccsénél a hegyoldalon, egy öreg-öreg hársfa odvában. Nyaranta egyvégtében hallhattuk: „Pu-pu-pu!” – minden áldott nap kora hajnalban, hogy zúgott bele a falu. És ahogy felkelek, már küld is anyám az étellel a mezőre, a kanalas cigányokhoz, akiket kapálni fogadtunk volt meg, tova ki a Szárazvölgybe, közel Topolitához.

S alig indulok el, hallok máris a búbosbankát:

– Pu-pu -pu! Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Ekkor én – nem volna jobb talán mégis folytatni az utamat? – letérek a hársfa irányába azzal a szándékkal, hogy most aztán megfogom a bankát. Mert már erősen dühös voltam reá, nemcsak a „pu-pu”-ért, ahogy anyám mondta, hanem, mert miatta ébresztett fel mindennap pitymallatkor. Amikor a hársfához érek, leteszem az ételt a dombhát ösvényére, szép csendesesen felkúszom a fára, mely valósággal elkábított virágai illatával, benyúlok az odúba, ahol a fészket sejtem, és micsoda szerencse! – elcsípelem a bankát a tojásain, s így szólok nagy megelégedéssel:

– Hallgass, nénémasszony, mert megfogtalak! Megpupulod te az ördögöt ezentúl!

Hanem amikor már húznom ki, hogy, hogy nem, csak megjídek a kerek tollas taréjától – hiszen bankát addig sohasem láttam –, és gyorsan visszaeresztem az odúba. És ahogy ott állok és töprengek magamban, hogy tollas kígyó mégsem lehet – mert az emberektől hallottam, hogy az odvakban néha kígyók is tanyáznak. De ő szegény, úgy látszik félelmében elrejtőzött valamire az odú járataiban, mert sehogy sem bukantam rá; mintha a föld nyelte volna el!

– Na, fiú, ez aztán cifra dolog – mondom bosszúsan, s levéve a kucsmát a fejemről, begyömöszöltem az odú szájába. Az-

tán leszállok, keresek egy alkalmas kődarabot, felkúszom vele ismét a hársra, kiszedem a kucsmát és helyébe odaillesztem a követ, arra gondolva, hogy mire visszatérek a mezőről, majd csak előjön az a banka valahonnan! Ezek után megint leszállok, és sietve indulok az étellel a kanalasokhoz. De hát akárhogy igyekeztem is, amíg erre-arra elbódorogtam útközben, s ameddig piszmoztam-matattam a hársfán a bankára vadászva, azalatt alaposan eltelt az idő, s a kanalasoknak – szó, ami szó – megnyúlt a fülük az éhségtől a várakozásban. És aztán úgy tartja a példabeszéd: „A cigány, ha éhes, énekel, a bojár hátratett kézzel sétál, a paraszt meg pipára gyújt és hallgat.” Így tettek a mi kanalasaink is: a kapanyélre dőlve veszettül énekeltek, és pókhálós volt a szemük a sok meresztgetéstől, amíg lesték, jön-e már a harapnivaló valamerről. Amikor végre késő délelőtt egyszer csak kibukantam egy domb mögül a kihűlt étellel, bizony mentem is, nem is hallva, hogy milyen vígan fújják. De már akkor megrohan-tak a sárkányfajzatok, és ha nincs közöttük egy fiatalabb cigányné, hogy pártomra keljen, hát engem falnak fel.

– Hohóst, hé! Csillapodjatok! Mit akartok attól a gyermektől, az apjával intéztétek el, ne vele!

Ekkor a kanalasok, nem törődve velem, letelepedtek az étel köré és elcsendesedtek. Én pedig, miután így szerencsésen megúsztam a dolgot, fogom a tarisznyát, az edényeket s indulok vissza a falu felé. A hárs-

fánál megint csak letérek, megmászom, rányomom a fületem az odú szájára, és hallok, hogy valami vergődik odabent. Akkor óvatosan kiszedem a követ, benyúlok, és előhúzó a sok gyötrődéstől meglehetősen csapzott bankát. De amikor a tojásokat szedtem volna ki, azok helyén bizony már csak rántotta volt.

Ezek után hazamegyek, megkötöm a madár lábát valami fonállal, és dugdosom anyám elől vagy két napig a hiuban, a szétesett facsebrek között. Közben mindegyre fel-felszököm hozzá, hogy a házbeliek el nem képzelhették, mit keresek annyiszor a padláson.

Két nap múlva azonban csak beállít hozzánk nagynéném, az Andrei bácsi Mariucája, és égtől földig tátott szájjal elkezd kárpálni anyámmal énmiattam.

– Hát hallott-é kend ilyet sógorasszony, hogy Ionica ellopja a bankát? – mondta síránkozva.

Rettentően felindult volt, éppen csak a könnyei nem potyogtak, amíg ezeket mondta. Bizony csak most látom én, hogy nagy igaza volt akkor nénémnek. Hisz' a banka volt a falu órája! De szegény anyám álmában sem tudott a történetekről.

– Mit nem mond, sógorasszony! Agyon is verem, ha ő fogta meg, hogy kínozza! De jó, hogy szólt! Bízva csak rám, majd előveszem én őt!

– Egy perccig se kételkedjék ebben, sógorasszony – válaszolta néném, – mert ettől a kend akasztófavirág fiától semmi sem maradhat békén. Minek annyi szó? Olyan mondta nekem, aki látta. Fejemet adom, ha nem igaz!

Én a kamrában bújtam volt meg, de amikor ezeket hallottam, hamar fel a hiuba, kaptam a madarat, ahol értem, lemásztam vele a ház eresze alá, és indultam egyenest a marhavásárba, hogy eladjam; mert éppen hétfő volt, vásáros nap. És amint a vásárba értem, kezemben a búbosbankával, elkezdtem illegetni-billegetni magamat az emberek között, mert hát egy kicsit kereskedő fia voltam én is. Egy bolondos vénember, ahogy ott kötélén vezette a tehénkáját, csak megszólít:

– Hé, fiú, eladó ez a tyúkocska?

– El bizony, bácsi!

– S mit kérsz érte?

– Amennyit magának is megér!

Ion Creangă román író
(1837. Humulești – 1889. Iași)

– Ej, add ide a bácsinak, hadd lássa a súlyát!

És ahogy a kezébe adom, az ördögadta vénember úgy tesz, mint ha vizsgálná, hogy vajon tojós-e, s azalatt szépen eloldozza a fonalat a banka lábán, aztán a magasba hajítja, s azt mondja: „No nézz ide, elszalasztottam!”

A banka pedig huss! Fel egy bódé tetejére, ott megpihen egy kicsit, majd hirtelen elrepül Humulesti felé. Otthagy engem, s én csak bámulok utána, könnyekkel az arcomon. No, de aztán neki én a vénember ködmönének, hogy fizesse meg a madaramat.

– Mit gondolsz, öreg? Csak úgy játszhatik az ember portékájával? Ha nem akarta megvenni, miért engedte szabadon? Tudja meg, hogy még az üszője árán sem szabadul meg tőlem! Megértette? Ne higgye, hogy ez csak olyan tréfadolog!

Majd' belebújtam az öreg szemébe, és olyan lármát csaptam, hogy csődült a nép, mint a komédiához. Nem csoda, hiszen vásár volt, vagy mi!

– Tudod-e, fiam, hogy te fenémódon erőszakos vagy? – mondotta az öreg egy idő múltán kacagva.

– Ugyan miben bizakodol, hogy így toporzékolsz, öcskös? Teringettél! Tán nem kívánnád el az üszőmet egy örmenykakukkért? Úgy látszik, fiam, viszket a hátad, de hát rögtön megvakarom én, ha óhajtod! Sőt, még az üstöködet is rendbe teszem, hogy hálát adsz majd Istennek, fiókám, mikor kiszabadulsz a markomból.

– Ne bántsa a fiút, öreg! – szólalt meg most egy magunkfajta humulesti ember –, mert az a Petru Stefánjáié, egy falunkbeli gazdáé, s vele gyűlik meg a baja.

– Ejha! Egészséget ökelmének, jó ember! – mondotta az öreg. – Kend tán azt gondolja, hogy mi nem ismerjük egymást Stefánnal? Épp az imént láttam járkálni a vásárban, hóna alatt egy röfrúddal, ejsze posztót akar venni, mint afféle kereskedőember. Itt kell lennie most is valamerre, vagy valamelyik kocsmában áldomásozik! Nahát, jó, hogy tudom kié vagy te kölyök; állj csak meg, hadd vigyelek apádhoz, lássam, ő küldött-e ki a bankával, hogy megcsúföld a vásárt?

*hiu = padlás
kárpál = veszekedik, szidalmaz, lebord
portéka = áru, eladnivaló*

Gyöcsi Gábor rajza

Volt, ami volt – de amikor apámról hallottam, egyszerre befogtam a számat, majd ügyesen átsurrantam az emberek között, aztán: szedd a lábad Humulesti felé! Közben vissza-visszanéztem, hadd lám, nem ér-e utol a vénember, mert, hogy igazat mondjak, tőle akartam szabadulni. Ahogy a közmondás tartja: törököt fogtam, de nem ereszt! Pontosan így jártam én is!

De örvendtem, hogy ennyivel megmenekültem! Bárcsak édesanyámmal és Mariuca nénivel is ilyen könnyen végeznék, gondoltam, mert a félelemtől meg a fáradtságtól úgy vert a szívem, mint a nyúlé.

– Mikor hazaérek, megtudom, hogy apám s anyám elmentek a vásárba. S testvéreim réműlettel újságolják, hogy nagy a ribillió Andrei bácsi feleségével: szinte az egész falut felbolydította a hársfabeli búbosbanka miatt. Azt beszéli, hogy mi csen-tük el, és anyámat ezzel igen elkésérette.

És amíg ezt így elmondják nagy aggodalmasan, egyszer csak újra halljuk a hársfa felől: Pu-pu-pu! Pu-pu-pu! Pu-pu-pu!

Catarina testvérem akkor ámulva szól:
– Hallod, bátyám?! Istenem, milyenek is némelyek, megvádolják az embert a szent igazság ellenére!

– Úgy bizony, húgocskám! – De gondolatban: ha tudnátok, mit szenvedett szegény banka miattam és én őmiatta, sírnátok a szánalomtól!

Míg beszélgettünk, Zaharia otthagyt minket, és elietett anyánkhoz a vásárba, hogy megvigye neki az örömhírt a bankáról.

Másnap, kedden, éppen Szent Péter böjtje előtt való napon, anyánk egy egész kemencényi túróslépenyt meg hajtogatott lángost készített. S miután néhány csirkét is megsütött nyárson, és vajba meghengergette őket, meghívta Andrei bácsi Mariucáját reggelire, s tiszta szívből így szólt hozzá:

– Látja, látja sógorasszony! Milyen nagy dolgot tudnak keríteni az emberek semmi-ből, ha a rossz szájakra hallgatnak! Na, húgám, tessék: inkább faljunk valamit abból, amit Isten adott, és igyunk egy pohár bort a mi gazduraink egészségére! S aztán:

*Ami rossz, az megtisztuljon,
ami jó, az kiviruljon,
konkoly földünkről kotródjék,
viszály köztünk ne adódjék!*

(Fordította: Kiss Jenő)

Víz, bor, vér...

Ünnepi előadás a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban

Ahogy 1848-ban Pesten, úgy idén március 15-én Nyíregyházán is az esti színházi ünnepség tette fel a koronát a nap eseményeire. A házigazda rövid köszöntője után Seszták Oszkár, a megyei közgyűlés elnöke mondott beszédet, majd átadták a Szabad Sajtó Napja alkalmából odaítélt díjakat. A hivatalos rész ezzel lezárult, s a színpad és a közönség figyelme innentől kezdve a Nyírség Táncegyüttesé volt, az előadás Kácsor István koreográfiája: Víz, bor, vér...

A címet ízlelgetve arra számít az ember, hogy valami archaikus és szakrális megfogalmazását látja majd a színpadon a régi magyar valóságnak, a századokkal ez előtt még természetesen keveredő küzdelmes hétköznapi és misztériumok világának. A víz, amely tisztít és beavat, amely a kánai menyegzőn borrá lett, hogy aztán az utolsó vacsorát idézve évszázadokon át emlékeztessen a consacratio a templomokban: a bor az új szövetség vére lett...

És a férfi életútja, amely erre rímél: vízzel keresztelik, majd szilaj játékokban borivó legénnyé serdül, s mire érett férfikorba jutva megkezdéné a munkálkodását a jövőért, gyermekeket és azoknak örökséget hagyhatna hátra, a vérét kéri a háború, amelyet nem ért, s amelyhez semmi köze. És ezen az úton végigkíséri a nő, aki aggódik, szeret, vár és gyászol...

Nos, mindez benne volt Kácsor István színpadi kísérletében, ám őszintén szólva, nem volt könnyű kihámozni.

A darab több mint másfél órás, megszakítás, szünet nélkül. Ez önmagában hatalmas nehézséget jelent, hiszen ilyen hosszú időn át folyamatosan lekötni a közönség figyelmét csaknem lehetetlen vállalkozás. Kítüntetett percei voltak az előadásnak, amikor igazi, eredeti táncokat láthatunk a színpadon: a Nyírség táncosai úgy táncolnak, ahogyan más ember jár, leül, eszik vagy boltba megy. Könnyedén, minden színpadias mesterkéeltségtől mentesen élnek a táncot, mintha ez lenne a létformájuk, a legtermészetesebb megnyilvánulási formájuk. Náluk valahogyan eleven valóság a párostánc törvénye: a férfi táncol és táncolat. A lányok abszolút magától értődően alkalmazkodnak testükkel, arcukkal, tekintetükkel a partnerükhöz: a szilaj legénnyel kicsit kacéran, a kedves, udvarlós módon táncolóval bensőségesen, a megállapodottabb, csiszolt mozdulatokkal vezető férfiemberrel vidám engedelmességgel táncolnak. Ez a tudás, ez a vérré vált ismerete a Kárpát-medencei táncvilágnak a Nyírség sikereinek a titka. Boldog lehet az a koreográfus, akinek ilyen táncosok állnak rendelkezésére gondolatai megvalósításához.

Épp ezért volt számomra kissé érthetetlen, hogy Kácsor István miért nem épített

jobban erre a tudásra, erre a lehetőségre, miért használta arányaiban olyan keveset a mozdulatok nyelvét a gondolat és érzés kifejezésére.

A darab kezdete és vége a katonalevelek felolvasásán alapult, ezzel mintegy keretbe foglalva a történetet. Csakhogy a sokféle dalos, mozgásos, prózai szöveges, effektekkel és színpadi váltásokkal megtűzdelt történetek során a néző gyakran elvesztette a fonalat: miről is van szó? Mit is akarnak itt velünk közölni?

Nem akarnék nagyon a részletekbe bocsátkozni, de néhány alapvető dolgot talán nem haszontalan megemlíteni. Az áttetsző, hátulról megvilágított függöny jó ötlet a térmegosztására. Az elején emögött ül a harctérről levelet író katona: adta magát a feltételezés, hogy a térben vagy időben távoli, esetleg a belső történet a függöny mögött, a többi a függöny előtt zajlik. Csakhogy Kácsor nem használta ezt az elemet következetesen, ezért zavarossá vált a történet tér- és időbelisége, egymásutániséga, s a függöny diszfunkcionális lett.

A másik, ami számomra érthetetlen, a tájegységek váltogatása. Ha a katona Szatmárból vonul be, vajon miért Somogyba érkezik haza? A gazdag Szatmár-Bereg környéki táncanyag, amelyben ráadásul a Nyírség táncosai úgy mozognak, mint hal a vízben, bizonyára elegendőnek bizonyult volna minden történet megfogalmazására, s akkor a csata kemény moldvai zenéje és naturalisztikus mozgásvilága jobban kiemelkedik, jelezvén: idegenben vagyok, idegen közegben harcolok!

Túl soknak éreztem a „mozgáshiányos” jeleneteket. Üres, sötét színpad és énekhang: ez egy darabban egyszer, egyetlen történet, gondolat megjelenítésére megengedhető. De akkor nagyon határozott funkciója kell legyen! Az állóképes-éneklős részek szerintem túl hosszúak, jóllehet azt el kell ismerni: nagyon szépen énekelnek a nyírségi táncosok! És ami ma ritkaság: nem csak a lányok, hanem a fiúk is, és akár szólóban is megtehetik, a négy férfi, aki énekelt, nem vallott szégyent.

Telitalát volt az elején a botoló, a „Játszunk katonásdit!”, különösen a gyakorlatozást megjelenítő, tökéletesre csiszolt, hi-

bátlanul kivitelezett mozdulatsor. Tulajdonképpen ekkor éreztem azt, hogy elindult végre a darab. Lendületes, játékos, szemgyönyörködtető táncot láttunk. Kár, hogy amikor már az „élesben” gyakorlatozásra került sor, megint kibicsaklott a koreográfia, illetve inkább a rendezés. Feltételezem, hogy kontraszthatás volt a cél, ezért került ebbe a részbe az éles hangon időnként megszólaló játékos mondóka. De a kontraszt már megvolt, hiszen láttuk a gyakorlatozást játékos formában, így aztán a ráduplázás inkább kioltotta az „éles” hatást, semmint erősítette volna. Ugyanez történt a gyászoló jelenetben is: a fehérruhás lányok zavartalanul folytatják percekig a vidám játékot a gyászruhás nők megjelenésekor is. A kontraszt megvan, de a koreográfus nem kezd vele semmit, így csak annyit látunk: ej, milyen érzéketlenek ezek a lányok. Ezzel az emberben belülről felcímkéződik a jelenet, s mire a két csoport összefonódik, s lejátszódik a szimbolikus bekerítés, beolvasztás, már késő: a fonál elveszett.

Végül érthetetlen volt az is, hogy miért a hazaérkezés örömcárdása után perel Dániel Imre Istennel, hogy tegyen végre valamit a háború ellen. Persze, ha az ember sokat gondolkodik, rájön: ez már a tanulság, a jelen, az utókor, és a népi Szent István-fohász a magyarság jövőjéért szól. Ám ahhoz, hogy ez a befejezés tényleg megszólaljon, tényleg katartikus legyen, más eszközökkel, más-ként kellett volna elé a cselekményt, a füzért megszerkeszteni.

A Víz, bor, vér... engem kicsit a korai táncszínházi próbálkozásokra emlékeztetett, amikor a néptáncszakmának még nem volt elegendő önbizalma ahhoz, hogy prózai betétek, szöveggel énekelt dalok, effektek és színpadi kellékek nélkül, a saját anyanyelvén merjen a közönséghez szólani. Amikor a mesét még nem merték narrátor nélkül színpadra vinni, amikor a fényeffektusok helyettesítették az átkötések koreográfiai megoldásait. Bízni kell a közönségben, az együttesben – különösen egy ilyen kiváló együttesben –, és használni azt a tehetséget és azt a tudást bátran, amit Kácsor István más koreográfiáiban már nemegyszer, főleg szakmai seregszemléken láthatunk.

B. Koltai Gabriella

Víz, bor, vér...

fotó: Beregszászi János

MAGTÁR

SZÉKI SOÓS JÁNOS

BÁRÓ PISTA PAKULÁRSÁGA

Kézírással kitöltött anyakönyvi kivonatában, az apja neve rubrikában, csak egy vízszintes vonal állt. Nemesi rangokról először iskolásként, Zólyomi tanár úr történelemóráján hallott. Akkoriban kérdezte meg anyjától, hogy vajon tényleg igazi báró lehetett-e az apja, mert az osztálytársai szerint igen, ők ugyanis az apjuktól hallották, hogy a grófok, bárók nem egyszer az udvarukban szolgáló, jobb sorsra áhító cselédnőkkel létesítettek szerelmi kapcsolatot. Még be sem fejezhette mondókáját, anyja hirtelen iszonyú düh-

be gurult és heves mozdulatok kíséretében megindult felé, hogy az „arcátlan lókötőnek” menten darabokra törje csontjait. Többé soha nem került szóba az ismeretlen apa feltételezett arisztokrata származása. A náluk kvártélyozó nyomorúság nehéz födele alá került a múlt.

Egyszobás, kékre meszelt házikójukat egy agyagos domb aljába építették valamikor valakik. Konyhakertjükben hiába palántáztak, a nagy esőzések alkalmával lezúduló sárga iszaptenger mindent magával sodort. Egyedül a tormagyökér élte túl a pusztítást. De azt nem volt mihez enni. Báró Pista szalonnát és húst, kisbojtár korában, Tógyika Juron pakulár tarisznyájából ehetett kedvére. Disznóvágáskor szokás volt ugyan kóstolót vinni a szomszédba, de Rangos Mányiéktól akár fel is fordulhattak volna, ők ugyanis, szegénységüket leplezve, a református egyházközség névsorából is töröltették magukat, és áttértek a szombatos vallásra, ekképpen „mentesülve” a disznótartás alól. Az örökösen betegeskedő Sánta Mária birsalmát küldhetett volna nekik, ám mihaszna Simon bátyja egy kis dohányért, pálinkáért legtöbbször odakínálta a nagylányoknak, akik, a számukra elérhetetlen parfümök híján, illatos gyümölcsöt helyeztek ruhásládáik fiókaiba. Sok más gyerekekkel együtt Báró

GRAFIKA: JUHOS KISS SÁNDOR

Pista is felnőtt valahogy, még katonának is besorozták, házuk sem omlott össze; agyagból nem volt hiány, szalmát meg tehéntrágyát szedhettek az utcáról, s a három összetevő anyagához már csak kevés víz kellett, hogy elkészüljön a prima tapasztó massza, amit anyja kérges tenyerével legalább évente kétszer rásimított az öreg vályogfalakra. Báró Pista néhány évig ökörfogatolt a térszben, aztán segédmunkás lett valamelyik távoli építőtelepen. Nem bírta sokáig, visszatért Székre. Vasalt városi öltözék feszült rajta, abban ágált román asszonya mellett, mert távolléte alatt azt is szerzett, no meg egy fedeles zsebórát láncsal. Nap számba jártak tavasztól őszig. A természetes hegyi menyecske nem gyakorolhatta anyanyelvét. Nem volt kívül. Gyorsan és tűrhetően megtanult magyarul. Munkájuk nehéz és bizonytalan volt, sokat nem kerestek, igaz, nem is költek. Csekély bérük mellett naponta kéttenyényi szalonna, fél kiló kenyér, szombatonként kóttas palacsinta vagy fánk, pakli cigaretta a legolcsóbból, s egy-egy deci pálinka is megillette őket. „Valami baj lehet nálunk a dolog szélével, sohasem éri a hosszát” – panaszolták olykor egymásnak. Amire lehullott az első hó, egy peták nem maradt a zsebükben. Az sem könnyített helyzetükön, hogy a régóta betegeskedő, idős Bárónét magához szólította a végzet. Báró Pistáék továbbra sem maradhattak édes kettesben, a megörökölt nyomorúság közéjük állt harmadiknak. Az 1975. esztendő egy kis reménysugarat csillogtatott meg előttük. Felszeg fertályában híre ment, hogy sok év után a Tógyika fivérek, kiváló pakulárok, bejelentették: néhány évig ne számítsanak szolgálatukra, sokkal több pénzért bácsnak szegődnek egy havasi csobánhoz. A gazdák, a régi hagyományoknak megfelelően, Jégtörő Mátyás napjára tűzték ki a csordapásztorok és pakulárok megfogadását. A lajstromozott jelölteknek, Báró Pistával egyetemben, egyike sem származott juhászdinasztiából, a naponta kijáró koszt és az a kevés, de biztos, pénz „ösztokélta” valamennyit a pásztorságra. Mivel „szakmai múltjukat” illetően csak egykori juhászbojtárkodásukra hagyatkozhattak, a gazdák döntése is kézenfekvő volt: sok rossz közül a legolcsóbbat! A béreltjés alkalmazása folytán Báró Pista lett a „befutó”. Szent György napja kora reggelén feleségével tiszteletüket tették juhtartó házaknál. Az anyajuhok és bárányok átvételét követően, kijutva a sáros sikátorokból, a mezei legelők felé terelték az összetarthatatlannak bizonyuló nyáját. Vásott tarisznyájukba alig tudták begyömöszölni a jó szívvel adott tömérdek elemózsiát. A böjtös évek után először érezték, hogy az igazi boldogság jóleső érzése tölti el őket. Anyám már messziről meghallotta a közeledő turma keserves bégetését, fogta „kellékeit”, a vízzel telt vödört, zöld gallyat, s kicaplatott az utca közepére, hogy a nehéz fagyúszagot árasztó állatokat most is, mint minden évben, a vízbe mártott zöld gallyal megáldja. Báró Pista okatlan hadakozása ellenére sem úszta meg „szárazon”, az állatokkal együtt anyám rajta is végigpaskolt néhányszor, s még néhány frissen tépett zsenge fűszállal is meghintette a menekülő pakulár vállát. Miután végzett a ce-

remóniával, bejött a házba és azt mondta: „Báró Pistából sohasem lesz jó pásztor, még a bot sem áll jól a kezében, csak megy a juhok után, mint a szamar! Nem fogta fel a szerencsétlen, hogy tavaszi 'áldásommal', ősi hiedelmet ápolva, termékeny állatokat, dús legelőket kívántam neki!” Báró Pista nyomorúsága más régi hagyományt is kioltott. Például nem vette igénybe az első gazda által felajánlott, zöld pántlikákkal feldíszített fogatot sem, ami ünnepélyessé tette volna a pakulár családjának, jószágainak kiköltöztetését az esztenára. „A macskám ki tud jönni a lábán is!” – hártotta el V. Ferenc szívességét, akinek zokon esett Báró Pista csúfondárosága, s az is, hogy szomorú történelmet „írat” vele. Az „első gazdát” a falu szeme előtt való díszes vonulás örökkön megillette. V. Ferencnek azonban mégsem adatott meg! Ahogy többé Báró Pistának sem a pakulárság. Nyár derekára anyám jóslata beigazolódtott. A tűrhető legelők ellenére is a juhokról hullani kezdett a gyapjú, tejük elapadt. Báró Pista elfekélyesedett bütykeivel amúgy sem tudta volna fejni őket. A gazdák piaci sajtot kellett vásároljanak, még ha télire üresen is maradnak a túrósbödönök, a darabszám után kirótt kvótát kénytelenek beszolgáltatni. „Aki munkájának nem mestere, az hóhéral!” – summázta véleményét a pakulárral együtt bukásra ítélt „első gazda”, majd végső elkeseredettségében magához vett egy liter erős csúrdé pálinkát, és úgy leitta magát, hogy beszámíthatatlan állapotában a kapudeszkát kezdte rágni.

Báró Pista a következő pakulárfogadást már nem érte meg. Elüszkösödött lába végzett vele, nem kezelte, ahogyan körömfájástól szenvedő juhait sem. Felesége visszament övéihez, haza, a hegyek közé. Gazdátlanul maradt házikójuk összeomlott, a szétporladt vályogalmazt tavasszal méregzöld csalánliget verte fel. Egy virágmintás, füles cserépkorsó maradt utánuk. Abból oltották szomjukat a mezőn. Megmenekítettem. Szereteágazó repedései között egy feslett élet emléke rostokol, a végtelen idő könnyörtelenségével dacolva.

A munkásosztály a paradicsomba megy...

...avagy a második 24. óra

Hol vagyunk már attól, amikor a jeles népzene kutató nyilvánosan kiátkozta a „világzenét”, mint az ifjúság zenei nevelésének (szérinte fertőzésének) legveszedelmesebb változatát? Egyre többen értették, értettük, hogy fontos, szinte nélkülözhetetlen zenei nyelvvezet született, mely arra is alkalmas, hogy az egyes csoportkultúrák (akár etnikus kultúrák) kincsét felragyogtassa, de méginkább arra, hogy e kultúrahordozó csoportok (és generációk) közötti közvetítés hatásos, már-már közös nyelvé legyen. Elfogadtuk, megszerettük – s egyre jobban megkedveltük ezen zenei irányzat megszólaltatóit.

De hogy Palya Bea 2010-ben a hatvanas-hetvenes évek táncdalfesztiváljainak sikerszámaival jön elő? Hát, ez ijedt borzongással töltött el bennünket. Aztán meghallgattuk. Az énekesnő a koncerten (és az „Én leszek a játékszered” című lemez kísérőszövegében) személyes történetekről, már-már intim, házi, baráti zenei tréfálkozásokról szól a „keletkezéstörténetben”. Am szerintem ennél jóval többről van szó. S ezt ő, a tanult néprájos is pontosan tudja, csakhát játszik velünk, hisz ez a dolga, ez az alaptermészete.

Írásom címében már jeleztem azt a gondolatit közeget, melyben értelmeződik az új Palya Bea-koncert. „Keretjátékul” egy „talált tárgy”, egy 1969-es magnetofonszalag-felvétel szolgál. Felvétel a Szegei Ruhagyárban, ahol az a bizonyos „munkásosztály” szakszervezeti névnapot tartott, s a pohár, valamint a kedves animátor (szakszervezeti bizalmi?, kultúrfelelős?) biztatására felcsendülnek a dalok. Igen, a táncdalfesztiválok slágerei. Nem feltétlenül autentikus előadásmódban, hanem asszimilálva a közösség zenei világához. (Meg-

jegyzem, erre már volt példa a „zenetörténetben”, a Z'z Labor máig emlékezetes „flörtje” a Veregyházi asszonykórusral. Színpadi körülmények közt, nyilván egy kis rájátszással az ABBA-szám „folklorizált”, a közösség által újraértelmezett változatát énekeltek ízesen, ellenpontozva a szolista előadásmódját.) A „puristább” zenekedvelők számára Diószegi László Honvéd-együttesbeli koreográfiáját idézem, a Moszkva teret, ahol a Dallas főcímműben ugyan nem ama bizonyos „kultúrjavak” süllyedtek le, hanem a bölcsőhelyét oda-hagyó, a centrifugálódás stációiban a fővárosi aluljáró „lakójává” szakadt főhősök vesznek oda elszomorodó szemünk láttára.)

Valami hasonló történik, meg nem is. Az énekesnő egyszerre idézi fel az egykori fesztiváli hangzást, népdalmondásra emlékeztető, gyakran parlandó szövegmondása megidézi a Szegei Ruhagyár éneklő munkásasszonyait (köztük édesanyja, egyúttal saját gyerekkora zenei világát). Ezt több dal esetén „megtetézi” improvizált, cigányos, mulató gajddal – nem tartom kizártnak, hogy a ruhagyári estén ez a hangulat is megszólalt. Végül pedig óriási gondolati csavarral, a legmodernebb dzsesszes hangzásokkal kísér a különleges hangszereket felvonultató nyolc tagú kamaragyűttes. Palya Bea „felöltöztetné” a népdallá vált táncdalokat? Ahogyan ezt kezdetben Kodály gondolta a színpadra emelt népdal illendő előadásmódjáról? Ez ennél jóval bonyolultabb, de tény, hogy egészen sajátos mai hangzást szerveznek a zenészek (Gryllus Samu irányításával) az immár kétszeresen régmúlt dalok köré.

Kétszeresen régmúlt... Zenezociológiai tanulmány dalban elbeszélve. Így „mulatott” a

munkásosztály, amikor még azt hitte – édes istenem –, hogy övé a hatalom. De a ruhagyári munkásnők „kórusának” egyéni életútjai mögött ott van az alig elhagyott paraszti sors, a téveszervezések előli menekülés, a gyors társadalmi mobilitás. Vagyis: a ruhagyári magyar Carmenek (még egy asszociáció) a népdal állványaira, lajtorjára építik fel megkedvelt dalaikat, amit immár a televízió, a média juttatott hozzájuk, „megszüntette-megőrizve” hagyományaikat. (Mondanom se kell, messze nem az a kórus ez, amelyet szocdem dalárdából – Keleti Márton 1950-es, szocreál filmjéből, a „Dalolva szép az élet”-ből Soós Imre alakításában – az új nemzedék karnagya alakít át „kommunista” kórusává.)

24. óra ez a magyar – s a cigány – népdalnak. Tudtuk, tudjuk. De 24. óra – szerintem erről szól a koncert – ennek az alig megszületett magyar munkásosztálynak is. Azóta a Ruhagyár is bezárta kapuit – a kultúrteremben tánbálás butik van, a fáradt kezű munkásasszonyok kevés nyugdíjuktól már nemigen járnak összejövetelekre, a nyugdíjas klub se vonzza már őket (vagy tán már nincs is). A „Késő bánat” című dalban talán ezért olyan elégikus a „temetés” szóra válaszoló szaxofon-szóló. S talán ezért kezdődik a második rész a „nagy utazással”. Hová lesz a nagy utazás? Amerikába. Az Amerika című szám a második rész kulcsdarabja. Mondhatni, a globalizáció szimbóluma. (Már a Steve Wander-szám – egyébként fergeteges hangszerezés és előadás – is erre utalt, így éreztem legalábbis.)

Véget ért egy újabb 24. óra. Kulturálisan. És hát szociológiai értelemben is. Új „népek”, új generációk, új hangzások. Nincs ezzel bajom, így megy a világ. Köszönöm Palya Beának, hogy ezt ez elégiát barátaival megszerkesztette. Könnyezve, nevetve. Ahogy dukál egy korszakváltásnak.

Trencsényi László

Neptáncosok kellékboltja

MEGÚJULT WEBÁRUHÁZ

A Neptáncosok kellékboltja
megújult honlapján
elindítottuk webáruház szolgáltatásunkat!

www.neptanckellek.hu

Vilma Istensegítről

A Lőrincz család tagjaival 1979-ben ismerkedtem meg. Egy szeptemberi vasárnap este a televízió a Főti Ősz rendezvénysorozat eseményéről tudósított, köztük a bukovinai székely Lőrincz család kiállításáról. Lenyűgözve néztem a képernyőn Lőrincz Imre fafaragásait, Vitus fiának tűzzománcait és Vilma menyének gyönyörű szötteseit. Akkoriban éppen népművelő voltam az érdi művelődési házban, azonnal eldöntöttem, hogy a kiállítást megrendezem Érden is. Emlékszem, hogy még azon az estén felhívtam a főti művelődési házat, hogy megtudakoljam a család címét.

Néhány hét múlva már az érdi közönség gyönyörködhetett az alkotásokban, de számomra ennél sokkal messzehatóbb következményekkel járt a találkozás. A beszélgetések során kiderült, hogy az akkor 75 éves Imre bácsi az ötvenes évektől, egyetlen leányának, a 16 éves Etekának halála után, írni kezdte élete krónikáját. Amikor elolvastam, láttam, hogy ezek a kockás füzetekbe rótt emlékek nem csak egy magánember visszaemlékezései, egy átlagos család történetei. Lőrincz Imre az egész bukovinai székelység huszadik századi kálváriáját vázolta fel, nagy láttató erővel krónikájában.

Vállaltam, hogy legépelem, magnófelvételekkel kibővítem és pályázatokra elküldöm. A kézirat végül 1200 gépelt oldalra rúgott, 1987-ben a felét, az 1945-ig szóló részt, megjelentette a Magvető Kiadó (Lőrincz Imre: A bukovinai Istensegítstől a völgyégi Majosig).

A több évig tartó munka során, és a könyvben megírt tragikus és felemelő történetek sokaságából megismerhettem ennek a rendkívül tehetséges családnak a sorsát, Bukovinától Tolna megyéig. Megtudhatom, hogy mennyire büszke a család minden tagja arra, hogy szülei, nagyszülei Istensegítsen bírói tisztséget viseltek, egyikük a bukovinai székelyek hazatelepítésében is aktívan részt vállalt.

A legidősebbektől a legfiatalabbakig minden családtag tudta, hogy Lőrincz Imre bácsi édesanyja, özvegy Lőrincz Antalné énekelt Kodály Zoltánnak 1914-ben, Istensegítsen. Kodály Márta néni Majoson is felkereste, sőt, amikor 1952-ben Kodály Zoltán 70. születésnapját ünnepelték az Operaházban, a munkatársai meglepetésül a kedves, régi nótafát is szerepeltették.

Imre bácsival való beszélgetéseinkből kitűnt, hogy végtelenül büszke volt, és büszke is lehetett a tanult, az életben jól boldoguló fiaira, az ugyancsak nagy tehetséggel megáldott unokáira is. Szerény, csendes, szakadatlanul dolgozó menyéről, Vilmáról kevés szó esett. Most beszéljen ő az életéről!

*

A nevem Lőrincz Aladárné, a lánykori nevem Molnár Vilma, 1929. december 12-én születtem Bukovinában, Istensegítsen, az özvegy apai nagymamám házában. Később a szüleim építettek egy kicsike házat, csak egy szobát, konyhát és egy ereszt tudtak építeni. Két éveske lehettem, amikor az egyik nagynéném férjhez ment Bessarabiába. Nagyon egyedül érezte magát, nagy honvágya volt, azt mondta édesanyámnak:

– Anna, add ide a leánkát, hadd vigyem el!

Anyám gondolkodás nélkül odaadott engem Erzs néniemnek, és négy évig velük éltem mint családtag. Úgy volt, ha nem lesz gyerekük, akkor velük maradok. A sógorom bakter volt, egy bakterházban laktunk. Nem volt semmi a közelben, rajtunk kívül csak három német család élt ott, azoknak voltak kislányaik, velük játszottam. Németül beszélünk, csak azt nem tudom, hogy a nagynéném miért nem beszélgetett velem magyarul. Hatéves koromban visszavittek édesanyámékhoz, akkor már nekik is született gyerekük. Emlékszem, amikor hazakerültem, milyen rossz volt,

kimentem a gyerekek közé, azok meg ütöttek-verték, mert nem értették, hogy mit mondok. Elfelejtettem magyarul beszélni. Kezdem iskolába járni, de az első osztály nem igen sikerült jól. Szeptemberben még jó meleg idő volt, én megfűrödtem a Gerlában, kaptam egy tüdőgyulladást, majdnem meghaltam, a tüdőmön lett egy folt. Egész évben betegeskedtem.

Édesanyámnak nagyon nehéz élete volt, rengeteget kellett dolgoznia. Tíz gyermeket szült, de csak négyen maradtunk meg. Egy bátyám volt és két öcsém, emlékszem, három kislány testvérem is született egymás után, amikor már otthon voltam, de ők sorban meghaltak kicsike korukban.

1941-ben kijöttünk Magyarországra, mi előbb eljöttünk, mint mások, mert apám „koncentráns” volt (munkaszolgálatos). Ma is emlékszem, hogy mindenki sírt, amikor búcsúzkodtunk. Egy ideig Zemplén megyében, Kesznyétenben laktunk. Azután letelepítettek bennünket is Bácskában, Istensegítsen, majd jött a menekülés, a németek, az oroszok... Borzalmas volt.

1945-ben először Hidason kaptunk egy kisebbcske házat, anyámnak az nem tetszett, nem tudott belenyugodni, örökké jött át Majosra. A keresztapja, Gáspár Marci volt itt a telepítési bizottság elnöke. Anyám kérte, hogy csináljon valamit, hogy kapjunk egy nagyobb házat.

– Keresztapa, én ott nem tudok megnyugodni.

– Jó leánkám, majd csinállok valamit!

Na, végül átjöttünk Majosra, kaptunk házat, földet, kezdtünk dolgozni.

Egy nap mentem kenyeret sütni a keresztapámékhoz. Akkor meglátott engem a keresztapám fia, Aladár. Bácskában is egy faluban laktunk, de ő akkor nemigen törődött velem, pedig sokat járt hozzánk, mert a bátyámmal iskolatársak voltak. Most, amikor megint összetalálkoztunk, azt mondta nekem:

– Milyen szép nagylány lettél Vilma!

Aztán persze egy ideig megint nem törődünk egymással, volt más bajunk. Aladár az unokanővéremnek udvarolt Hidasra. Egyszer, amikor ment haza tőlünk és a bátyám kikísérte, azzal jött be a bátyám:

– Azt mondta Aladár, hogy menj ki!

Én kimentem megkérdeztem tőle, hogy mit akar. Erre azt felelte nekem, hát nem vettem észre, hogy ő hozzám jár? Onnantól kezdve udvarolni kezdett. Három évig udvarolt, de azután az történt, hogy kaptunk egy szép nagy házat, gyönyörű nagy udvarral. Úgy hívták, hogy Pfeifer-ház, hát az nagy valami volt!

Leendő anyósom testvéreék, Kati néniék egy szűk udvarú házban laktak. Gáspár Marci azért adta nekünk ezt a nagy házat, hogy azután elcseréljük a Kati néniékével, a lányáékéval. De aztán nem úgy történt, mert anyámék nem akarták kicserélni. Na, az egész rokonság anyámékkal jól összeveszett.

Kati néni nekemállított, s azt mondta:

– Elvesztetted a szép legényt! Anyádék eljárták, nem cserélték el a házat, nem lesz Aladár!

Este eljött hozzánk Aladár, anyám fogadta és azt mondta neki:

– Ne gyere ide többet, mert a rokonságod úgysem engedi meg, hogy elvedd Vilmát, úgyse lesz belőletek semmi!

Aladár hiába magyarázta neki, hogy nekünk ehhez semmi közünk, de hát elküldték. Kiment az ajtón, én meg magamban azt gondoltam, nem hagyom, hogy anyámék döntsék el, én kihez megyek. Elindultam Aladár után, de csak az ajtóig jutottam, apám

Lőrincz Imre és családja 1951-ben

megfogta a hajamat és visszahúzott, ütött, vert, ütött, vert. Aladár meghallotta, nem bírta hallgatni, visszajött és azt mondta apámnak:

– Keresztapa! Ne üsse Vilmát! Hagyja abba!

Azt monta neki apám erre:

– Mi az Istent akarsz?

Még őt is meg akarta verni, de aztán abbahagyta a verésemet.

Így szólt Aladárhoz:

– Resteltem az egészet! – és visszafeküdt.

Én egész éjjel nem bírtam elaludni, mert akkor este Aladárral nem tudtam beszélni. Azt gondoltam, ha őt is eltiltják a szülei tőlem, meg engem is eltiltanak a szüleim, akkor én elmegyek valahova. Reggel, ahogy kivirradott, elmentem Bonyhádra a nagynémhez, anyámnak a legkisebb hűgához, Erzi nénihez. Nála voltam kicsike koromban, szerettem őt nagyon. Befogadott, és azt mondta, elintézi, hogy dolgozhatok a zománcgyárban. El is rendezte, ott dolgoztam két évig. Hát persze, azért mi Aladárral tartottuk a kapcsolatot. Ha én az ő helyében lettem volna, azt mondtam volna, hogy gyere, menjünk, és majd csak megleszünk valahogy! De ő nem, ő nagyon ragaszkodott a családjához, a két lóhoz, a nagy házhoz! Apósom örökké mással foglalkozott, nem igazán törődött a földdel, a mezőn Aladár dolgozott, mert ő gazdasági iskolát végzett még Topolyán. Így aztán maradtunk külön. Egyszer eljött apósomnak az öccse Dúzsról (ők oda települtek) és azt mondta anyósomnak meg apósomnak:

– Ilyen nincs, hogy egy házért így szenvedtetitek ezeket a fiatalokat! Adjátok meg nekik a lehetőséget, hogy kerüljenek össze! Apósom oda is jött hozzánk és azt mondta, hogy ő benne van a házasságban, de csak úgy, hogyha én otthon maradok a szüleimnél, Aladár meg náluk marad, mert neki szüksége van Aladárra.

Aladár felugrott és azt mondta:

– Ilyen nincs, apuka! Ilyen nincs!

Végül nagy nehezen megesküdtünk, odamentem hozzájuk, de akármit csináltam, akárhogy, semmi nem volt jó. Nem fogad-

tak el egyáltalán, pedig rengeteget dolgoztam. Az evésnél is visszahúzódtam, lesóványodtam negyvenkilenc kilóra. Anyósom húga, Berta néni is odajött hozzánk, és azt mondta:

– Annyi gyereketek lesz, amennyit mi akarunk!

Aladár se akart gyereket. Nagyon el voltam keseredve. Szerencsére nem is lett gyerekünk, amíg együtt laktunk anyósomékkal. Így is nagyon nehéz, keserves életem volt, mert se anyósom, se apósom nem fogadott el. Azt tartották, hogy nem vagyok Aladárhoz való, mert ő tanult és szép. Engem ölt meg a bánat, így kínlódtunk. Gúnyolódtak velem, hogy nem tudok főzni, olyan galuskát csinálók Aladárnak, hogy a fejét be lehetne vele hasítani, meg ilyeneket mondogattak. Egyedül a lányuk, Etelka, aki meghalt tizenhat éves korában, ő szeretett engem, örökké könnyörgött anyósomnak:

– Anyuka, ne bántsa ángyit!

Etelkával nagyon jóban voltunk, nagyon sajnálom még most is. Még mindig gondozom a sírját. Azután végre különmentünk. Akkor már vége volt a telepítésnek, mi nem kaptunk juttatott házat. Addig jártunk a község házára, hogy végül kaptunk a jegyzőtől egy OFA-házat, azt se tudtuk, hogy mi az az OFA-ház, most úgy mondják, hogy szükséglakás. Ugye, apósoméknál még volt az öt gyerek, mindenki tudta, hogy én ott fölösleges vagyok. Elfogadtuk azt a házacska a faluvégén, egyszobás volt, földes, de rendbetettük szépen, és tíz évet lehúztunk benne. Ott született mind a két kislányunk.

Amikor megszületett az első kislányom, Ilonkám, hat hét eltelével fel kellett menni a templomba kiavatódni. Elég messze volt tőlünk a templom, egy jó kilométerre. Jöttem föl, és amikor felértem az evangélikus templomig, akkor apósom eléjött, elvette tőlem a kislányt és ő hozta fel a templomig. Na, ezt nem felejttem el neki! Meg hát sokszor futott utánam egy kis kanna tejjel. Egész nap ott dolgoztam náluk, és akkor ez volt a fizetség. Apósom nem tudott úgy elengedni, hogy valamit ne adjon. Így éldegéltünk sze-

Kodály Zoltán és adatközlője, özvegy Lőrincz Antalné 1952-ben a budapesti Operaházban,

Lőrincz Aladárné Molnár Vilma (1952)

Lőrincz Aladár gazdasági iskolás Bácskatopolyán, 1943-ban

Lőrincz Aladárné majosi műhelyében, 2010 márciusában

dr. Sebestyén Ferenc felvételei

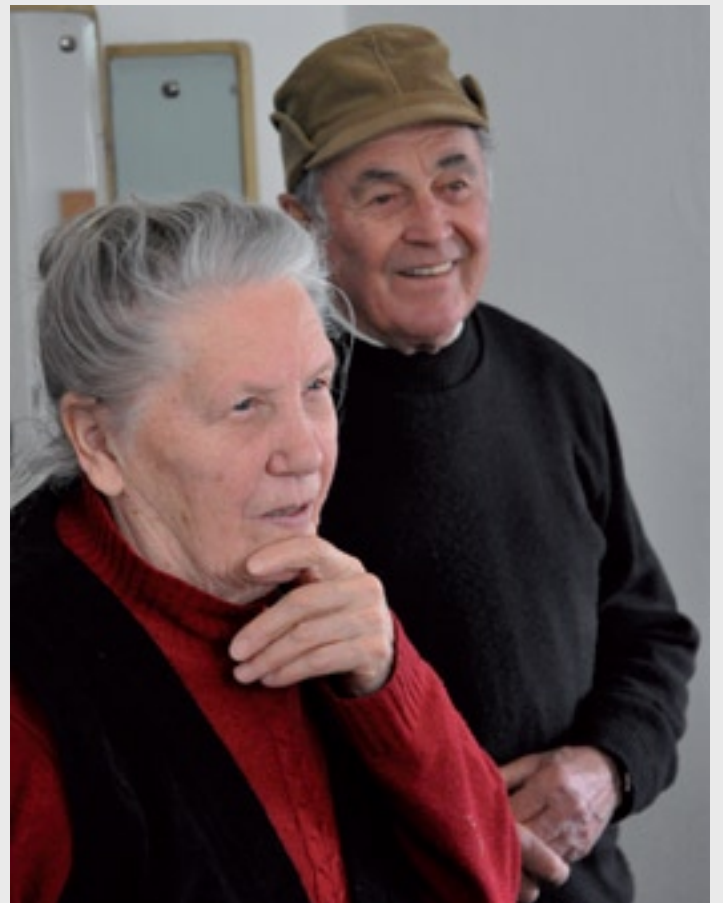

A Gáspár lányok kettős lakodalma, Istensegits, Bukovina, 1925. A bal oldali pár: Lőrincz Imre és Gáspár Anna.

Molnár Vincéné, Vilma édesanyja

A Lőrincz házaspár 2010 márciusában (dr. Sebestyén Ferenc felvétele)

gényesen. Végre annyira összeszedtük magunkat, hogy tudtunk venni egy házat a faluban. Az a ház számomra a minden volt, mindaz, ami bennem volt, végre kibontakozhatott. Akkor kezdtem foglalkozni komolyabban a népművészettel is. Az nagyon érdekesen kezdődött.

Anyukám kórházba került Szekszárdra. Akkor még Fakarusz buszok jártak, reggel és este volt egy-egy busz. Én elmentem reggel és csak 11 órakor volt látogatás a kórházban. Valahogy el kellett töltenem az időt. Járkáltam fel-alá Szekszárdon, megláttam a múzeumot. Ilyen nagy épületben még soha nem jártam, gondoltam magamban, hogy én bemegyek ide. Ki volt írva, hogy 9-től nem tudom, hány óráig nyitva van. Bementem, és a legnagyobb meglepetésemre cipőt kellett cserélni, másképp nem lehetett bemenni. Mondják a portán, hogy van egy bukovinai székely kiállítás is. Mondtam nekik, hogy azt akarom megnézni. Alá kellett írni a nevemet, csak úgy engedtek fel az emeletre. Amikor én aláírtam azt az ívet, akkor a hátam mögé került egy nő. Az végig a sarkamban volt... Jól emlékszem ma is, nagyon érdekes kiállítás volt! Fábián Rózsai néninek voltak ott a párnái és a festékesei. Ők Lengyelen akkor már mozgódtak. A festékesek és a párnák nem a falon voltak, hanem egy nagy, köralakú valami mellett a földön. Kérdezte tőlem az a nő a festékes minták nevét. Arra nemigen tudtam válaszolni, mert nekünk otthon volt egy „kicsivirágos” festékesünk és kész! A párnák mintáit is sorra kérdezte.

– Annak mi a neve? S annak mi a neve?

Azokat mind ismertem, mert édesanyám nagy kézimunkás volt, s meg is mondtam sorra. Közben azt gondoltam, hogy mit akarhat? Kis vékonyka nő volt. Úgy nézett ki, mint egy takarító-nő, olyan szerényen volt öltözve. Sorra rávágtam:

– Ez gyertyás, ez kégyós, ez cserelapis, ez kakastarés!

Egyszer csak megkérdeztem tőle, hogy hány óra van, mert kellett mennem a kórházba. Akkor lekísért és megkérdezte, hogy hol lakom. Mondtam neki:

– Majoson.

– Ott, ahol Imre bácsi?

Nagyon elcsodálkoztam, hogy ismeri apósomat. Megmondta a nevét, hogy ő Babus Jolán, és hogy néprajzos. Azt mondta, hogy otthon meg fog látogatni. Én már azelőtt, hogy vele találkoztam volna, miért, miért nem, elhatároztam, hogy a lakásunkat székely dolgokkal díszítem fel. Gyűjtöttem a mintákat is, olyanokat, amit könnyen meg tudok csinálni. A zsinórvarrást is, a szövést is jól ismertem. Anyámmal itt, Majoson szóttuk meg nekem a kenderbőköti kenderből, az egész rokonságom nagyon jó szövő volt, én abban nőttem fel.

Mire Jolánka felkeresett, már volt vagy tizenhét mintám. Nagyon megszerettük egymást, ettől kezdve ő igazgatott, hogy mit, hogy csináljak. Ő már tudta, hogy hamarosan indul egy hároméves díszítőművészeti tanfolyam. Valószínű ő szólta Szabadi Mihálynak, aki itt a faluban tanító volt, hogy hívjon meg. Kaptam egy papírt, hogy mehetek, és el is mentem. Nyaranta tíz napokat töltöttem Balatonalmádiban, aztán jártam rendszeresen továbbképzésekre. Nekem csak hat osztályom volt, három magyar és há-

Szószerdet:

„fakarusz” = munkásszállító autóbusz, AMG 350 Csepel
festékes = a bukovinai székelyek jellegzetes mintájú gyapjúszőttese
kenderző = vászon törölköző

kiavatódni = a nők gyermekágyas időszakát lezáró egyházi szertartás

Molnár Vince és családja, hátul balról a harmadik Vilma

rom román, éreztem én, hogy az uramhoz képest sehol se vagyok. Ő sokkal műveltebb volt nálamnál. Nagyon szerettem olvasni, amíg a gyerekeket szoptattam, akkor is örökök olvastam.

Babus Jolánka halála után Borbély Jolika vett pártfogásába, neki és Bánszky Pálnak köszönhetem az első könyvem megjelenését is, de örök hálával tartozom Bakay Erzsikének is.

Miután befejeztem a díszítőművész tanfolyamot, jelentkeztem minden pályázatra, amit csak kiírtak. Egyik pályázaton nagyobb díjakat nyertem, mint a másikon. Különdíjak, első díjak, nagydíjak, Gránátalma-díj, most legutóbb az „Aranykoszorús-oklevél”, meg vagy öt másik oklevél! És ez még mindig tart, Rózsika! Néha azt hiszem, hogy ez nem is igaz! Jelenleg éppen az Élő Népművészet 2010 című pályázatra és a Kézművesek Országos Pályázatára meg egy dombóvári kiállításra készülök.

*

Itt Vilma elírta magát, az én szemembe is könnyek szöktek. Aladár, aki eddig némán, lábujjhegyen járkált körülöttünk, most odasúgta asszonyának, hogy mutassa meg a kitüntetéseit, okleveleit. Hetvenvალაჰány oklevél tanúskodik arról a páratlanul nagyjelentőségű, évtizedeken át tartó magas színvonalú munkáról, melyet Lőrincz Aladárné, népi iparművész, a Népművészet Mestere végzett és végez nyolcvanegy évesen, napjainkban is. Összegyűjtötte, megmentette, könyveiben közreadta a bukovinai székelyek teljes mintakincsét. Napjainkban is szakkörökben, tanfolyamokon, továbbképzéseken tanítja az ifjabb generációkat. Megkér, ne felejtsem el beleírni a cikkembe, hogy mindazt, amit elért, nem egyedül érte el, hanem a Jóisten segítségével.

Beszélgetésünk végeztével megnéztem a halomnyi oklevelet, az újonnan készült szőttéseket, a szövőszekén a borshtimes vásznat. Kezembe akad egy kis füzetke, a címe: Népművészek a magyar millenniumért 2000-2001. Abban találtam az alábbi vallomásszerű sorokat:

„A legszebb gyermekkori emlékeim közé tartoznak a húsvétvasárnapok, amikor a templomban gyönyörű szőttésekkel takarták le az ételszentelésre hozott kosarakat. Ez a vonzódás a szőttésekhez egész életemen át kísért. Felfedeztem a leggazdagabb, legősibb minta- és csikvariációkat. Ajándékként örülök egy-egy újonnan felfedezett mintának. Szőtteseim ugyanazt a komolyságot, egyszerűséget és lelkületet viszik tovább, mint ami a régi erdélyi és a legszebb bukovinai szőttések jellemzője.

A szövés, hímzés tudományát otthonról örökölttem, édesanyám, anyósom egyaránt művelte. Férjem, Lőrincz Aladár elsőszámú segítő-társam volt abban, hogy időm egy részét – az otthoni asszonyi teendők és a gyermekek nevelése mellett – a szövésnek szentelhessem. Tehetsége-met lányaim is örökölték.”

Kóka Rozália

A FOLKLORISTA VIKÁR BÉLA – III.

Képek és dokumentumok a Hagományok Háza és a Néprajzi Múzeum kiállításából

Szerkesztette: Pávai István

„KALOTASZEGI CSALOGÁNY”

„Bánffyhunyon vagyunk, a Kalotaszeg fővárosában. [...] Gyarmathy Zsigmondné nagyasszonyom hívott meg bennünket szíves vendéglátásra. [...] A nagyasszony azzal várt bennünket, hogy nála kezdjük meg a fonográffal való népdalgyűjtést mintegy próbaképpen. [...] Ugyanekkor ott járt nála két körösfői leány. [...] Kihívatta őket a konyhából és buzdította, hogy dalolják el azokat a szép nótákat, amiket már hallott tőlük.

– Nem tudunk mi semmit, – mondták és ennél maradtak minden áron.

– Bízva rám őket, nagyságos asszonyom. Dalolni fognak öt percen belül.

– No, azt szeretném látni, vagyis hallani! – És meglátta, vagyis hallotta rögtönösen.

– Hogyan csinálta ezt? – faggatott később. [...]

A titok abban állt, de ezt nem árultam el a nagyasszony előtt, hogy magamnak kellett oly dallal előállnom, amely okvetlen ismeretes Kalotaszegen. Ilyen volt a menyasszonybúcsúztató. [...] Hát így szóltam a lányokhoz:

– Nézzétek, hallottam egy dalt, de nem tudom egészen. Így kezdődik:

Jönnék, jönnék, majd elvisznek,

Hol a pártám, hogy készüljek?

Nyomban rákezdték és elfújták elejétől végig. [...] Be nem állt a szájuk többé. Felváltva leadták a teljes dalkincsüket szerény piculák ellenében.

[...] Bejáratos volt hozzá egy bájos kalotaszegi leány: Tamás Kata. Ott lakott a nagyasszony tőzsomszédságában s olyan nagyszere-

rűen dalolt, hogy Gyarmathyné szerint jó reménységgel tehetünk vele kísérletet. [...]

A leányka készséggel állt kötélnek. A szép kúria tornácán asztalok és székek fogadták a család tagjait és a vendégeket. Kata kissé távol hajolt a fölvevő tölcsér felé. Meg kellett fogni és közelebb tolni Katát a géphez. [...]

Tamás Kata három tősgyökeres helyi dalt énekelt a fonográfba oly szépen, oly biztossággal, hogy méltán kapta meg csakhamar a »kalotaszegi csalogány« nevét Zemléni Árpádtól. Mi pedig rögtön azt mondtuk: a kis Blaháné. [...]

Tamás Katát meghívtuk Kolozsvárra. Az unitárius teológia nagyterme zsúfolásig tele volt közönséggel, jobbra egyetemi ifjakkal. A pódium függönye mögött megkértem Katit belépése előtt:

– Nem fél-e, hogy ennyi urat lát?

– Instálom akkor félek, ha egy urat látok, – felelte.

Ugyanily talpraesetten szokott résztvenni bármely alkalommal a társalgásban. Teljes diadalt aratott. Zenekiséret nélkül, mindig hibátlan énekkezéssel adta elő búbajos dalait. Veleszületett nagy tehetsége utat tört magának. Most már nem kételkedtünk, hogy Katival Budapesten is becsületet vallunk. [...]

Felvittem Katát a fővárosba és beszállásoltam, mint vendéget hozzám. Feleségem örömmel fogadta. Estéről-estére elkísértük Katát az Uránia színházba. [...] Kalotaszegről rövid bevezető előzte meg Kata fölléptét. Minden este más-más öltözetben, más-más dalokkal szerepelt. Állandóan nagy közönség gyönyörködött benne. Kivált az erdélyi előkelő világ: Bánffyak, Telekiek, Bethlenek, Kazacsay grófné stb., stb. halmozták el Katát figyelmességük je-

Ház. Csököly, Somogy vm., 1900 (Készítette: Vikár Béla. Néprajzi Múzeum)

leivel. Kazacsay grófnő hívására fölmentünk a Várba. Vacsora és tánc következett. Katát megtáncoltatták a fiatal mágnás úrfiak sorra és nem győztek betelni magasztalásával. Olyan, mint egy álruhás hercegnő. Igazándíban rá is illett ez a jellemzés. Kalotaszegi varrottásokkal – Gyarmathyné megbízásából – élénk várárt csapott abban a körben.

Egy alkalommal a Tisztviselők Orsz. Egyesülete látta vendégül Katát az Eszterházy-utcai palotában. Kata ott ült [az] elnök jobbján.

– Ugye Kata – kérdezte az elnök, – jobb lenne itt ülni egy fiatalember mellett?

– Nem, méltóságos uram; öreg fa árnyékában esik jól a pihenés.

Ilyen volt Kata. Ujságjaink közölték az arcképét. Gyarmathy Zsigáné cikket írt róla, Kiss József lapjában, a Hétben.” (Vikár B.: *Erdélyi út a fonográf-fal, 1943*)

„NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPRAJZ MUTATVÁNYOKKAL”
„Az utolsó fölolvásó Vikár Béla vendég volt, ki »A népköltési gyűjtés új módszere« című értekezését adta elő. [...]

A Kisfaludy-társaság tradíciói szerint nemcsak szövegeket, hanem dallamokat is gyűjtött vagy gyűjtetett, azért a társaság helyeslésére számítva, ezúttal is köszönetet mondott az előadó Wlassics Gyula dr. miniszternek, aki a néprajzi társaság számára egy fonográf beszerzését s így az előadó számára dallamok gyűjtését lehetővé tette.

A dallamok változatairól új és meglepő adatokat közöl saját megfigyelései alapján. Példákkal mutatta ki, hogy a dallamok gyűjtése a szöveggyűjtést is nagyban segíti elő. Sokszor egyes töredékek összetartozására vezet rá a közös dallam.

Ép így fejtegette a szövegek változatait, néprajzi kritériumokból indulván és az új eredményeket mutatván ki. Ismertette behatón a gyűjtés módját: a »nótafák« jelentőségét. Végül ismertette a fonografikus fölvétel körüli eljárást és bemutatott néhány fonogramot a Telefon Hírmondó fölvételei közül s egy sorozatát saját dallamgyűjtéseinek, a halálra táncoltatott leányról szóló ballada remek dal-változatait, melyeket Vikár a legősibb magyar daloknak tart.” (A Kisfaludy-társaság ülése. *Pesti Hírlap, 1897. ápr. 29.*)

„Ezután következett nemcsak a jelen estély műsorának, hanem egyáltalában a szezon estélyeinek egyik legérdekesebb pontja: »Népköltészet és néprajz mutatványokkal«, szabad előadás. [...] Vikár úr emléke sokáig élni fog közönségünk lelkében. A szak tudósoknak igen gazdag ismeretei s személyes tapasztalatai vannak a magyar néprajz és népköltészet kincsei körül; ezeknek gazdag tárházában megismertetett minket – a legkellemebb előadásban – olyan felette érdekes és értékes dolgokkal, a melyekből sokat tanultunk s a melyek mindenkifelett teljesen igazolják azt az odaadó egyszerűséget, a melylyel a néprajz s népköltészet ősi kincseinek gyűjtése körül úgy szíves előadónk, mint társai olyannyira buzgólkodnak. [...] Előadását phonograph segítségével mutatványokkal is iparkodott kísérni, mely utóbbi azonban inkább csak a dallamok felvételére s megörökítésére szolgál, nem pedig arra, hogy azokat oly erősen visszaadhassa, hogy a nagyterem nagy közönsége tisztán hallhatta s élvezhette volna; élvezte azokat azonban Vikár úrnak természetes szépen sikerült énekelőadásában. A közönség legnagyobb érdeklődéssel, elejétől végig feszült figyelemmel kísérte a rendkívül kellemes előadást s úgy közbe-közbe, mint főleg az

Tamás Kata. Bánffy-hunyad, Kolozs vm., 1902 (Néprajzi Múzeum)

előadás végeztével, óriási tapsviharban s Vikár úr éltetésében adott kifejezést hálás köszönetének az érdekes szép előadásért, melyet nemcsak élvezett, de sokat tanult is belőle.” (Herczeg J.: *Házi estély. Somogy, 1898. dec. 11.*)

„Tizedikén szombaton este a Korona-szálló nagyterme zsúfolásig megtelt előkelő közönséggel, hogy az Erdélyi Kárpát-Egyesület hangversenyét végig hallgassa. Az est jövedelme a Mátyás király szülőházában felállítandó első néprajzi múzeum alapítási céljaira volt szánva. [...]

Vikár Béla előadása volt az első szám. Ez a rokonszenves íróember fesztelen és kedves előadási modorával kötve tartotta a figyelmet, míg a népdalok szövege és bekezdő képek közötti összefüggést magyarázta.

Nagy érdeklődésnek és alapos tanulmánynak volt tanujele az az előadás. Igaza van Vikár Bélának, van összefüggés a nótakezdő sor és a folytatás között, de ha minden nótáját úgy akarna megmagyarázni, mint felhozott példáiban tette, ugyan meg kellene sarkanyúznia néhol fantáziáját. [...]

Tamás Kata a bánfi-hunyadi paraszt lányka énekelt el egy pár dalt ezután. Egyszerűen természetesen dalol, az arca olyan bájos mosolygó marad énekközben is, mint mikor nem dalol. A sűrű hogy volt-ra rögtönzéssel felelt. [...]

A fonográf közben és végül működött, a vocal zeneszámokat megnyomorgatva reprodukálja, az emberi hang finomságait nem képes csak seregély riogató átváltozásokkal előadni, klarinét, hegedű, tárogató után szépen másol.” (Fonográf hangverseny. *Nyírvidek, 1900. nov. 18.*)

Két világ közt – Beszélgetések Lajtha Lászlóról

Húszéves gyűjtőmunka eredményeként megjelent Solymosi Tari Emőke zenetörténész új kötete Lajtha Lászlóról, a Hagyományok Háza gondozásában. A *Két világ közt* című, 344 oldalas könyv a zeneszerző-népzene-kutató-pedagógusról szóló beszélgetéseket tartalmaz, összesen 33 interjúalannyal: Lajtha özvegyével, fiaival, munkatársaival, tanítványaival, műveinek előadóival. Az alábbiakban az Erdélyi Zsuzsannával készült beszélgetés olvasható.

Dr. Erdélyi Zsuzsanna (1921) néprajzkutató 1953 és 1963 között Lajtha László egyik legközelebbi munkatársa volt; a szövegek szakértőjeként (Lajtha játékos kifejezésével: *Textologa*-ként) rendszeresen részt vett a gyűjtéseken. Tóth Margittal, a zenei szakértővel (*Musicológával*) együtt ők hárman alkották a népzene-gyűjtő csoport utazó magját, havonta 8-10 napot töltve vidéken, elsősorban a Dunántúl falvaiban. Erdélyi Zsuzsanna volt az első magyar női diplomata, ám fényesen induló külügyi pályája a kommunista hatalomátvétel után megszakadt. Így nemcsak kiváló, szakirányú képzettsége, rátermettsége, családi háttere (Erdélyi Zsuzsanna Erdélyi János¹ unokája és Erdélyi Pál² leánya) okán került be a gyűjtőcsoportba, hanem – akkor már három-, később négygyermekes családként – a diktatúra okozta anyagi kényszerűségből is. Saját bevallása szerint ennek a fordulatnak és a Lajtha mellett eltöltött időnek köszönheti, hogy néprajzkutató lett. Erdélyi Zsuzsanna több tanulmányt, cikket, visszaemlékezést írt Lajtháról, sőt részleteket is közölt naplójából (az úgynevezett „kockás füzetből”), amelyet a gyűjtések utolsó három évében, 1960 és 1963 között írt. Ebben szó szerint feljegyezte Lajtha neki elmondott gondolatait, műelemzéseit, emlékeit. Sokáig úgy gondolta (ebben a 2002-ben készült interjúban is így nyilatkozik), hogy a naplójegyzeteket nem kívánja közreadni életében. Számomra óriási örömet és megtiszteltetést jelentett, amikor korábbi – *A kék kalap* című operáról írt – könyvem³ elolvasva a híres tudósasszony felhívott telefonon, és elmondta, hogy megváltoztatta elképzelését: ha vállalom a szöveg gondozását, a naplójegyzeteket a nagyközönség elé bocsátja. Ez igen nagy jelentőségű – immár négy és fél évtizede várt – döntés volt a Lajtha-kutatás szempontjából, hiszen Lajtha saját zenei írásain és levelein kívül sehol másutt nem olvashatunk ilyen nagy terjedelmű hiteles Lajtha-szöveget, különösen olyat nem, amely a művek keletkezéstörténetével, belső összefüggéseivel, tematikai, hangszerelési stb. kérdéseivel is részletesen foglalkozna. Mindezt azért tartottam fontosnak e kötet lapjain elmondani, mert Erdélyi Zsuzsanna *A „kockás füzet” – Úttalan utakon Lajtha Lászlóval* című könyve jelen interjúkötettel egy időben készül, s ugyanannak a kiadónak, a Hagyományok Házának gondozásában jelenik meg. Abban a kötetben részletes visszaemlékezés olvasható a gyűjtőutakról is.

*

– *Tíz éven át voltál Lajtha népzene-gyűjtő csoportjának tagja. Hogyan emlékszel vissza a gyűjtőutakra?*

– Számomra ez kényszerű, rendkívül nehéz, keserves időszak volt. Nem szerettem utazni. Amikor Laci bácsi azt mondta, hogy „na, kislányom, készüljön, jövő héten utazunk”, azonnal remegni kezdett a gyomrom. A 8-10 napos utak mindig valóságos próbatételt jelentettek. Lajthával sokat veszekedtünk, hiszen ellentétes egyéniségek voltunk. Az, hogy öt 1948-tól tizennégy éven át nem engedték Nyugatra, rengeteg keserűséget okozott neki, amit le kellett nyelnie. A gyűjtőutak nemcsak azért voltak fontosak számára, mert ezekből élt, hanem azért is, mert az utazás illúzióját adták. Laci bácsiban rettenetesen sok feszültség gyűlt össze. Ezt itthon nem adhatta ki, mert Rózsi néninek megvolt a saját gondja-baja: anyaként és nagyanyaként elmondhatatlanul sokat szenvedett, hiszen külföldön élő fiai megnősültek, unokái születtek, de menyével és unokáival nem volt személyes kapcsolatban. Nem tudta fel-

dolgozni a hiányukat. Laci bácsi magában tartotta tehát a felgyülemlett feszültséget, egyrészt mert fegyelmezett ember volt, másrészt mert kímélni akarta a feleségét. A gondjait, az elnyomottságát, a megszégyenítettségét, a megalázottságát valahol máshol kellett kiadnia. Ez a sűrű, visszafogott gőz, energia, negatív érzés ki akart törni belőle, és az utakon rendszerint ki is tört.

– *Lajtha csak veled veszekedett, vagy a másik gyűjtőtárral, Tóth Margittal is?*

– Margittal nem lehetett veszekedni, ő ugyanis ilyenkor mereven nézett a semmibe. Megtanították a belső fegyelemre, arra, hogy képes legyen bármit lenyelni. Neki nem voltak reakciói, nekem viszont voltak, mert – akárcsak Lajtha – én is tele voltam feszültséggel, negatív töltéssel, én is bármelyik pillanatban robbantam... Apró gyerekeim voltak, akiket otthon kellett hagynom 8-10 napra, és rábízni őket egy 18 éves cselédre. Igaz, a gyerekek mellé mindig beszerveztem még valakit, mert az uram, Elemér⁴ csak délután ért haza. Akkoriban nem voltak gépesítve a háztartások, minden házimunkát kézzel kellett végezni, nem beszélve a bevásárlásról, főzésről – mindez a teendő éppen elég volt egy fiatal cselédnek, nem hogy még kicsi gyerekekre is vigyázzon. Zsófi lányom csak tíz hónapos volt, amikor elkezdtem utazni. Később, amikor a legkisebb lányom, Borika⁵ még csak öt hónapos volt, már újra útra keltem, tele izgalommal, hogy négy kisgyereket kell itt hagynom 8-10 napra. Állandóan attól féltam, hogy távollétemben valami baj történik velük. Mielőtt elutaztam, mindig meg kellett szerveznem, hogy ki lesz az a családtag vagy éppen ráérő nyugdíjas, aki eljön majd a gyerekekre vigyázni, addig, amíg az uram dolgozik. Édesanyám igyekezett a segítségemre lenni, de ő sem ért rá mindig, hiszen a húgomnak is volt két apró gyereke... Keserűséges állapot volt ez. Olyan robbanékony és feszült voltam, hogy amikor beültünk a vonatba, sokáig egyáltalán nem lehetett hozzám szólni. Ha Sopronba mentünk, akkor Győrig, ha Szombathelyre, akkor Veszprémig képtelen voltam fölengedni, megnyugodni, csak ültem magamba roskadva a fülke sarkában.

– *Miért volt szükség arra, hogy kicsi gyerekeidet másokra hagyva másfél hetes népzene-gyűjtő utakon vegyél részt?*

– Azért, mert igen nehezen éltünk. Az uramat, Elemért, a jeles szívspeciálistát kitették a klinikáról, és berakták egy nyomorúságos SZTK-ba. A tudós klinikus ült a masina előtt, és figyelte a munkások szívét. Ezt a feladatot szánták annak a kutatónak, aki a világhírű sztereo-elektro-kardiográfia egyik kialakítója volt! Mindez a Rákosi-korszak bűne volt. Elemér 1951-ben nem lépett be a pártba, ezért elbocsátották a klinikáról. Engem már korábban eltávolítottak a Külügyminisztériumból, ugyanis 1948-ban én sem léptem be a pártba. Sorra születtek a gyerekek, Elemér fizetése viszont nem volt elég a család eltartására. Nem volt más választásom, el kellett fogadnom Laci bácsi ajánlatát. Ő azzal tudott rajtunk segíteni, hogy bevett engem a népzene-gyűjtő csoportjába.

– *Tudomásom szerint Asztalos Sándor és dr. Ujfalussy József⁶ sokat harcolt azért, hogy megalakulhasson Lajtha népzene-gyűjtő csoportja. Lajtha így rendszeres fizetést kaphatott, miközben független maradt bármely intézménytől. Minek volt köszönhető, hogy ezt a lehetőséget biztosították neki?*

– A kommunista magyar kormánynak igen kellemetlen volt, amikor a nyugati sajtó arról kezdett cikkezni, hogy a nagy Lajtha Lász-

Erdélyi Zsuzsanna (balra), Tóth Margit és Lajtha László 1957-ben, Sopronban (Erdélyi Zsuzsanna gyűjteményéből)

ló a hazájában méltatlan körülmények között él, mondhatni nyomorog. 1951-ben a Velencei Filmfesztiválon aranyérmet nyert a *Gyilkosság a katedrálisban* című film, amelyet Georg Höllering rendezett T. S. Eliot drámájából. A mű Becket Tamás vértanúságát dolgozza fel. A film zenéjét Lajtha írta, és e zene Nyugaton igen nagy elismerést keltett. Lajtha a filmzeneírás után, 1948 őszén hazatért Magyarországra. Rövid idő alatt ellehetetlenült a helyzete. A Lajtha házaspár egy ideig a tárgyai eladásából élt, de aztán ezt Lajtha megelégette, és hivatalosan kivándorló-útlevelet kért kettejüknek. Azt mondta, hogy idős koruk miatt (Lajtha 1951-ben már 59 esztendő volt) a zöldhatáron való átlépést nem kísérlik meg, különben sem tolvajok ők, hogy lopakodniuk kelljen... Legálisan akarták elhagyni az országot. A magyar kormánynak ki kellett találnia valamit, hogy Lajtha László itthon maradjon, és a megélhetése – ha mégoly szerény módon is – biztosítva legyen.

– *Mi lehetett az oka annak, hogy Lajtha elveszítette a pozícióit? 1949-ben megszűnt a Nemzeti Zenedében betöltött főzeneigazgatói állása is.*

– Úgy tudom, hogy 1948-ban nem írta alá azt a Mindszenty József⁷ elleni állásfoglalást, amit akkor az intézményvezetőkkel aláírtak. Mindszenty kemény ember volt, a kommunista rendszer ellenségének számított, ezért likvidálni kellett. Konceptiók pert kreáltak ellene. Laci bácsi – a Nemzeti Zenede főigazgatójaként – nem volt hajlandó arra, hogy Mindszenty ellen forduljon, márpedig azokat a vezetőket, akik nem azonosultak a bíboros elleni förtelmes nyilatkozattal, rövid úton kitették a munkahelyükről. 1951-ben Lajtháék már három éve abból éltek, amit eladogattak, no meg Laci bácsinak volt havi 200 forint nyugdíja...

– *A gyűjtőutakon jegyzeteket készítettél egy füzetbe. A füzetet csak úgy emlegetik: „kockás füzet”, és már nagyon várjuk, hogy egyszer elolvashassuk.*

– A *Vasi Szemlében*⁸ és a *Muzsikában*⁹ közöltem már belőle részleteket, de az a szándékom, hogy a teljes szöveg csak a halálom után jelenjen meg.¹⁰ A naplóírás úgy kezdődött, hogy néha, amikor – általában a vonaton zötykölődve – Laci bácsi mesélt az életéről és a műveiről, fecnikre, félig-meddig titokban elkezdtem írogatni, amit mondott. Nyers modorában megkérdezte: „Maga mit firkál?”

Azt feleltem, nagyon érdekes, amit mond, és fontos lenne, hogy a szavai megmaradjanak az utókornak. Elvégre a szó elszáll, az írás megmarad. Először ellenezte, s közölte, nincs erre semmi szükség. (Gyakran volt nyers, sőt időnként kifejezetten goromba.) Egy idő után már ő szólt: „Na, kislányom, hozza a füzetét!” Csodálatos, ahogyan például a *VIII. szimfóniáját* elemzi. Felbecsülhetetlen értéket jelent, hogy le tudtam jegyezni, amit a műveiről ő maga elmondott. 1963 februárjában egy csütörtöki napon érkezünk haza a gyűjtőútról, és a rá következő szombaton meghalt... Az utolsó bejegyzésem szerint arra készült, hogy a legközelebbi alkalommal a *Le chapeau bleu*-ről, azaz a vígoperájáról fog beszélni. Erre azonban már nem kerülhetett sor. Sajnálom, hogy addig, amíg élt, nem voltam vele erőszakosabb a gyűjtőutak idején, és nem kérdezgettem többet. Lajthának hallatlanul színes élete volt, sok nagyszerű embert ismert, rengeteg mindent tudott volna még mesélni. Csak hát, mint már mondtam, nem volt mindig olyan a hangulat, hogy az efféle jegyzetelésre lehetőség nyílt volna. Ez a tíz év bőven adott volna alkalmat arra, hogy megörökítem a gondolatait, de sajnos nem használtuk ki a lehetőséget, sem ő, sem én...

– *Mikor ismerted meg Lajthát?*

– Még tizenéves lányka koromban ismertem meg, amikor kijárt hozzánk a Tisztviselőtelepre. Akkoriban Lajtha a Néprajzi Múzeumban dolgozott, és a múzeum megvásárolta édesapám négy nagy ládányi kalotaszegi gyűjteményének jó részét, gyönyörű varrottasait. A Néprajzi Múzeum textilraktárának egy jelentős hányadát édesapám gyűjteménye teszi ki. Később az uramnak köszönhetően találkoztunk újra, hiszen Elemér volt a Lajtha család orvosa.

– *Ha nem lett volna Mindszenty-ügy, vajon hogyan alakult volna Lajtha sorsa? Amúgy sem titkolta, hogy mennyire utálja a kommunista rendszert...*

– Erre nagyon nehéz válaszolni. Tény, hogy nyugati barátai nem akarták hazaengedni Lajthát, miután körülbelül egy évet töltött Londonban filmzeneírással. Kérlelték, hogy maradjon kint, hiszen lehull majd a vasfüggöny, és ő könnyen a hazája foglya maradhat. Lajtha azonban következetesen kitartott amellett, hogy neki itthon a helye, hiszen Magyarország a hazája. 1948 októberében érkezett haza. Miklós fiammal az ötödik hónapban voltam. A Veres Pálné utca 27.-ben laktunk, egy kicsi lakásban. Egyszer csak csöngettek. Laci bácsi jött, hogy üdvözljön bennünket hosszú távolléte után. Elemér csodálkozott, hogy az akkori helyzetben hazajött. Nyilván Londonban, Párizsban, ahol élte a maga zeneszerzői és tudósi életét, abban a nagy forgatagban, a sok koncert közepette egyszerűen nem tudta felmérni az itthoni valóságot. Amikor hazajött, és nem sokkal később elkezdődött a Mindszenty-ügy, rádöbent, hogy csapdába esett. Az, hogy nem írta alá a Mindszenty elleni nyilatkozatot, azt jelentette, hogy nem azonosult a rendszerrel. Rádásul előtte egy éven át Nyugaton volt, és a fiai is Nyugaton maradtak. Soroljam még? Nagypolgári származású volt, az édesapja kapitalista gyáros... Minden egybevágott, Lajthát félre kellett tenni. Az emlékeimben úgy él, hogy Lajtha sorsában a Mindszenty-ügynek jelentős szerepe volt.

– *Hogyan került sor a népzene gyűjtő csoport megalakítására?*

– Nekem Rózsi néniék úgy mesélték, hogy amikor Laci bácsi emigrációs útlevelet kért, behívták, és megkérdezték, hogy miért akarja elhagyni az országot. Ő azt válaszolta, hogy azért, mert nem tud megélni. Közölte, hogy nem lát semmiféle lehetőséget az elhelyezkedésre, hiszen főnöki mivoltából kisöpörték (nyilván vezető már sehol nem is lehet), ahhoz viszont túl öreg, és túl sokáig volt önálló, hogy másnak legyen a beosztottja. Ekkor kezdtek vele tárgyalni. Úgy tudom, Révai József miniszter is tárgyalt vele. Azt mondták, keresnek megoldást arra, hogy Lajtha önállóan dolgozhasson, ne legyen felettese.

– Hallottam, hogy Lajtha még azt is kikötötte, hogy a havi járandóságát a Zeneakadémián vehesse át.

– Ez valóban így volt. Megállapodtak, hogy a saját ura lesz, önálló költségvetéssel. Nem fog függeni senkitől és semmitől. A fizetését pedig minden hónapban Oláh Imre bácsiékhoz utalták, a Zeneakadémia gazdasági osztályára. A miénkét is. Emlékszem, sokszor három kisgyerekekkel vonultam be a pénzért a Zeneakadémiára.

– Tehát Lajtha végül is elfogadta ezt a megoldást, vagyis hogy egy népzene gyűjtő csoport élén álljon.

– Igen, de ahhoz ragaszkodott, hogy minden az ő elképzelése szerint történjen. Azt gondolom, Lajtha László nyugati tekintélynek volt köszönhető, hogy ebbe a hatalom belement. Először is, ő határozta meg a kutatási témát, ami a történeti népzene volt, annak kettős – vokális és instrumentális – aspektusában. A vokális hagyományt a jó énekesektől, templomi előénekesektől, búcsúvezetőktől, „szent asszonyoktól, szent emberektől” gyűjtöttük, a hangszeres zenét pedig főként öreg cigány muzsikusoktól. Laci bácsi azt is kikötötte, hogy a szent téma nem lehet akadály, Jézus Krisztus, Szűz Mária neve előfordulhat... Nyilvánvalónak látszott, hogy egyházi népénekeket is fogunk gyűjteni, márpedig az '50-es években szakrális anyaggal foglalkozni nemcsak tiltott, de szinte abszurd dolognak számított. Laci bácsi azonban közölte, hogy munkájába nem szólhat bele senki. A másik kikötése az volt, hogy e kettős profilú kutatáshoz ő választja meg a munkatársait, és anynyi embert foglalkoztat, ahányra a munka elvégzéséhez szüksége van. (Persze ez valamennyire az anyagi kerettől is függött.) Tehát teljes függetlenséget követelt, semmiféle instrukciót, utasítást nem fogadott el. Csak az számított, hogy ő mint kutató milyen irányvonalat lát helyesnek.

– Széll Jenőnek¹¹, a Népművészeti Intézet igazgatójának mi volt a szerepe mindebben? Hallottam, hogy néha megkönnyítette az utakat azzal, hogy autót biztosított.

– Széll Jenő nagyon szerette Laci bácsit, nagyra becsülte őt. Adott egy kitűnő fényképezőgépet, amit sajnos nem használtunk. Óriási lehetőséget mulasztottunk el így. Széll Jenő néha valóban rendelkezésünkre bocsátotta a Népművészeti Intézet kocsját.

– Amit olvastam Lajtha gyűjtéseiről, annak alapján úgy érzem, ő elsősorban arra volt kíváncsi, hogy a régi idők muzsikája hogyan él tovább a népzeneben. Ő maga is használta azt a kifejezést, hogy „valatóra fogta a múltat”¹²

– Valóban hangsúlyozni kell, hogy Laci bácsi elsősorban a történeti népzene kutatója volt. Mindenekelőtt a történeti népzene XX. századi elérhetősége izgatta.

– Ez azért nagyon érdekes, mert zeneszerzőként is visszanyúlt a múlthoz, a régi korok muzsikájához, Bachhoz, Mozarthoz...

– Amikor az imádságkutatással foglalkozom, vagyis archaikus népi imádságokat gyűjtök, tulajdonképpen az irodalomtörténet területén mozgok, vagyis én magam is ugyanazt teszem, amit Lajtha tett, azaz „fagatom a múltat”.

– Amikor Lajtha 1910 táján, 18 éves fiatalemberként elkezdte a népzene gyűjtést, még nyilván nem specializálódott a történeti népzeneire. Gondolom, az utóbbi csak az '50-es években került az érdeklődése középpontjába.

– Ez így van. Persze 1953-tól is népzene gyűjtésre mentünk, de Laci bácsit mindenekelőtt a mélyrétegek, a történeti kérdések érdekelték. Tudni akarta, hogy a népi kultúrában (ami részben cigány zenei kultúra volt, hiszen az instrumentális hagyományt főként a cigányok éltették és örökítették tovább) mennyire van jelen a múlt. A virrasztóénekek anyagát megvizsgálva rögtön látható, hogy egészen a XVI. századig tudtunk visszamenni! Az én feladatam az volt, hogy kiássam a gyűjtött szövegek eredetét és előfordulásait.

– Milyen előzmények után lettél Lajtha munkatársa?

– Laci bácsi népzene gyűjtő csoportját Noé bárkájának neveztük. Ő ugyanis felvette „hajójába” a kommunista rendszer kárvallottjait, a reménytelen helyzetbe került embereket, például azokat, akiket kirúgtak a munkahelyükről. Így engem is, az elbocsátott külügyért. 1945-től nők is részt vehettek a diplomáciai életben. Én a legelső női diplomaták közé tartoztam: miniszteri fogalmazóvá neveztek ki. Sok nyelven beszéltem, így a sajtóosztályon olasz- és spanyolreferens lettem. 1945-ben Magyarország talpra állt, rendbe jött az ország. Az iszonyatos infláció után, 1946. augusztus 1-jén bevezették az új forintot. A Külügyminisztériumban mi is sokat tettünk az ország érdekében, hiszen a külföldi sajtóval igen jó kapcsolatot építettünk ki, cikkeket írtunk, programokat szerveztünk, vendégül láttuk az európai lapok külpolitikai rovatvezetőit. Jómagam szép eredményeket, s ezeknek köszönhetően jó minősítést értem el. Nyilván a kommunisták látták, hogy a képességeimmel, a munkámmal a hasznukra lehetnék. 1948-ban nemcsak a pártba kellett volna belépnem, hanem a rendszer ideológiai szolgálatát is vállalnom kellett volna. Nem sikerült beszípkáznium, ezért kitétek a minisztériumból. Úgy küldtek el bennünket (a nálam jóval nagyobb tapasztalátú, idősebb külügyéreket is), hogy az asztalunkra egy sajtócdulát tettek, amelyen pár szóval közölték, hogy a munkaviszonyunk megszűnt. Méltatlan, megalázó körülmények között kellett tehát eljárnunk. Külügyi múlttal a képességeimnek megfelelő helyre nem mehettem volna, legfeljebb az utasellátóba, mosogatni. Közben megismertem Elemért, és 1948 júniusában feleségül mentem hozzá. Egy év után, 1949 júniusában költöztünk ebbe a lakásba, tehát ugyanannak a háznak az I. emeletére, amelyben Lajtháék laktak. Ezt a második lakhelyet Laci bácsiék szereztek nekünk, mivel látták, hogy kisgyerekekkel már nem férünk el a Veres Pálné utcai garzonban. A Váci utcai tágas lakásban korábban egy Fekete István nevű belsőépítész lakott, aki gyönyörűen rendbe hozatott, felújított mindent (a háborúban ezt a lakást is bombatalálat érte), úgyhogy nekünk már nem kellett semmit sem csinálnunk, amikor beköltöztünk. 1951-ig nem is volt gondunk. Dani fiam kilenc hónapos volt, amikor Elemért kitétek a klinikáról. Akkor már útban volt Zsófi lányunk is. A gyalázatos SZTK-fizetésből kellett volna megélnünk, ami képtelenségnek bizonyult. Látva rettenetes nyomorunkat, Lajtha kitalálta, hogy nekem mint Erdélyi János unokájának a népi szövegek kutatásával kell foglalkoznom. Magyarból, olaszból, filozófiából doktoráltam, rendelkezésemre álltak a szükséges magyar irodalomtörténeti ismeretek, és mindezek alapján Laci bácsi úgy ítélte meg, hogy megfelelő textológus, vagyis szöveges leszek.

– Kik voltak a népzene gyűjtő csoport további tagjai? Mindig csak azt emlegetik, hogy hárman jártátok a vidéket: te, Tóth Margit és Lajtha. De számos segítő is akadt, aki nem utazott veletek, mégis fontos szerepet vállalt a gyűjtött anyag feldolgozásában.

– A zenetudós Tóth Margit korábban a ciszterci rendben volt apáca, de a rendet szétverték. Lajtha a Nemzeti Zenedéből ismerte Margitot, aki zongoristaként Faragó Györgynek volt igen tehetséges növendéke. Marosi György, akinek Cesare volt a rendi neve, ciszter pap volt. Titkárként dolgozott Laci bácsi mellett, például ő gondozta a kiadványokat. Rajeczky Benjamin, aki ugyancsak ciszter volt, nem volt tagja a csoportnak, de gyakran segített a lejegyzésekben. A kiváló fülű, nagyszerű lejegyző Gábor Éva¹³ (a híres ágyúöntő Gábor Áron testvérének a dédunokája) korábban angolkiasszony volt. Hihetetlen, hogy milyen bonyolult zenekari anyagokat tudott hallás után leírni. Szintén lejegyző volt Avasi Béla,¹⁴ aki később Szegedre került, a tanárképző főiskolára, és kérte Gábor Évát, hogy ő is menjen le vele tanítani. Éva megtette, de végig a csoportban maradt. Becseiné Margit néni kottamásolóként

Lajtha László, Erdélyi Zsuzsanna, Grabócz Miklós és Tóth Margit Sopronban, 1961-ben

tevékenykedett, egyébként zenetanár volt. Fábián Laci bácsi is a csoporthoz tartozott, mint jogi tanácsadó. Ügyvéd volt, és kiváló zenetudós; híres például a Debussy-könyve. Fábiánt is felretették, emlékezetem szerint meg is hurcolták. Teleki Cecília menekült erdélyi grófnő mindenét elveszítette. Egy barátnője Anker közben lévő lakásában húzta meg magát, egy szűk cselédszobában. A Teleki családban nem akármilyen nevelést kapott; sok nyelven beszélt. Cecéliának is kenyeret kellett adni, és hát az „létkérdés” volt, hogy a Lajtha-csoportnak saját, sok nyelven tudó fordítója legyen... Jakab Irén – aki valamiféle távoli rokonságban volt Lajthával – szintén erdélyi menekült volt, ő lett a gépírónk. Móczár Elemérnek, a kitelepített ezredesnek küldtünk még másolandó zenei anyagot. Szintén zeneértő volt, szép munkát végzett. No, hát ezért volt ez a csoport „Noé bárkája”. Számos hajótörött úszkált a lét tengerén, s mielőtt elsüllyedtek volna, Laci bácsi felszedte őket a bárkába.

– *Csak ti hárman utaztatok, vagy néha más is veletek ment?*

– Mindig csak hárman gyűjtöttünk, a többiek itthon, a feldolgozásban segítettek.

– *Tehát Lajtha, aki már az 1910-es években, a párizsi Schola Cantorumban is a gregorián, a reneszánsz, a barokk zenével foglalkozott, később a népzeneben is a történeti rétegeket, a múltat kereste.*

– A vallási folklór részeként szokásokhoz kötődő dallamokat is gyűjtött. A szokásköltészeti anyag adventtől adventig, illetve a karácsonyi ünnepköről a karácsonyi ünnepkörig terjedt. Gyűjtöttük a szokásokat és a hozzájuk kötődő dallamokat. Legyen az re-

gölés, kántálás, balázsolás, gergelyezés, kiszejárás vagy bármi más. Nekem az volt a feladatomban, hogy megkeressem egy-egy szöveg „nemzetiségét”, vagyis azt, hogy ki és mikor írta, mikor jelent meg először, és milyen későbbi énekeskönyvekben fordul elő. Jól ismertem az irodalmat. A virrasztóénekek között sokat évszázadokkal korábbra vissza lehetett vezetni, ahogy ez a „Kájoni-kötetből” is kitetszik. Nagy fájdalom nekem, hogy ezt nem fejeztük be. Nem rajtam múlt, hiszen én állandóan sürgettem. Mégsem lett belőle semmi. Ez az anyag Lajtha beszámolóiban a következő címmel szerepel: *Dunántúli népelemek I. és II.* A Sopron megyei virrasztó-gyűjtésnél jöttünk rá arra, hogy rengeteg Kájoni-dallam maradt fenn. Hogyan bukkanhatott fel ennyi Kájoni-anyag a Nyugat-Dunántúlon, hiszen Kájoni János erdélyi volt, csíksomlyói?! Ez a kérdés rendkívüli módon izgatta Laci bácsit. Úgy mondtuk, „kájonizunk”, és valóban igyekeztünk minél több Kájoni-éneket összeszedni. Ha a virrasztó-anyagban vagy a szokásköltészetben fölfedeztünk egy-egy ilyen dallamot, akkor örvendeztünk, hogy no lám, itt is van Kájoni, és kérdeztük, hogyan lehetséges, hogy ilyen messzire is eljutott. Tulajdonképpen két Kájoni-kötet van: az 1676-os *Kájoni I.* és az 1719-es kiadású *Kájoni II.* Az utóbbi módosított és valamivel szűkebb formája az elsőnek. (1805-ben adták ki a *Kájoni III.*-at, de az már egy felhígított változat.) Gartán, Kapuvár elővárosában találtunk egy *Kájoni II.* kötetet. Megkaptam Laci bácsitól, és gyönyörűen rendbe hozattam. Szerintem valóságos csoda, hogy egy gyűjtő a XX. század közepén Kapuváron talál

egy 1719-es Kájoni-kötetet! Ez aztán mindig nálam volt. Ha szabad így mondani, Laci bácsinak Kájoni volt az egyik mániája, hiszen őt mindenekelőtt az érdekelte, hogy az élő népzeneben – legyen az akár instrumentális, akár vokális – mennyiben van jelen a múlt, vagyis a népi kultúra mennyit őrzött meg a régi szövegekből és dallamokból. Mi az, ami visszavezethető századokkal korábbra, mi az, amit tovább életetett a népi gyakorlat, az elkötelezettség, a hűség, az öregek iránti tisztelet és elismerés?

– *Lajtha népzenegyűjtő gyakorlata ebben is eltért Bartókétól és Kodályétól.*

– Szerintem Bartók és Kodály örült annak, hogy egyáltalán népzeneét gyűjthet Nagy-Magyarországon. Ez a munka hallatlanul izgalmas és széles körű volt. Gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni, amíg lehet, amíg elérhető... Így gondolkodhattak. Mindig minden gyűjtő úgy véli, hogy a 24. órában van. Munkám során én is ugyanígy éreztem, és biztos, hogy a jövőben dolgozó gyűjtők is sürgetve érzik majd magukat. Furcsa lélektani állapot ez: igyekszünk megörökíteni valamit még az utolsó pillanatban, közvetlenül azelőtt, hogy végleg eltűnne... Lajtha, aki nagy fantáziájú kutató volt, már tovább ment, mint Bartók és Kodály,¹⁵ őt már más érdekelte. Az, hogy a múlt – például Tinódi Lantos Sebestyén históriás énekköltészeté – hogyan él tovább a népzeneben, jóval korábban elkezdte őt izgatni, hiszen már 1940-ből is van ilyen nyilatkozata. A kuruc korból is gyűjtött számos zenei emléket. Tendl Pál, a legendás cimbalmos primás az 1685-ös soproni, Stark-féle virginálkönyvből is játszott dallamokat, de Erdélyből Apor Lázár táncát is! Laci bácsinak sikerült felgyűjtenie Csejteitől a lócsei tabulatúrás könyv több dallamát. Bámulat, hogy az öreg cigányok mi mindent megőriztek.

– *Ahogy Lajtha tréfásan mondta, Tóth Margit volt a Musicologa, te pedig a Textologa. Pontosan miben állt a te tevékenységed?*

– Az volt az én feladatomban, hogy minden szövegnek megkeressem a legelső előfordulását. Bőngésztem a híres, úgynevezett incipitkatalógusokat, vagyis a kezdősor-katalógusokat. Óriási szerencsém, hogy édesapám, Erdélyi Pál, aki a régi magyar irodalommal is foglalkozott, összeállított egy incipitkatalógust. A Széchenyi Könyvtár régi magyar gyűjteményében dolgozott. 1900-ban került Kolozsvárra, ahol az egyetemi könyvtár igazgatója lett. Tehát hozzáfért a régi magyar irodalom kéziratok emlékeihez, és készített egy kezdősor-katalógust. Nekem már egyszerű dolgom volt, hiszen ha találtunk egy éneket Sopronban, fölmásztam a létrán, leemeltem a megfelelő kötetet, és vagy benne volt, vagy nem. Később Csomasz Tóth,¹⁶ majd Papp Géza¹⁷ kiadványait használtam, amelyekben szintén vannak incipitek. Így tehát nekem már nem kellett a könyvtárakban bújázkodni. Édesapám az egyes énekekhez még törzslapot is készített, amelyre szépen felírta, hogy kinek a kiadványában, melyik oldalon fordul elő. Ez óriási segítséget jelentett. Először az volt az elképzelésünk, hogy a megtalált virasztóénekeknek minden történeti előfordulását feltérképezem. Vagyis a XVI., XVII., XVIII. századi előfordulásokat. Aztán kiderült, hogy erre egyszerűen nincs elegendő idő. Ez rengeteg kutatómunkát igényelt volna, márpedig mi a virasztóénekeket gyorsan akartuk kiadni. (A kötet¹⁸ közvetlenül az '56-os forradalom előtt jelent meg.) Ráadásul az utolsó hónapban már nem is tudtam ezzel foglalkozni, hiszen megszületett a legkisebb gyerekem, Bora. Így a munkát Cesare, azaz Marosi György fejezte be. Sok minden kimaradt, amit én beletettem volna. Sajnos vannak hibák a kötetben, érthetetlen módon még tördelési hibák is.

– *Hogyan telt egy nap a gyűjtőúton?*

– Lajtha délelőtt zeneszerzéssel, hangszereléssel foglalkozott. Korán ebédeltünk, majd elindultunk gyűjteni. Néha én, de gyakrabban Margit már délelőtt kiment a terepre „elgyűjteni”, összeszedni az énekeseket, vagyis előkészíteni a munkát. Mindig ve-

lünk voltak az ajánló sorok az egyházi főhatóságtól a plébánosokhoz. Olyasmi állt a passzusban, hogy jelen sorok átadóját, dr. Lajtha Lászlót és munkatársait fogadják szeretettel, legyenek segítségükre. E nélkül nem is indultunk el, mert akkoriban csak a papi közbenjárás oldotta a nép bizalmatlanságát.

– *Te abban az időszakban is közel álltál Lajthához, amikor megválasztották őt a Francia Akadémia (Institut de France Académie des Beaux-Arts) tagjának. Ez hatalmas megtiszteltetést jelenthetett Lajthának, hiszen ő volt a legelső magyar zeneszerző, aki bekerült a „halhatatlanok” közé. De megtiszteltetés volt az egész magyar zeneéletnek is. A kommunista vezetés mégsem adott Lajthának útlevelet, hogy Párizsba utazhasson, és részt vehessen a székfoglaló ünnepségen. Így 1955 helyett csak 1962-ben foglalhatta el székét.*

– A székfoglaló a Francia Akadémián nagyszabású, fényes ceremónia. Laci bácsi nagyon nehezen emésztette meg, hogy az ünnepségen nem vehetett részt. Azt hitte, hogy egy ilyen nagy jelentőségű eseményre ki fogják engedni. Külföldi barátai, például Florent Schmitt, mindent megtettek az érdekében, de a magyar kormány mégsem engedélyezte az utazását. Sőt, itthon magát a tényt is szinte elhallgatták, hogy Lajtha László a Francia Akadémia tagja lett. Laci bácsi rengeteget panaszkodott. A bennünk lévő feszültségek (mert hát én is nehéz sorsú ember voltam) sercegtek, villámlottak, ami ebben a helyzetben érthető volt. Ugyanakkor előfordultak tüntető időszakok is. Néha azt mondta Laci bácsi: „Na, gyertek, megyünk a cukrászdába, azt esztek, amit akartok!” Margit is nehéz körülmények között élt. A rend feloszlata, szétszórása után úgy küldték őt el a zárdából, hogy egyetlen pár cipője, egyetlen ruhája volt. Laci bácsi adott az egykori zenedei tanítványának pénzt: „Na, fiam, most elmész, és veszel magadnak cipőt, ruhát, kabátot.”

– *Többször mesélted, hogy amikor gyűjteni mentetek, volt veletek egy nagy, nehéz táská, a „nagy ló”.*

– A táskán kívül még a *Le chapeau bleu* partitúráját, a hatalmas, fekete, kemény borítós könyvet is cipeltük. Pontosabban én cipeltem, ez ugyanis az én dolgom volt. Jaj, mennyit idegeskedtem miatta! Egyszer a vonaton felejtettem. Úgy emlékszem, Győrben szálltunk le, mert a Rábaközbe tartottunk, majd észrevettük, hogy a fülkében maradt a partitúra! Telefonáltunk Sopronba, és ott megígérték, hogy félreteszik és visszaküldik. Mindig a hónom alatt vittem, pertlivel volt összekötve. Általában velünk volt az a kézirat, amelyen Lajtha éppen dolgozott.

– *A kék kalapon milyen gyakran dolgozott?*

– Emlékezetem szerint nagyon gyakran és nagyon sokáig. Gyakorlatilag állandóan vittük magunkkal a partitúrát, még akkor is, ha éppen egy másik darabot komponált vagy hangszerelt. Sokszor mondtam neki: „Laci bácsi, tessék befejezni *A kék kalapot!*” Már igen régóta húzódott a dolog, és végül nem is tudott a hangszerelés végére érni, csak a kétharmadával készült el. Tehát noszogattam, igyekezzék befejezni a vígoperát, de mindig közbejött valami, más kompozíciókat kértek tőle, és meg is kellett élnie valamiből...

– *Lajtha talán azért vette előbbre más műveit, mondjuk kamaraműveket vagy szimfóniákat, mert azok bemutatására látott esélyt, viszont az opera színpadra kerülésének igen csekély volt a lehetősége.*

– Pontosan így volt. De hát valamennyien így dolgozunk! Ha valami határidős, azt vesszük előre, a többi meg „ráér”. Hát, nem mindig ér rá. Az ember alól kiszalad az idő. Lajtha sok más művét, például a kvartetteket is bemutatták. A szimfóniáit (összesen kilencet komponált) is sorra előadták. Arra is emlékszem, hogy az egyik műve – talán a '40-es évek elején – elveszett. Kiküldték repülőgépen, ám a gép lezuhant, és a kotta nem érkezett meg. A kézirat volt az egyetlen példánya! De hát akkor még nem volt fénymásolás...

– *Igen, ez a mű volt a Damma per musica, amit már sajnos sohasem ismerhetünk meg. Mesélt-e Lajtha nektek A kék kalapról?*

JEGYZETEK

1. Erdélyi János (1814–1868) költő, kritikus, esztéta, filozófus, népköltési gyűjtő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Kisfaludy Társaság titkára.
2. Erdélyi Pál (1864–1936) irodalomtörténész.
3. Solymosi Tari Emőke: „...*magam titkos szobája*”. Lajtha László A kék kalap című vígoperájának keletkezéstörténete, esztétikai vonatkozásai, zenetörténeti kapcsolódásai. Hagyományok Háza, Budapest, 2007.
4. Dr. Dobozy Elemér (1902–1986) belgyógyász, kardiológus.
5. Dobozy Borbála (1955) csembalóművész.
6. Ujfalussy József (1920–2010) zenetörténész, zeneesztéta. 1948-tól a Népművelési Minisztérium Zenei Főosztályának munkatársa. 1951-től ’55-ig ugyanott osztály- majd főosztályvezető. 1955-től a Zeneakadémia tanára, 1980-tól rektora. 1961-től a Magyar Tudományos Akadémia Bartók Archívumának munkatársa, majd 1980-ig a Zenetudományi Intézet igazgatója. 1973-tól az MTA levelező, 1985-től rendes tagja, majd alelnöke. Ujfalussy Józsefnek igen fontos szerepe volt Lajtha életében, hiszen nagyrészt neki köszönhető a Lajtha által irányított népzene gyűjtő csoport megszervezése. Ujfalussy számos írásában emlékezett meg Lajtháról. Például: „*Megjegyzések Lajtha László utolsó és XX. századi zenetörténetünk korábbi éveire.*” Magyar Zene, 1976/2, 196–200.; „*Lajtha László neve jelzi, jellemzi ezt az intézményt.*” Parlando, XXXII./10–11. (1990), 11–14.; „*Emlékek Lajtha Lászlóról.*” Muzsika, 1992. június, 10–11.
7. Mindszenty József (1892–1975), 1945 októberétől Esztergom érseke, Magyarország herceg-prímása, bíboros. 1948 decemberében letartóztatták, majd 1949 februárjában, koncepció perben életfogytig tartó fegyházra ítélték. (Ennek letöltése helyett – betegsége és a nyugati nyomás miatt – házi őrizetbe került. 1956 októberében szabadult, aktív szerepet játszott az ’56-os forradalomban, majd az amerikai követségre menekült. 1971 szeptemberében a Szentszék és a Magyar Népköztársaság megállapodása értelmében elhagyta Magyarországot.)
8. Erdélyi Zsuzsanna: „*Lajtha László, a népzene kutató*”. Vasi Szemle, XLIII/2 (1989), 224–231.
9. „*Lajtha-töredékek Erdélyi Zsuzsa jegyzetkönyvéből*”. Muzsika, 1972. július, 3–5.
10. Munkacím: Erdélyi Zsuzsanna: *A „kockás füzet”.* Úttalon utakon Lajtha Lászlóval. Megjelenés alatt (Hagyományok Háza, Budapest). Lásd még a jelen interjú bevezetőjében leírtakat.
11. Lásd a kötetben a Széll Jenővel készült interjút.
12. Erdélyi Zsuzsanna idézi a *Tisztelettel Lajtha Lászlónak* című televízióműsorban, hogy Lajtha ezt a kifejezést használta.
13. Lásd a kötetben a Gábor Évával készült interjút.
14. Avasi Béla (1922–2002), zeneszerző, népzene kutató, zeneelmélet-tanár. 1950-től Lajtha László népzenei munkatársa, 1953-tól 1961-ig a Néprajzi Múzeum tudományos dolgozója.
15. Valójában – ahogyan erre Dalos Anna zenetörténész felhívta a figyelmet – Kodály már *A magyar népzene* című, először 1937-ben megjelent tanulmányában felvetette a múlt népzeneben való továbbélésének gondolatát, és 1939 és 1940 fordulóján kezdett intenzív kutatásokat ezen a területen. Ezúton is köszönöm Dalos Annának, hogy javaslataival segített abban, hogy néhány helyen pontosíthassam a kötet szövegét.
16. Csomasz Tóth Kálmán (1902–1988) református lelkész, teológiai tanár, zenetörténész, himnológus.
17. Papp Géza (1915) zenetörténész.
18. *Sopron megyei virrasztó énekek. Népzenei monográfiák IV.* Zeneműkiadó. Budapest, 1956.
19. Lajtha levele Henry Barraud-nak, 1952. december 16.
20. Menedék, belső segély (latin).
21. *Indulás Kithéra szigetére* (vagy: *Behajózás Kithéra szigetére* – francia).

– Elmondta az opera cselekményét. Mint ismeretes, Lajtha vígoperája tipikus commedia dell’arte-történeten alapul. Az volt a legaranyosabb, amikor az operán való munkálkodás közben egyszer csak ájtott hozzánk, és rekedtes hangján elkezdte énekelni a szopránáriát... Lajtha végtelenül jó ember volt, és nagyon érzékeny, ám jóságát és érzékenységét gyakran nyers magatartás mögé rejtette. Mintha a sebezhetőségét védené. Nem volt vele könnyű. De én mindig azt mondtam magamban: „Szegény Laci bácsi... Én vagyok a fiatalabb, nekem kell engedni.” De bennem is robbantak az indulatok.

– *Lajtha ezt írja egy levelében A kék kalappal kapcsolatban: „Ahogy a városban van szobám, ami az enyém, s csak az enyém, így a lélekben is van ilyen magam titkos szobája. Semmi köze a valósághoz, és mégis valóságosabb.”*¹⁹

– A *Le chapeau bleu* (mi sohasem a magyar címén, hanem mindig a francia címén emlegettük) egyfajta titkos kamra volt Laci bácsi lelkében. Én mindig úgy mondtam, hogy „cuccolta magával” az operát. Állandóan dolgozott rajta. Még akkor is igazította, formálta, amikor éppen valamely más művén dolgozott. Az volt az érzésem, hogy számára ez egyfajta *refugium*,²⁰ belső menekülés volt. Mással is összefüggésbe hoztam. Lajtha rajongott a francia rokokó festőért, Watteau-ért. Gyakran beszélt róla. A *L’Embarquement pour l’île de Cythère*²¹ volt az egyik legkedvesebb festménye. Laci bácsi számára ez volt a képi megfogalmazása annak a távoli, titokzatos világnak, ahová el lehet vonulni. Ez a képi világ, ez a táj nyugalmat, békességet árasztott, s vonzotta az embert. Én mindig úgy gondoltam, nem véletlen, hogy ez a watteau-i kép és a *Le chapeau bleu* még akkor is foglalkoztatta őt, amikor épp más művén dolgozott. A kép és ez a zene, a commedia dell’arte világa az önmagába való visszatérés, a belső elvonulás lehetőségét adta meg számára. Szüksége volt erre.

– *A Le chapeau bleu-vel Lajtha kifejezetten mozarti stílusú vígoperát szándékozott írni...*

– Lajthának Mozart volt a világ eleje, közepe, vége, ő volt a mindene, őt tartotta a legnagyobb zenei zseninek. Ha Mozartól beszélt, a lelkesedéstől szinte magánkívül volt. Beethovent kevésbé szerette, mert sokszor vulgárisnak, dagályosnak érezte a zenéjét.

– *Az opera és ez a festmény talán azt is jelképezte Lajtha számára, hogy a Nyugathoz, a polgári világhoz, egy rég letűnt aranykorhoz tartozik.*

– Nem hiszem, hogy Laci bácsi ezt efféle szociológiai vagy politikai szempontok szerint fogalmazta volna meg. Ő annak volt tudatában, hogy egy számára szörnyűséges világban él. Ezt a szabad, szárnyaló fantáziáját, nyugati hátterű embert, aki korábban megszokta, hogy akkor utazhat, amikor akar, bezárták a hazájába. Csoda, hogy nem bolondult bele ebbe a helyzetbe. Egy néhány napos koppenhágai út kivételével, amelyre 1957-ben elengedték, 1948 és 1962 között nem mehetett Nyugatra. Ezzel a koppenhágai úttal megadták neki azt az illúziót, hogy utazhat, hogy szabad, és persze a kormány ezzel igazolhatta magát. Aljas dolog volt ez is, hiszen azt már nem engedték meg, hogy Koppenhágából Párizsba utazzon a kiadójához, Leduchöz. Visszatérve a Watteau-festményre és a *Le chapeau bleu*-re, Lajtha számára mindkettő belső menedéket adott. Képszerűen úgy fogalmazhatnám meg, hogy e kettő valamiféle trambulint jelentett neki, amelynek segítségével átlendülhetett egy olyan világba, amelynek semmi köze sem volt az őt körülvevő valósághoz. És persze az opera felüldülést is hozott, hiszen Lajthához rendkívül közel állt a commedia dell’arte világa. Laci bácsi kiváló humorú ember volt, aki szeretett jókat mondani, szeretett másokat megnevettetni, mulattatni. Szerette az életet.

Solymosi Tari Emőke

A pásztorfurulya és tanítási lehetőségei

Adalékok az alapfokú művészetoktatáshoz – I. rész

BEVEZETŐ

A korban, amelyben élünk, nagy szükség van egy könnyen elsajátítható zenei nyelvre, melyen keresztül a fiatalok megismerkedhetnek a magyarság hagyományával, zenei gondolkodásával, nyelvezetével. Ennek a kifejezőmódnak az elsajátításával értékes közösségi alkalmait. Ehhez megfelelő eszközként kínálkozik egy, a magyarsághoz mélyen kötődő hangszer: a pásztorfurulya.

A hagyományos magyar kultúrában, a parasztság mindennapjaiban ez a hangszer megtalálható volt a Kárpát-medence egész területén és Moldvában. A pásztorfurulya az első zeneszerszámok között volt, amivel egy felcseperedő gyermek a falusi életben megismerkedett. Hallhatta gyermekjátékokban megszólalni ugyanúgy, mint a bánat kifejezőjeként, éneket és táncot kísérni közösségi alkalmakkor, fonó és más kalákmunkák idején.

A hangszerről Petrás Ince János klézsei népdalgyűjteményében ilyen szavakat találunk:

„Egyszeribe kedvem
Ugy el szomorodék
Hogy vig szöltülésem
Meg keszerveszedék.”¹

Lakatos Demeter soraiból az örömet, vígságot hallhatjuk ki:

*Este vannak guzsalyasak
menek én is fonóba,
csángú ineket hozok,
mint nagytatám faluba.*

*Szültülgetnek a leánykák
ínekelni det hallnak
nótát, amit ők kívánnak,
suttymba már csókolnak.*

*Házban táncolnak a leányak,
repülnek a szalagok,
varázsa éjszekának
csárdást járnak, csillagok.*

(Itt nálunk télen)

Manapság, urbanizált világunkban, az általános iskolás korosztály nem találkozik ilyen élményekkel, hacsak nem az alapfokú művészetoktatási intézményekben, amennyiben a szülők nevelési stratégiája ezt igényli. Azonban nem elég, hogy a szülő hajlandó legyen gyermekét ilyen irányba terelgetni, szembe kell néznie bizonyos

problémákkal is. Ezek közül rögtön az első a hangszerválasztás. Általában lehetőség nyílik a klasszikus zene, a jazz és a népzene hangszereiből választani. Az első két zenei műfaj hangszerei néhány kivétellel tulajdonképpen fedik vagy fedhetik egymást. A hagyományos paraszti kultúrában elterjedt hangszerek viszont csak részben egyeznek meg az előbb említettekkel. Különböznek tőlük például azok a furulyafélék, amelyeket nem csak a magyarság használ, hanem Közép-Európában máshol is elterjedtek. Gondolok itt a pásztorfurulyára és annak számtalan változatára, flótára, hosszúfurulyára, kavalra, tilinkóra stb.

Hogy miben különböznek? Miért van megkötve a keze annak, aki komolyzenei hangszereken akar népzenei játszan és viszont? A választ Bartók szavai rejtik: „... amelyik paraszt már annyira kultúremler, hogy klarinéton muzsikál furulya helyett, az már tönkrement a folklór számára. Az már urasan akar az uras hangszerén játszani, cigányt utánoz stb. Márpedig az utánzat legtöbbször értéktelen. Viszont fordítva az is megtörténik, hogy népies hangszereken utánzó műstílusban játszanak. Természetes, hogy ez épp olyan értéktelen.”²

A probléma ott kezdődik, hogy a néphagyományban elterjedt hangszerek más-más hangsorokkal, rendszerint más hangközökkel rendelkeznek. Ennek következetessége leginkább a furulyák hangolásában mutatkozik meg. A semleges tercű-szeptimű hangsor a pásztorfurulyáknál mind az öt magyar népzenei dialektusnál, sőt a nem magyarok területeken is közel azonos. Hasonló jelenségek az énekelt dallamok esetében is tetten érhetők, emiatt külön jelrendszert kellett kialakítani, mert a népzene sajátosságai csak részben követhetők a komolyzenében megszokott lejegyzési gyakorlattal.

Ezek a különbségek alapvetően kétfajta zenei gondolkodást tükröznek. Énekes dallamaink és az ezekhez szorosan kötődő furulyajáték alapvetően egyszólamú, archaikus játékmódot követ, a műzenében használatostól gyakran eltérő hangsorokat használva. Ezen kívül a népi hangszerektől megszokott hangszínek nem produkálhatók komolyzenei hangszereken és viszont.

Úgy gondolom azonban, a pásztorfurulya használatának elsajátítása kiváló lehetőséget biztosít az instrumentális zene alapjainak megismerésére. Egy jól átgondolt oktatási stratégia segítséget nyújthat a népzene és más zenei műfajok közti átjárhatóság fel-

Erdélyi furulya felső része (Néprajzi Múzeum)

ismerésére, fuzionális alkalmazására. Ezenkívül a növendék a tanulási folyamat évei alatt betekintést nyerhet a magyar és más Kárpát-medencei népcsoportok hagyományos kultúrájába. Írásommal ehhez kívánok hozzájárulni.

Dolgozatom első felében a pásztorfurulya általános ismertetésével foglalkozom. A továbbiakban bemutatom a hangszer elterjedését, majd rátérek a paraszti kultúrában használatos hangszertanulási módszerekre; még élő adatközlők emlékeit, gondolatait elemzem interjúkon keresztül a tanulás, a hangszertudás fejlődés szempontjából, majd ezeket vetem össze a zeneiskolai gyakorlattal.

A FURULYA SZÓ ETIMOLÓGIÁJA, A PÁSZTORFURULYÁVAL KAPCSOLATOS KIFEJEZÉSEK

A furulya elnevezés értelmezéséről Czuczor Gergely és Fogarasi János által írt „A magyar nyelv szótára”³ ad felvilágosítást: „FURULYA, (fur-u-ly-a) fn. tt. furulyá-t. Általán, egyszerű furt hangszer síp alakkal, melynek billentyűi nincsenek. Bodzafurulya. Különösen a pásztorok, ú. m. juhászok, kanászok

¹ A Nyíregyházi Főiskola ének-zene-népzene szakára benyújtott szakdolgozat átdolgozott változata.

kedves hangszere, vastagabb és hosszabb csövel. Fölteszem a tulipántos ládám, furulyámat, dudámat. (Népd.) Ah ez Pistám furulyája, szívreható a nótája. (Népd.).”

A bizonytalan etimológiai eredetre vonatkozóan Sárosi Bálint az 1890-ben megjelent Magyar Nyelvtörténeti Szótár „furulya” címszavára hivatkozik.⁴ Kozák József gondolatmenete szerint a szó eredete megmagyarázható: „Furulya szavunk tehát a levegő mozgására utaló fű szócskából képzett tiszta magyar kifejezés. Régibb alakja talán fű-rá, vagy fűj-rá lehetett, aminek változata a fujera vagy fujara, ma is él a felvidéken.”⁵

A magyar nyelvterületen számos kifejezés él a hangszerre. A nyugati részen *furulya*, *furollya*, *furugla*, *pikula* szavak kedveltebbek, addig keleten a csángóknál *szültü*, *sültü* elnevezés használatos, de ott is előfordul a *furulya* kifejezés.⁶ A környező népeknél a szerb-horvát *frula* és a román *fluiet* szó áll hozzá legközelebb, amelyek ugyanezt a hangszert jelölik. A szlovák *fujara* szó jelentése is hasonló. Ha a dunántúli *hosszi furugla* kifejezés esetében szintén eltekintünk a mérettől és a lyukak számától, akkor ez is testvérhangszert nevez meg. Ezek a nevek az *aerofon*, *ajakásos hangszerek* csoportját jelölik.

A Nyugat-Európában ismert *flüte*, *Flöte*, *flauto* szavak megfelelője is megtalálható Magyarországon a *flóta*, *flajta* alakban, de ezt nálunk általában a harántfuvolára használják. A kelet-európai cseremiszek ugyancsak furulyát jelölő *sijáltös* szava a csángóknál használt *szültü*, *sültü* szóra hasonlít.⁷

Úgy gondolom, legkifejezőbb a „pásztorfurulya” elnevezés, mivel a pásztorság körében maradt meg leginkább, bár parasztemberek is használják. Ez alatt elsősorban a ma Kárpát-medencében használatos olyan fúvós hangszert értem, ami hat hangképző nyílással és dugós síppal rendelkezik. Azonban meg kell említenem, hogy a népi furulyaféléknek több altípusa van, melyek felépítésükben és más jellemzőik alapján el-

térnek ettől. Ilyenek például a *hosszi furugla*, az *ikerfurulya*, a *tilinkó*, a *flóta*, a *román kaval* és a *szlovák fujara*, de ezek összefüggéseit írásomban nem tárgyalom.

A „szültü”, „sültü” elnevezéshez hasonló, ugyanarra a hangszerre használatos kifejezéseket régi csángó népdalainkból (pl. „Szép fehér pakulár”) ismerjük, lejegyzett formában ilyenek Petrás Incze Jánosnál fordulnak először elő. A Furulyás családnev változatai Erdélyben a XVI. századtól jelennek meg.⁸ Népi líránk sem szűkölködik olyan alkotásokban, melyekben említik ezt a hangszert. Ki ne hallotta volna a Furulyás Palkó⁹, vagy az Égig érő paszuly¹⁰ című mesét? A már említett csángó példa mellett ismerjük azt a történetet Erdélyből, amelyben a „pásztor elveszti a juhait”, valamint a „molnár történetét” a Dunántúlról; ezekben a furulyáknak nem csak nagy szerepük van, de még különleges tulajdonságokkal is rendelkeznek. A pásztorfurulya részeire is – tájegységtől függően – különböző elnevezéseket találunk, ezeket egy későbbi fejezetben írom le.

A FURULYAFÉLÉK EREDETE

Ez a hangszercsoport számtalan formában előfordul a világ minden részén.

Sikere sokszínűségében és egyszerűségében rejlik. Itt alapvetően a Kárpát-medencei hatlyukú fajtákról lesz szó, de nem hagyhatók ki a felsorolásból a világ szebbnél szebb, érdekesebbnél-érdekesebb hangsorú és hangszínű darabjai sem. Régészek már a korai időkből a furulya sok kezdetleges formájára találtak rá. Joggal feltételezhetjük, hogy a furulya alapanyaga a kezdetektől fa, nád vagy csont volt, vagyis szerves, könnyen porladó anyagok, így ezek a leletek különösen nagy jelentőséggel bírnak. Álljon itt példaként először a szlovéniai Divje Babe barlangban talált, fiatal barlangi medve combcsontjából készült síp, melyet legalább negyvenötezer évesre becsülnék a tudósok.¹¹ Kutatók szerint hang-

jai fölöttébb kiegyenlítették lehetnek; nem diatonikus, inkább csak a pentaton hangsor hangjainak megszólaltatására volt képes. A rekonstrukció alapján hasonlóan lehetett megszólaltatni, mint a perembevágásos síppal rendelkező hangszereket.

A franciaországi Les Roches és La Roque barlangokban talált csontsípok megszólaltatási módja nem tisztázott, de valószínűleg az ajaksíposok családjába tartozó sípformákkal állunk szemben. A hangszerek korát 32-35 000 évre becsülik. Használatuk lehetett kultikus, de a vadászatoknál a vadászok közötti kommunikációt is elősegíthették mintegy fütty-jelzésként. Feltételezések szerint a szórakozás hangszerei is lehetnek ezek a sípok, ütős hangszerekkel, énekkel kiegészítve. Ebből is kiténik, hogy az ajaksíposok családjának időben igen távolra nyúlik vissza az eredete. A Bükk hegység nyugati oldalán található istállós-kői barlangban, mintegy 30 000 éves rétegben a „rossz minőségű kőszerszámok mellől csontból és mamutagyardból készült amulettek kerültek elő, valamint egy háromlyukú csontsíp. A barlangi medve csontjából készített, öt hang megszólaltatására alkalmas síp világviszonylatban is egyedülálló.”¹²

Kozák József szerint megszólaltatása a nyelvbedugós sípos tilinkóéhoz hasonló lehetett.¹³ Európában az ókorban kedvelt hangszerek voltak a különböző sípok. Írások emlékeink nincsenek, de hajdani létükről hírt ad megannyi régészeti lelet. Nemcsak Észak-Európában, de a Római Birodalom egykori területén is találtak egyszerű fúvós hangszereket.¹⁴

Az avar korból (VI-VII. század) találunk még hasonló hangszert.¹⁵ A hangszercsoport keletkezéséről, terjedési irányáról, fejlődési állomásairól nincsenek pontos adataink, de a régészeti leletek alapján biztos, hogy mind a szláv, mind a germán kultúrában megtalálható volt, csakúgy, mint a keleti kultúrákban. Nem tudjuk, hogy ezeknek a furulyáknak mikor alakult ki a hatlyukú fajtája, de a ma is használatos, dugóval ellátott furulyafajták kifejlődésére még sokat kellett várni.

A műzenében használatos furulyák különválásának pontosabban meghatározható az ideje. Bali János erről így ír: „Hangszerünket (blockflöte) az őskor óta szinte minden népnél megtalálható furulyafélék közül első sorban a hüvelyklyuk megjelenése emelte ki: általa a különböző regiszterek hangereje kiegyenlített, s így a hangszer már a műzenében is használhatóvá vált.” Majd így folytatja: „Európában a hét lyukkal és hüvelyklyukkal ellátott furulya valószínűleg a XIV. század utolsó évtizedeiben jelent meg.”¹⁶

Bolya Dániel
(folytatása következik)

JEGYZETEK

- 1 Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: Csángó népzene I. Budapest, 1956. 56-57.
- 2 Bartók Béla: A hangszeres zene folklórja Magyarországon. 1911.
- 3 Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Atheneum. 1862-1874.
- 4 Sárosi Bálint: A magyar népi furulya. 590. o. In: Etnographia LXXIII. Budapest, 1962.
- 5 Kozák József: A mi furulyánk. In: folkMAGazin 2005/6, 32-33. o.
- 6 Sárosi Bálint: A magyar népi furulya. 590. o. In: Etnographia LXXIII. Budapest, 1962.
- 7 Domokos Pál Péter: Múltbanzó. Budapest, 1990. 120. o.
- 8 Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje. Budapest, 1993. 15. o.
- 9 Benedek Elek: Többsincs királyfi és más mesék. Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár
- 10 Benedek Elek meséje. Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár
- 11 Internetes közlés: <http://www.windkanal.de>, http://furulya.hu/legregebbi_hangszer/
- 12 Magyarország a XX. században. <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/1320.html>
- 13 Kozák József: A mi furulyánk. In: folkMAGazin 2005/6, 32-33. o.
- 14 John Henry van der Meer: Hangszerek az ókortól napjainkig. Budapest, 1988. 18. o.
- 15 Csajághy György: A magyar népzene bölcsője: Kelet. Budapest, 1998. 208. o.
- 16 Bali János: A furulya. Budapest, 2007. 11. o.

A „bokályos ház” mint audienciás szoba az erdélyi fejedelmi udvarokban

BETHLEN GÁBOR ÉS I. RÁKÓCZI GYÖRGY MEGRENDELÉSEI

Az ún. „bokályos ház” kifejezés az erdélyi fejedelmi udvarokban kialakult, Európában arra az egyedülálló jelenségre vonatkozik, mely voltaképpen egy díszes falicsempékkel kirakott fogadótermet takar (Törökországban, illetve a mór építészetben lehetőség szerint mindig az egész palota és imaház falait díszes kerámialapokkal borították. Észak- és Nyugat-Európában pedig egyáltalán nem alkalmazták ezt a díszítési módot). Létrejöttükre vonatkozóan találunk utalásokat a kor írásos emlékeiben. A helyszíni ásatások és kutatások eredményeképpen is számos adat és összefüggés látott napvilágot az elmúlt 50 évben, de főként az elmúlt évtizedben, melyek következtetni engednek érdekes kultúrtörténeti momentumokra.

Arra vonatkozóan, hogy pontosan mi vezette Erdély fejedelmét, Bethlen Gábort² majd I. Rákóczi Györgyöt³, hogy fejedelmi palotáikban fogadótermeiket ilyen módon ékesítsék, csak következtetni tudunk. Bethlen Gábor bujdosása alatt a források szerint járt

Izniki falicsempé. (17. sz.)

és élt is Konstantinápolyban, számára ez a faldíszítési mód tehát ismerős kellett hogy legyen. A 16. század derekától kezdve a konstantinápolyi szultáni udvarban kialakulóban levő új esztétikai igényekre a korábban jelentéktelen *izniki*⁴ műhelyek olyan minőségi szintet biztosítva válaszoltak, mellyel egy évszázadra meghatározóan elsőbbségre tettek szert minden más kis-ázsiai kerámia-központtal szemben. Személyes véleményem szerint is rendkívül magas minőségűek ezek a kerámiaik, technikailag, esztétikailag a keramikus szakma legmagasabb szintjét képviselik. Mai szemmel azt mondhatnánk, hogy a történelem során megszülető falburkoló, díszítő eljárásokat tekintve a 16-17. századi kis-ázsiai kerámiaműhelyek készítményeihez aligha fogható bármi is. Talán csak a 16. századi perzsa munkák, illetve a 13-16. század között virágzó hispano-mór majolika közelítette meg ezt a színvonalat. A török enteriőrök csempével burkolt falainak ragyogása lenyűgözhette Bethlen Gábor fejedelmet is, és emiatt születhetett meg benne az igény egy ilyen nemes anyaggal felékesített fogadóterem megépítésére. Ismereteink szerint ő volt az első, aki maga rendelt falicsempét az *Oszmán Birodalomból*. 1623-ban Bethlen Gábor 1400 darabot rendelt konstantinápolyi követe, *Tholdalagi Mihály*⁵ által, s egyúttal két, a lapokat felrakó mestert is kért. Az utasításban egyébként két ház elvégzéséről beszél. Ebben a levélben még található egy megjegyzés a fejedelem saját kezű írásával: Toldalagi Mihálynak 1700 arany forintot és 1000 ezüst tallért adtunk át. [...] Ebből kell a csempéket megvásárolnia: 1400-at a legnagyobb méretűből, melyek mindegyike 32 akce-ba kerül. (*Szilády és Szilágyi. 1868.*) Az, hogy a csempék valóban megérkeztek rendeltetési helyükre, *Debreczeni Tamásnak*, a fejedelmi birtokok prefektusának egy húsz évvel későbbi, *Lorántffy Zsuzsannához*⁶ intézett leveléből derül ki, melyben a következőket írja: „Az *fejérvári audienciás házban is én rakattam volt fel 1624 esztendőben [...], de Toldalagi Mihály uram hozta volt azt, ki felrakta vala.*”⁷

I. Rákóczi György Bethlen Gábor példáját követte, amikor ugyancsak török falicsempéket rendelt sárospataki és gyalui, majd valószínűleg gyulafehérvári és feltehetőleg fogarasi fejedelmi palotájába is. Amennyire meg lehet határozni időpontokat az ő ki-

terjedt levelezésének ismeretében, első megrendelése 1632-re nyúlnak vissza. További rendelése ismeretesek 1638-39-ből, 1639-40-ből és talán 1642-ből.⁸

Annak okát, hogy miért csupán az erdélyi fejedelmek palotájában jöttek létre a bokályos házak, a csempék igen magas árában kell keresnünk. Korabeli adatok szerint két oszporánért meg lehetett venni a napi kenyéradagot Konstantinápolyban, egy csempé árából, azaz húsz oszporánból tehát akár egy-két hétig is meg tudott élni az ember.⁹ Erdély közvetlen politikai és gazdasági kapcsolatban állt a Portával, míg a Habsburg-ház elkötelezett vagyonszábjai csak közvetetten érintkeztek a szultáni udvarral.

A FEJEDELMI PALOTÁK BOKÁLYOS CSEMPÉI

• Gyulafehérvár

1996 júliusában kerültek elő először olyan csempelapok töredékei, amelyekről feltételezik, hogy az egykori gyulafehérvári fejedelmi – ma érseki – palota „bokályos házának” falait díszítették 1623 után. Az előkerült darabokból sajnos egyetlen ép bokálylap sem állítható össze, s az elméleti rekonstrukció is csupán a kompozíció átlagolt szabályszerűségeit tükrözi, mert a töredékek egyes részletei nagy mértékben eltérnek egymástól. Szabadon, sablon nélkül rajzolták fel őket, az alapmintát csak modellnek és nem előrajzként használták. A díszítőmotívumok részleteiből ítélve legalább négy-öt kéz dolgozott a lapok megfestésén. A lapok anyagának, színezésének vizsgálata, az alapminta közvetlen használatának hiánya és főleg a kékes árnyalatú alapmáz arra utal, hogy készítőiket semmiképpen sem kereshetjük a falicsempé-gyártás kis-ázsiai centrumaiban. Mivel a bonyolultabb mázazási eljárások legjobb hazai ismerőiként a Bethlen Gábor fejedelem által 1621-22-ben Alvincen letelepített *habánokat* tarthatjuk számon, a csempék készítését nekik tulajdonítják.¹⁰

A fejedelmi palota nyugati udvarának északkeleti sarkában, az udvaron, csatornázási munkálatok során, valamint az északi szárny előtt, szórványként került elő az a három kicsiny csempetöredék,

Habán csempelap. (Gyulafehérvár, 1660-70 körül – rekonstrukció)

melyek anyagukban és színeikben teljes egészében a kis-ázsiai kerámiaműhelyek készítményeihez sorolhatóak. A töredékek kicsiny mérete ellenére felismerhető, hogy ugyanazon motívumok részleteit őrzik, mint amelyek a *habán*¹¹ darabokat díszítik. A gyulafehérvári csempék motívumtárának eredetét vizsgálva feltűnő, hogy legalábbis a díszítőelemek rajza, formája a 17. század elején majdnem háromnegyed századra visszamenőleg archaizáló.¹² A lapok kompozíciós rendszerét és mintakincsét felvonultató csempéket találunk a *Rüsztem pasa* nagyvezír által 1560 körül Konstantinápolyban épített dzsámiban, valamint szinte pontos másaikra Iznyikben, az *Esref Rumi Zade* iszlám misztikus sírhelyének helyet adó épületegyüttesben (1619-29).

1632-ben I. Rákóczi György portai követe útján ugyanazt a felrakó mestert keresteti, aki Bethlen Gábornak dolgozott, valószínűleg szintén a fehérvári palotában végzendő munkára. „Az mely mester az bokályos házat csinálta volt Kegmes uram neve nélkül, azt én nem tudom, ki légyen, hanem mást találtam az féle mestert igen jót, most is elmenne Akos urammal, de nincs lova, az mivel mehesen, hanem azt kívánja, hogy Nagod egy paripát küldjen alája és előpénzt két vagy háromezer osporát, kit itt házanépeinek hagyhasson. Mivel penig innen nem tudja, mit akar Nagod vele csináltatni, napszámra szegődik, az mikor dolgozik, minden napra 80 osporát kér, annál kevesebbet nem indul, étel, ital legyen.”¹³ A másik két, írott forrásból ismert bokályos ház közül ugyanis a *pataki* majd csak 1642 nyarán – de mindenképpen 1639 után – készült el, míg a *gyalui* 1634-et követően, valószínűleg az 1630-as évek vége után. Ezután először 1634-ben említenek falicsempéket, majd a Rákóczi György 1643. évi esküvőjét megörökítő két szemtanú szól róluk. *Jerzy Ballabanak*, a lengyel király követének titkára leírja, hogy az audienciát kérő követet egy lépcsőn, majd néhány termen át a fejedelmi lakosztályhoz vezették, ahol a fejedelem saját szobájába invitálta, melynek falait művészi szépségű csempe borította. *Haller Gábor*¹⁴ naplójából kiderül, hogy az audienciás ház az ebédlő és táncoló palotát magába foglaló szárny, illetve a női lakosztályok között foglalt helyet. Végül az *Esterházy Miklós* nádor számára készített követjelentésben ismét az szerepel, hogy „az grádicson” mentek fel a vendégek a bokályházba, onnan pedig a fejedelemasszony házába.

Felhasznált irodalom

- Behrens-Abouseif, Doris: From Sárospatak to Cairo: the Odyssey of a Design. In.: *Turkish Flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary.* Szerk.: *Gerelyes Ibolya.* Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 2005.
- Brestyánszky Ilona: Ismerjük meg a kerámiát. Gondolat. Budapest, 1966.
- Dankó J. Katalin: The 'Tiled Room' at Sárospatak Castle. In.: *Turkish Flowers.*
- Emődi Tamás: A gyulafehérvári fejedelmi palota bokályos háza. In.: *A hódoltság régészeti kutatása. A Magyar Nemzeti Múzeumban 2000. május 24-26. között megtartott konferencia előadásai.* Szerk.: *Gerelyes Ibolya, Kovács Gyöngyi.* Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 2002.
- Gervers-Molnár Veronika: Turkish Tiles of the 17th Century and Their Export. In.: *Turkish Flowers.*
- Hegyi Klára, Zimányi Vera: Az oszmán birodalom Európában. Corvina. Budapest, 1986.
- Katona Imre: Habán művészeti emlékek Magyarországon. Múzsák Közművelődési Kiadó. Budapest, 1984.
- Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1980.
- Simon Zoltán: Wall-tiles from Regéc Castle. In.: *Turkish Flowers.*
- Szabényi Judit: The Reconstruction of Tiles from the 'Tiled Room' at Sárospatak Castle. In.: *Turkish Flowers.*
- Továbbá a Budapesti Történeti Múzeumból *Kovács Eszter* régész, aki nagy segítségemre volt az írott anyagok összeszedésében, és a szóban elmondottak által is sok érdekességgel gyarapodott a dolgozatom.

Falicsempé. *Rüsztem pasa* dzsámija.

A palotát 1658 szeptemberében a tatár hadak feldúlták, ezt követően látta termeit *Evlia Cselebi*, aki nyilván túlzásoktól sem mentes leírásában még a korábbi állapotra utalva „zöld gránittal és Szamakszusi márvánnyal díszített oszlopokról és indiai mozaikkal, illetve finom márvánnyal fedett” padlókról tett említést. Adatait kétkezdéssel fogadhatjuk. Furcsamód éppen az érdeklődésére leginkább számot tartó falicsempékről hallgat. A „fejedelmi drága épületű házakat” ért pusztítások mindenekelőtt a fedélszéket és a berendezést sújthatták, de ha az audienciás terem meg is sérülhetett, az csupán részleges lehetett, mert a csempiburkolatú helyiséget továbbra is emlegetik a források. A pusztítást követő legelső, 1676-os adat szerint a „bokályos audiencia házban” kereszteli *II. Apafi Mihályt*¹⁵ *Tofeuf Mihály* református püspök, akinek egy három évvel későbbi megemlékezésében ismét szerepel a díszes helyiség. 1678-ban, *Teleki Mihály*¹⁶ leírásában a fejedelem és a főrendek tanácskozási helyeként jelenik meg. 1680-ban ugyanitt református nagygyűlést tartottak, ami jelentős befogadóképességére utal, majd 1684-ben *Czegei Vass György* említi naplójában a „bogályos” házat.

Falicsempé töredéke.
Esref Rumi Zade mecset.
(Iznyik, 1623-28 körül)

A habán készítésű csempetöredékek nagy valószínűséggel az I. Apafi Mihály fejedelemsége alatt említett bokályos házhoz köthetőek. Apafi az 1658-as események során valószínűleg valamelyest megsérült audienciás házat örökölte, mely helyreállításra szorult, így magyarázható lenne az is, hogy a habának a még meglévő burkolatról szereztek a mintaképet lapjaikhoz, másrészt pedig az is, hogy miért éppen a habának termékeivel kellett a helyiség belsajét ékesíteni vagy kiegészíteni. Apafinak sokkal kevésbé nyílhatott lehetősége drága importártut rendelni, mint elődeinek, az alvinci mesterek munkájára viszont könnyűszerrel számíthatott. Korábban felmerült olyan feltételezés is, hogy a Törökországból hozott mester egyik feladata a habán fazekasok betanítása lett volna a falicsempék készítésének technikáira. Ezt elsősorban azért tartják

kizártnak, mert az előrajz használata a végtelen mustráikkal szimmetrikusan ismétlődő kompozíciókba rendezett kerámiafelületek esztétikai igényességének alapfeltétele, s éppen ez hiányzik a szabadosabb habán daraboknál.

Utójára *Bethlen Miklós*¹⁷ emlékszik meg naplójában 1703 körül az akkor már vélhetően raktárként vagy hálóteremként használt teremről. 1687 és 1714 között ugyanis a fejedelmi palota egy részében osztrák helyőrség állomásozott. A több habán csempén megfigyelt vakolás- és meszelés-nyomokat erre a periódusra tehetjük, amikor a termék belső díszének reprezentációs jellege megszűnt és ideiglenes átalakításokat végezhettek rajtuk. A bokálytáblák és velük együtt a kályhacsempék akkor kerülhettek a boltozat feltöltésébe, amikor az első jelentős belső átalakításokat végezték az épületen, azaz miután a katolikus egyház 1714-15 után visszakapta középkori rezidenciáját. Itt idézem Bethlen Miklós pár sorát, amelyek szomorú igazságot fejeznek ki, főként ha megfontoljuk, a bokályos házak sem éltek túl egyetlen évszázadot sem: „...*Ezt tanúsággért megírni szükségesnek ítélem a maradékimmak, és adom tanácsul: ha mire csakugyan nagy szükségek nem leszen, csak mulatásáért, kevelységéből ne építsenek; mert noha én az én építésimet úgy igazgattam, hogy a jószágom el ne romoljék, de mégis majorkodásomnak és erszényemnek nagy kárával volt. Úgy látom, nem Erdélybe való a szép épület: vagy kárba megyen szemeláttára az embernek, vagy*

Habán csempelapok egységnyi mustrájának rekonstrukciója. (Gyulafehérvár, 1660-70 körül)

Jegyzetek

1 Bokály – „bakal vadi” = 17. sz-i oszmán-török nyelvben, összeilleszthető csempelap jelentésű. A bokály szót Magyarországon előbb az edényeken használt összefüggő mintasor jelölésére használták, s csak akkor jelenik meg csempére vonatkoztatva, amikor előbb keleti importból, majd hazai mesterek révén itt is megkezdik olyan fali-, illetve kályhacsempé készítését, mely néhány tábla variációjával egész összefüggő mintasort alkot, s a minta végtelen felületet adhat. A díszítmény legkisebb egysége, a raport, állhat egy, két, négy, vagy még több csempéből. Úgy látszik, hogy a 16-17. században egy már országosan elterjedt kifejezést, a bokályt alkalmazták a raportból kiadódó területmustrás felületek érzékeltetésére. Érdekes, hogy míg a „bokály” és a „bokályos” jelző országosan elterjedt és használt kifejezés volt, a bokálynak a falcsempére a kályhára való kiterjesztése, maga a területmustrás fali- és kályhacsempé erdélyi specialitás volt és Nyugat-Magyarországon, sőt tudomásunk szerint a Felvidéken sem fordul elő a 17. és a 18. században. Csempére vonatkoztatva a bokály szóval először Szalánczi István „kapitina Rákóczinak” 1632. aug. 12-én Konstantinápolyból írott levelében találkozunk. „Az mely mester az bokályos házat csinálta volt, Kegyelmes uram neve nélkül, azt én nem tudom, ki legyen.” Hogy készítője nem hazai volt, az számos okból nyilvánvaló. A kolozsvári számadások egyik, 1642. évi aug. 30-i tétele azonban minden kétséget eloszlat, mert ebből kiderül, hogy aki alá lovat és szekeret adtak Fehérvárig, „Az Bokalj Czinalo Teoreok” volt.

2 „A legnagyobb erdélyi fejedelem” (1580-1629), uralkodott 1613-tól.

3 Élt 1591-1648-ig. Erdély fejedelme 1630-tól.

4 *Niceai* fajanszok, az iszlám kerámia gyöngyszemei. Gyártásuk a 15-18. századig zajlott.

5 „Tholdalaghy” Mihály: élt 1642-ig. Jelentős tisztségeket viselt; Bethlen követe volt a Portán és más küldetéseiben.

6 Élt 1600-1660. I. Rákóczi György felesége, Sárospatak birtokosa.

7 Emódi Tamás: A gyulafehérvári fejedelmi palota bokályos háza. In.: *A hódoltság régészeti kutatása. A Magyar Nemzeti Múzeumban 2000. május 24-26. között megtartott konferencia előadásai. Szerk.: Gerehys Ibolya, Kovács Gyöngyi. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 2002.*

8 Gervers-Molnár Veronika: Turkish Tiles of the 17th Century and Their Export. In.: *Turkish Flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Szerk.: Gerehys Ibolya. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 2005.*

9 Ezt az információt Kovács Eszter régész adta (Budapesti Történeti Múzeum).

10 Emódi Tamás, 317. old.

11 Habánok – Az újraeresztelkedők felekezete Svájcban jött létre, elsősorban a vallásuk miatt hazájukból elmenekült olasz, francia fazekasokból, akiknek innen is tovább kellett vándorolniuk, és keleten kerestek új hazát. Salzburgban, Steyrben, Linzben tartózkodtak rövid ideig, majd a morvaországi Nikolsburgban telepedtek le 1525-ben. Az ellenreformáció vallásüldözése miatt azonban innen is menekülniük kellett, így az akkori Észak-Magyarországra vándoroltak, először Szobotistban és Lévárdon ütöttek tanyát, majd Holics és Jókó területén telepedtek le. 1554-ben Prockán és Lövön, 1557-ben Kosolnán is kimutathatók. 1621-ben Bethlen Gábor fejedelem egy csoportot Erdélybe, Alvincra telepített. 1622-ben újabb habán csoportok érkeztek Magyarországra. Közösségi életvitelük volt, ház- és vagyonközösségben éltek. A 18. században az ellenreformáció kényszerítésére katolikus hitre tértek, régi életmódjuktól elszakadtak, céhekbe tömörültek.

12 A szabadkézzel megfestett, lendületesen ívelő, fogazott szélű levelek, melyek körkörös dinamikájú kompozíciókba rendeződnek, és az ezt ellenpontozó, „statikus” palmették és rozetták a textilművészet által közvetített iráni eredetű *szaz*-leveles stílus alapvető alkotóelemei, s egyúttal az udvari festőműhely Sahkulu nevű vezető művésznének jellegzetes eszköztárát képezik. Ehhez a gyulafehérvári csempéken a valamivel később kialakult és Sahkulu utódja, Kara Memi nevével fémjelzett naturalisztikus ún. „négyvirágos” stílus még két eleme társul: a tulipán és a jácint. A részletek megformálására végül jól érzékelhetően nyomta rá bélyegét Muszli mester 1540-50-es évekre keltezett stílusköre, melyhez szorosan kötődnek az ún. „jácintok mestere” művei. A fehérvári csempék tervezőjének eszköztárában tehát olyan elemek és hatások keveredtek, melyek – tekintetbe véve a korábbi kék-fehér helyébe lépő élénk színvilágot is – együttesen körülbelül az 1560-as évektől lehetők fel éppen az izniki műhelyek klasszikus, virágzó korszakában.

13 Konstantinápoly, 1632. augusztus 12. Szalánczi István levele I. Rákóczi Györgynek.

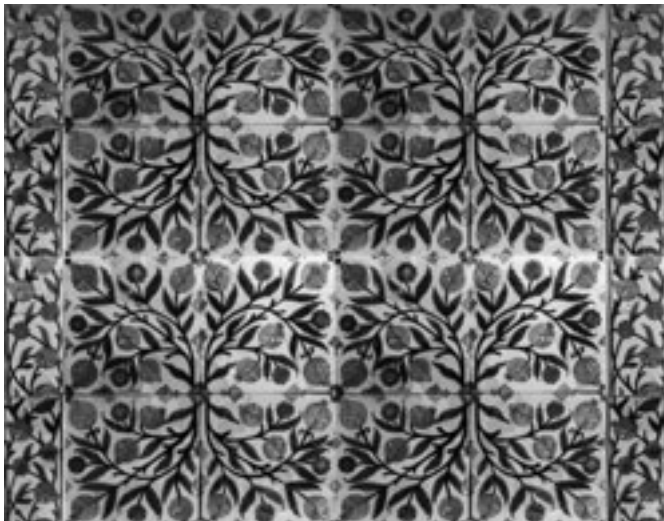
14 Élt 1614-1663-ig. Külföldi iskolázottságú erdélyi nemes. II. Rákóczi György és Barcsay Ákos bizalmas embere, Kemény János, majd Apafi híve.

15 Élt 1677-1713-ig. I. Apafi Mihály fejedelem fia. 1681-ben utódjával választották, de nem uralkodott.

16 Élt 1634-1690-ig. Gróf, a család vagyonának, rangjának megalapozója. Apafi korának legjelentősebb erdélyi államférfija, kancellár. Fiatalon Kemény János híve s egyik bécsi megbízottja.

17 Élt 1642-1716-ig. 1689-ben mint számvevő főbiztos több bizottságban is tevékenykedett, a radnóti országgyűlésen a fejedelmi tanácsba választották, 1691-ben kancellár lett. Bécsben halt meg száműzetésben.

18 Bethlen Miklós: Élete leírása magától. 504. old.

Sárospataki bokályok.

veszekedés a gyermekeinek, vagy mind a kettő. Vanitatum vanitas.”¹⁸
(Mondhatjuk, hogy igaza volt és nem csak Erdélyre, de az egész történelmi Magyarországra, és sok magyar örökösödési viszályra vonatkozólag.)

• Sárospatak

A számos csempe közül legkorábban a sárospataki várból valóak váltak ismertté. Valaha ezek egy kilencszer négy méter nagyságú termet díszítettek, az úgynevezett Vörös toronyban. Ezek az 1963-65-ös, az egész várat érintő ásatáson kerültek napvilágra megdöbbentő mennyiségben. Ugyanakkor van egy kis kétség afelől, hogy ezek a csempék valóban török eredetűek-e.

Több megközelítésből is kivételesnek hatnak. Először is, a 17. században létrehozható színek mindegyike szerepel a csempéken: az általános kobaltkéken és türkizen kívül vöröset, zöldet és lilát is találunk rajtuk. A minta is sokban különbözik attól, ami a korabeli török falicsempe-mintákat jellemezte. Mindegyiket egy aszimmetrikus elrendezésű gránátalma-ág díszíti, melyhez egy többszirmú kék virág társul. A gránátalma gyümölcse az ábrázoláson kétfelére osztott: mindegyik gyümölcs függőlegesen félbevágott, így egyik felében láthatóvá válnak a magok. Félvágott oldalú gránátalma-ábrázolás nem létezett a korabeli oszmán mintakincsben, azonban

Sárospataki töredékek.

Ibrahim al-Kulshani Mauzózeum Kairóban.

jellegzetes mintája volt ez néhány európai textilnek, leggyakrabban a 15. század végétől a 17. századig terjedő időszak selymein lelhető fel. Ezért tűnik nagyon valószínűnek, hogy I. Rákóczi György mintarajzot is küldött a török csempékészítőknek, amikor sárospataki várához rendelte meg a díszítést. Nagyon érdekes és jelentős momentumnak tartom, hogy ilyen módon a keleti és nyugati kultúra, művészet egyfajta érintkezése és összefonódása jöhetett létre, mégpedig úgy, hogy abban az egyediség igénye is nagy súllyal esett latba. Ez a minta Erdély jellegzetes késő reneszánsz, nyugat-európai gyökerű stílusát tükrözhetette. Ezt aztán a keleti készítők természetes módon újraértelmezték. Így születhetett meg egy egyedülálló csempefajta a sárospataki vár részére nyugati ihletettséggű erdélyi minta alapján, mely a keleti készítők keze nyomán keleti motívumokkal gazdagodott, tehát a levelek, a kék virágok és a csempéket összekötő mintaegységek a peremek mentén és a sarkokban a kor általános oszmán csempéinek motívumkincsét tükrözik.

Maurer Mihály, aki akkoriban a fejedelem képviselője volt Konstantinápolyban, 1640. december 14-ei, I. Rákóczi Györgynek küldött levelében írottak megerősítik azt a feltételezést, hogy a minta Erdélyből származott: „Az bokályok felől való kegyelmes parancsolatját is véghez vittem volna, ha ottbenn értenek volna az nagyságod levelével: jó részt a zsidó tudja, kicsoda emberrel alkuttam volt és kitől vettem az öregit húsz-húsz oszporán, és az apraját tíz-tíz oszporán vettem volt, az formája most is annál az embernél vagyon, mindjárt csinálnak annyit az mennyi kell, csak kapikihaja uramnak parancsoljon nagyságos felőle, nem lesz abban fogyatkozás.”

Az is nagyon érdekes, hogy bár ez a látszólag egyedinek szánt minta a fejedelemtől származik, a sárospataki csempéket legalább egyszer megismételték, török vevő számára is. Egy megegyező

mintájú csempe, melyet feltehetőleg Konstantinápolyban vásároltak, a *torontói Royal Ontario Museum* gyűjteményébe került a 20. század korai évtizedeiben, valamint *Kairóban* is rábukkantak igen hasonló csempékre.

Sárospatakon a bokálycsempe-töredékek az 1990-es évekre álltak össze, addigra elkészültek a tér helyreállításával is, így ma a bokályburkolat az eredeti darabok felhasználásával történetileg hitelesen igyekszik újra díszíteni a „bokályos házat”. Fontosnak tartom megemlíteni azt a hiányérzetet, ami e szoba láttán elfogja az embert. Az írásos utalások is megerősítik azt a feltevést, mely szerint valami hiányzik: ez pedig a mennyezet festése. Ugyanis az eredeti bokályos házat a csempék felett a boltíves mennyezet gazdag festése, valamint a padlóburkolat ugyancsak mívés volta is ékesítette. Sajnos a restaurálás során az eredetiből megmaradt kicsiny festett falrészletet nem sikerült megőrizni, így azt nem tudták rekonstruálni.

• Regéc

Regéc várának ásatása során a sárospataki bokályos ház falburkoló csempéivel megegyező mintájú töredékek bukkantak elő, aminek alapján azt feltételezik, hogy több csempét rendeltek a sárospataki audienciás szobához, mint amennyi szükséges volt, és Lorántffy Zsuzsanna kívánságára a maradék csempéket a regéci várban használták fel egy szoba díszítésére. Olyan feltételezések is napvilágot láttak már, melyek szerint a regéci, de esetleg a sárospataki csempék is habán másolatok lennének, esetleg utángyártások. Ezzel kapcsolatban még folynak a kutatások.

Regéci csempetöredékek.

A Vörös torony „bokályos házának” rekonstrukciója.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban csak utalásokat tehettem számos érdekes kérdésre. Több olvasott anyag és forrás (korabeli emlékiratok) tanulmányozása számos összefüggésre fényt deríthetne. A motívumok, színezések, mázak vizsgálata iparművészeti megfigyeléseket tenne lehetővé, amelyek talán a történészek, régész kutatók számára fontos, izgalmas következtetésekre vezethetnének.

Ilyen lehet a csempetervezés szempontja, ami szerint a csempék rendszerezhetőek lennének. Például vagy sarkaikon, vagy oldalvonalukon felezési, negyedelési pontok kijelölése (esetleg mindkettő), amelyekhez igazodik a motívum, a rajz. A sárospataki bokályos ház csempéi azért is gyönyörűek, mert a tükrözött csempék négy darabjából együttesen kialakuló nagyobb kép már egy magba, egy pontba fogja össze a gránátalma-fákat, amik így együtt egy nagyobb fa ágai lesznek (nem területmotívumként, mint a gyulafehérvári csempelapoknál), és a négyszer négy lap együtt egy újabb, nagyobb képet ad, ahol fuga nélkül, pontosan illesztett lapokon a szélei felé ritkuló ábrák miatt „kivilágosodik” a kép, kialakul egy optikai, világító rácsmotívum. Az, hogy egyszerre a közeli, apró, kidolgozott részletekben is gyönyörködhet az ember, és távolról nézve pedig nagyobb képi élményt nyújt, tehát egyszerre húzza közel a szemet, és készíti a nézőt, hogy térélményt kapva távolról szemlélje. Mindez saját, magyar tervezés, egyedülálló az európai kerámiatörténetben, és mint írtam, Konstantinápolyban ezt másolták, illetve hatott későbbi munkákra.

Ez egyszer ne legyen igaza Bethlen Miklósnak, és a nehezen rekonstruált bokályos ház maradjon meg a szemlélőknek, a tervezőknek, mindannyiunk büszkeségének!

Pattantyús Orsolya

Regéci csempetöredék.

ÉGTARTÓ EMBEREK

– A forrástól indulva bármerre egyenes az út –

Porteleki László és Éri Márton

A fiúk első öröksége egy kicsi mankós kasza volt, azzal irtották a hegyre futó kertek végét szegélyező szorgalmi út méregzöld csalánerdejét s a sokféle gazt, ami a ház körül felütötte fejét. Napközben ezekből szórtak az elkerített aprójóság elé, a kifutóban sütkérező malacoknak, s ha kellően megfonnyadt, a jászol elé kötött unatkozó kisborjas tehén is szálalhatott belőle. Az igazinak számító kaszálást szilvaskertjük lucernásában gyakorolták, vigyázva arra, hogy a kaszajárás alatt ne maradjon levágatlan folt, mert az úgy beleeszi magát a felszáradt rendekbe, hogy gyűjtéskor a legerősebb somfa-fogazatú gereblye is csak annyit ér neki, mint héheletlen csepűnyalábnak az asszony vásári csontfésűje.

– Fiam, te a lábaddal kaszálasz? – hangzana ilyen esetben az apák arcpirító megjegyzése, amit még fokozni is tudnak, kérdezőn: – Táncolás közben is kaszálasz a lábaddal?

A fiúk számára e szúrósra sikeredett kérdés volna a legmegalázóbb. Szerencséjükre ez csak akkor következne be, ha már so-

kadszorra is foganat nélkül pattanna le rólu-
luk a jó szó, akár veretlen élű kicsi kaszájuk a sarjűfűről. Idő előtt elkezdik a lázadózást, szinte egyszerre panaszkodnak a kinőtt kaszáról, a gyenge hangú feles hegedűről, már-már hatékonyságukat gátoló akadályként tekintenek azokra.

– Aki a kicsit szégyelli, a nagyot nem érdemli! – hűtötték le az idejekorán túlhevült utódaikat az apák. A fiúk túlbuzgó magabiztossága hiábavaló volt, konfirmálásig nem nyerhettek bebocsátást a nagyok tancára, addigra elsörendű kaszássá és táncossá kellett válniuk, mert a falunak csúf a szája: felmagasztalhat, de sárba is tiporhat! Márpedig az apák méltán kiérdemelt hírnevét nem pöttyözheti semmi, annak súlya van. Templomi oltárkö.

A kapuk előtt üldögélő szemfüles öregasszonyok a fiúk jó hírért örömmel adják tovább. Egyikről-másikról szentül állítják, hogy még a szeme járása is az apjáé, úgy hordja a kalapját is, enyhén jobbra billentve, és csak az apja csárdására hajlandó fordulni a cigány előtt... Senki ne gondolja azt, hogy valaki csak úgy eltökél egy szerepet, nem, az ember azért választ szerepet, mert azt érzi, hogy az ő. Ha ezt észrevesszük rajta, csak annyi jelent, hogy VÁLLALJA is!

Az apák alkalomadtán felkeresik a zenészeket. Pálinkát, néha oldal szalonnát visznek nekik, s illő tapintatossággal megtudakolják tőlük fiuk magaviseletét, no meg, hogy táncol-e, ha igen, jól-e, s a lány, akinek zöldágazás éjjelén cigánnyal húzatta az ablaka alatt, hozzá való-e? Az örökké fürkésző tekintetű hangászokat az apák továbbra is teljes jogú felhatalmazással ruházzák fel a szemmel tartást illetően. A legénysorba lépett fiúk egykori, aprók táncán muzsikáló zenészcimborája is már serkedő bajszot visel, ott húzza apja mellett az ácsolt cigánypadon, hegedűjére hetente új, piros pántlika szalagot kötnek a lányok. A legények már őt tekintik zenészükknek, titokban már megfogadták lakodalmukba, sőt előleget is csúszttak zsebébe.

Azokba a lakodalmakba magyarországi barátok is hivatalosak voltak, ugyanis a hetvenes évektől egyre többen járták az erdélyi falvakat. A Nyugati pályaudvaron már messziről meg lehetett ismerni a zenész- és táncos jelölteket, legtöbbjük fején ott virított a széki szalmakalap vagy vállán a kalotaszegi bujka, teljes menetöltözetben kaspaszkodtak fel a zsúfolt Balt-Orientre.

– Na, hazajöttetek? – kérdezték hajnali vendégeiket kedves szállásadóik.

A „szorgalmas tanítványokat” mestereik bálból vagy lakodalomból sohasem engedték útnak egy üveg pálinka nélkül, harmatos tekintetükkel jó darabon követték lép-teiket, s mielőtt a kanyargós síkatorok rejtekébe kerültek volna, még utánuk kiáltották: MÁSKOR IS VÁRUNK HAZA!

A hosszú hajú farmerosok között akadt fotográfus is. Az egyik Henics Tamás volt. Ő most is „hajajár”. Mindent tud, akár a zenészek. Lát. A dolgok mögé is. A kulcsot is megtalálja (azóta is a lábtörlő alatt tartják), vagy csak félre kell állítani az ajtnak támasztott ciroksöprűt, ami egyben azt is jelzi, hogy OTTHON VAN valaki. Amíg a gazda a mezőről megérkezik, beköti a kapu előtt várakozó, csordából jött tehenet, és illatos sarjút villáz jászlába. MINDEN A HELYÉN VAN. A villanyélen a fogás is, talán kicsit mélyült is azóta. Az apák hangja is.

Vastag pohárban gyöngyöt vető pálinkák között szól a muzsika. ÉGTARTÓ EMBEREK húzzák! A szárazfa hangjaival tartják fölöttünk az eget, és holtig gyűjtik alá az élethez való jókedvet.

Hallgassátok az éneket! Megnyílik előtte a lélek.

Széki Soós János

Elhangzott 2010. március 28-án a XXIX. Orsz. Táncháztalálkozó és Kirakodóvásáron, Henics Tamás és Klebercz Gábor Apák és fiúk című kötetének bemutatóján.

Holdvilágos Napra

A 2004 őszén alakult Napra addig ismeretlen – az elektronikus és a népi hangszerek kiegyensúlyozott használatával teremtett – nyelvhasználatára igen hamar ismertté tette a zenekart. 2007 júniusában már Párizsban képviselhette hazánkat A Zene Ünnepe-n, és ugyanazon a nyáron a Sziget Fesztivál Világzenei Nagyszínpadára is meghívást kapott. A Világzenei Nagyszínpad művészeti vezetője, a zenekritikus Marton László Távolodó „etnrock zenei életünk legnagyobb ígéretének” mutatta be az együttest, amely már anélkül is kult-státusszal rendelkezett, hogy lemezt jelentetett volna meg.

De szerencsére erre sem kellett sokat várni. A 2007 szeptemberében – a FolkEurópa Kiadó gondozásában – napvilágot látott *Jaj, a világ!* című album minden ígéretet beváltott. Valóban új minőség, valóban eredeti hangütés jellemezte, melyben mélyen és progresszívan fonódott össze a népzenei és rockos hagyomány. Amiként a Magyar Narancs írta: „az elsőtől az utolsó hangig jól kitálat és jól megvalósított számok sorakoznak a korongon, amikben nemhogy pontosan értik, de szinte ugyanazt a nyelvet beszélnek a népi hangszerek, mint a zongora, a dob és a gitár. Férfiének, női ének, lendület, erő, svung és líra, együtt van itt minden.”

Egy szó, mint száz: egy példaértékű album született, mely abban a tekintetben is úttörő – a magyar világzenei életben –, hogy két angol producer-guru, Ben Mandelson és Rob Keyloch bábáskodott a világrajöttében. A klub- és fesztiválkoncertek után immár a lemezfronton is áttöréssel vétette észre magát a zenekar. A *Jaj, a világ!* 2008-ban elnyerte a legjobb hazai világzenei albumnak kijáró Fonogram-díjat, és a nemzetközi szaksajtóban is kedvező visszhangra talált: a rangos angol Songlines világzenei magazinban a – magyarországi nép- és világzenéket jól ismerő – főszerkesztő, Simon Broughton méltatta.

2009 áprilisára egy újabb mérföldes lépésre került sor a Napra pályáján. Gryllus Dániel – a Hangzó Helikon kiadványok szerkesztője – felkérésére Radnóti Miklós-versekhez írt zenét az addigra már „gitárprímásként” elhíresült Both Miklós. „A versei körül lengő atmoszféra – nyilatkozott a Magyar Narancsnak a *Radnóti* című albumról – olyan kapukat nyitott meg, amiket addig nem ismertem. Belengte a napjaimat, körbevelt, mint valami mámorfelhő. Valahol mélyen bennem lehetett mindig ez a hangulat, de eddig a bizonyítási vágy, a virtuozitás, a technikai megoldások nagyon lekötöttek. Nekem nem volt gitártanárom, és nem nagyon tudtam megítélni, hogy mire vagyok képes, vagy hogy átjön-e az, aminek a kifejezésére töreksem. Technikai szinten csak most jutottam el oda, hogy ezt a hangulatot formába tudjam önteni.” – Ennek a hangulatnak a zenei gyökerei ugyanakkor már messzire távolodtak a Napra zenekart addig jellemző befolyásoktól és kifejezési formáktól, a háttérükben inkább Both Miklós komolyzenei

A zenekar tagjai: Both Miklós – gitár, ének; Krámlí Kinga – ének; Bobár Zoltán – brácsa, harmonika; Hegedűs Máté – hegedű; Pfeiler Ferenc – dob; Winter Csaba – basszusgitár

élményei, Bartók, Gubaidulina, Schnittke, Bruckner vagy Mahler merültek fel.

„Radnóti költészete találkozott azzal az összetett, ezerféle hangon, széles skálán megszólaló öntörvényű, katartikus hatású zenei világgal, ami Both életművét eddig is jellemezte” – írta a Népszabadságban Sebők János –, és ez „a szerzőt és zenekarát nemcsak a magyar zene élvonalába emelte, hanem olyan hungarikummá tette, amely a világ bármely táján öregbíthetné országunk, kultúránk hírnevét.”

Ez a valóban korszakos lemez újabb elismerést vont maga után: alig pár nappal a megjelenése után máris elnyerte a Budai-díjat, amire – az oktatásban rejlő lehetősége alapján – gimnáziumi tanárok tesznek javaslatot a Könyvfesztivál kínálata alapján.

A Radnóti-album után komoly kérdés volt, hogy milyen irányba lép tovább a zenekar. A 2010 áprilisában – ugyancsak a FolkEurópa Kiadónál megjelenő – *Holdvilágos* című album erre a kérdésre a szintézis általi haladással felel. Mindazok a hívószavak – Bartók Béla és Jimi Hendrix örökségének egyesítésétől az erdélyi népzene át a kortárs zenéig –, amelyek a Napra zenekarra korábban érvényesek voltak, ezúttal együtt szólítják meg a hallgatót, de mindehhez még számos meglepetés és fordulat járul. Ezen a lemezen szinte valamennyi darab a Napra szerzeménye, ám ezek olykor mégis a „vegytisza” népzene hatását érik el. Azt a hatást, amelyben – mint egykor minden magára valamit is adó lagziban – szépen összeforr az emelkedett és a mély, a szórakoztató és a felkavaró, a lírai és a pörgős, a magyar, a roma vagy éppen a román gyökér.

Egyszóval, ebben a holdvilágos fényben együtt van minden, persze kimondottan naprásan. A kalotaszegi dallamokon alapuló *Egy kis csárdás* és *Rég, az albumot nyitó Szerettelek sok ideig*, vagy a *Sas Ferenc hódítása* és a *Lassan húzzad* bizonyára azok kedvence lesz, akik inkább az „ismerős” ízeket keresik, míg a *Hang a hangból* pszichedelijája inkább a radnóti Napra-élményeket csalsa elő, de valamennyi szuverén módon, a legkevésbé sem az önisméltések módján. A törekenyen szárnyaló *Ballada* slágerre válhat bármely rádióban, a bónuszként szereplő *Magyaróta* a „hegedűgitározás” minden csínját-bínját megmutató „vendéglátós muzsika” erényeivel tűnik ki, és akkor még nem beszéltünk a *Tulipános* „közel-keleti reggae”-jéről.

Nem könnyű ennyi hangról röviden beszélni... Ezt a lemezt inkább hallgatni kell. Úgy biztos arany. (www.hangveto.hu)

Országos Opening
Szezonnyitó Táncház
Táncház + Ball

Petőfi Csarnok
2010. szeptember 11.

Jönnek a fiatalok

– Etnoklub, Duna Televízió –

Mozgás van a kortárs magyar népzenei életben, változnak a dolgok, ahogy mindig, meg úgy is változnak, ahogy eddig nem. A nagyok hátráléptek, vagy az utódneveléssel foglalkoznak, mint Sebő és Halmos, vagy a régi anyagból élnek, mint a Muzsikás. Szabad a pálya, hatalmi és szakmai értelemben egyaránt, a népzene megkapta végre a régen áhított akadémiai képzési rangot, a tágabb közönség is bevezethető, mióta a világzene nevű értelmezői pozíció a népzene hóna alá nyúlt. Másfelől meg virulnak az adatközlő bandák, a Magyarparlatkaiak, a Técsőiek vagy a Szászczásásiak többet húzzák Battonyától Nemesmedvesig, mint otthon. Talán ezekre a folyamatokra akart reagálni a Duna Televízió, amikor lecserélte az Élő népzene című műsorát, és Etnoklub címmel indított egy újat. Az előbbi hagyományos riportműsor volt, vályogházban, paprikafűzér előtt muzsikáltak, beszéltek a zenészek, kérdések kivágva, szerkesztett anyagok, lankák meg hegyvörösek, nem volt rossz műsor, sőt bizonyos értelemben jobb volt, mint az Etnoklub, de az utóbbi tagadhatatlanul frissebb. *[Az Etnoklub félreérthető beharangozójával ellentétben az Élő népzene továbbra is létezik – a szerk.]*

A stúdiókönyvet eklektikus, fehér gitár, kibelezett zongora, ablakkeretek, vásznak, vetítők, a szándék progresszív, de rumli van, a takarosabb nézőre rájön a pakolhatnék. Katona Erika életet akar a falak közé, a zenészeknek bizonyosan meg van mondva, hogy viselkedjenek úgy, mintha a Bír-lak Táncklub szombat esti füstjében pácolódnának: hangolnak, gyantáznak, megy a duma, jóízű a röhgés. Értem a szándékot, nem muszáj úgy beszélni a kultúráról, mint pedofil püspök a bentlakásos iskola házirendjéről, de a megvalósulás kicsit zajos, a pedagógus nézőre rájön a fegyelmezhetnék. Katona Erika vagy zavarban van, vagy a magyar tanult nyelve, úgy intonál, mintha félne, hogy kicsúszik a kezéből az irányítás, szorongós tévészöknök ugrál a térdükben az ideg. A magyar nyelvben köztudomásúlag a szó elején van a hangsúly, Katonánál nem föltétlenül, ezen a hírhedten monoton beszédritmuson a műsorvezető igyekszik színesíteni, ami lehet, hogy a népzene jótékony hatása, de az is lehet, hogy egyéni adottság.

A legutóbbi adásban két fiatal banda, a Rekontra és a Buda Folk Band kapott mikrofont meg lehetőséget, ügyes zenészek, jó bandák, a táncmuzika élet foglalkoztatott muzsikusi alkotják őket. Katona Erika úgy

gondolta, ezen a két bandán szemlélteti, mi változik az autentikus népzeneben (a Rekontrával), meg hogy is állunk a világzenevel (erre meg ott volt a Buda Folk Band). Okos dolog, nem csak úgy koncepciótlanul behívni a zenészeket, bekötöni az erősítő, oszt' kész, elvégre valóban megváltozott a muzsikások nézőpontja.

A kilencvenes években megindult a tájegységek szétördelése, falukig, utcáig, adatközlőig. Az aprítást eddig, az egyes muzsikusi lehetett elvégezni, a folyamatnak köszönhetően viszont a gyűjtők észrevették, hogy az adatközlők emberek: sorsuk van, szemléletük, vagyis alakítanak, formálnak a zenén, minden dallamot a saját vonójukhoz igazítanak. Vagyis nincs objektivitás, se rögzült dallamforma, csak értelmezések, zenészek vannak, akik utaznak, tanulnak, a rendet a saját képükre faragják, és ahogy a nyelv a beszélők által létezik, a zene is a gyantázott lószőr valósága. Ebből a zenei liberalizmusból a kétezres évek elejére az lett, hogy a tanult zenészek is szolgáltatónak váltak, rájöttek, hogy a nóta, a cigányzene nem Isten ellen való vétek. A balladák és lakodalmak újra egy töről fakadnak, a jó muzsikusi onnan ismerik meg, hogy bármit értékesen közvetít, az előadás minden alkalommal interpretáció, átadás, és ettől kezdve lehet az kalotaszegi invertita vagy a Kokodzsámbó. Ez határozott paradigmaváltás, a zenét nem környezetétől és kultúrájától függetlenül értelmezi, a népzene, nóta ismét szórakoztatni akar, a táncházakba ismerkedni, táncolni, szerelmesnek lenni járnak a fiatalok, nem az identitást védik meg a hazát, bár az is szép és dicső feladat volt.

Katona Erika bele is kap ezekbe a témákba, de nem jutnak egyről a kettőre, próbálja irányítani a beszélgetést, de nincs könnyű dolga, a fiatal zenészek rosszul beszélnek, ami nem baj, nem az a dolguk, hogy okosak legyenek, de így félremegy a mondanó. Az süil ki az ügyetlen válaszokból, hogy az előttük járó generáció amatőr volt, gitárral kezdtek, vagy ami volt, most meg akadémia van, adatbázis, technika meg tanulás. A zenészek is érzik, hogy valami nem kóser, gondolom, nem is ezt akarták mondani, a félős tisztelet néha megrezgetteti a hangszálat. Elvégre az apáikról van szó, nem egy esetben konkrétan, az olasz maffia is megirigyelné, milyen dinasztiai uralják a magyar népzene. A stúdióban Martin György unokája és Éri Péter fia ül egy személyben, és a neves felmenőket még sorolhatnám, de

minek. A műsor – ebből a szempontból is – kétarcú, egyszerre akar modern, pimasz lenni, másfelől meg tiszteli az öregeket. Katona a műsor elején elmondja, hogy Zsuráfszky Zoltán elfogadta a meghívását, de a kamera nem mutatja meg a neves koreográfust, és később se jut szóhoz, ezzel az erővel elég lett volna egy videoüzenet, amelyet nem játszanak le, vagy egy Zsuráfszky Zoltánt formázó viaszfigura, amit nem mutatnak meg. A tekintélyeket a műsor végén is látjuk, jönnek az öregek csinos fényképpel, ők a szakmai támogatók, a védnökök, hiteles, nevüket adják a műsorhoz. Ez kedves, de semmi szükség rá, miért szorulna egy tévéműsor védnökökre, ha meg szorul, már mindegy.

A műsorvezető eltéved, az autentikus népzenehez való megváltozott viszonyt (lásd fentebb) nem sikerült megbeszélni, lapozunk, miért ilyen népszerű a táncmuzika világ? Ekkor elhangzik végre egy értelmes mondat (hogy zene és a tánc újra szórakoztat, barátokat hoz össze satöbbi), de Katona közbevág, és megkérdezi, vannak-e veszekedések. A zenészek megmondják, igen, veszekedések azok vannak. Megint nem megyünk tovább, pedig a táncmuzika reneszánszának tágabb következményei vannak, a Gödörben turisták százai mulatnak, tanulnak táncolni, és az egykor rockandroll helynek induló szórakozóhely egyik legnépszerűbb programja mára ez. Hogy más pesti helyek is rájöttek, a turista nem ír népzene akar itt kapni, és ez kulturálisan átrajzolta a város térképét, mi több, az átlag kultúrabe fogadó népzenehez való viszonyát is. De ezt sem sikerül megbeszélni.

De végül is nem baj. Majd máskor. Jönnek majd bizonyosan a középgeneráció zenészei is, Árendás, Csiga, Szalonna (aki csak tekintélye miatt középgeneráció, kora alapján nem), és elmondják. Vagy ha nem, az se baj. Élő népzene hallgatni így is, úgy is öröm, és akármilyen gyermekbetegségei is vannak a Etnoklubnak, merész műsor, no meg jószereivel az egyetlen, ahol muzsika szól a Kárpát-medencéből.

Grecsó Krisztián
(Élet és Irodalom, 2010. április 30.)

A huszonötödik óra

„Elfelejtettük közölni a csángókkal a magyar nemzet megalakulását”

Sokan elsiratták már a csángó kultúrát, de kevesen voltak hajlandók tenni érte – mondja lapunknak Hegyeli Attila. A csángó oktatási program kidolgozója tíz éve szervezi a moldvai csángó gyermekek magyartanítását. Május 8-án Gyimesközéplekon jöttek össze mindazok, akik tanárként vagy segítőként támogatták a csángók megmaradását.

Tíz éve elindult egy fiatalember a Kárpátokon túlra, hogy tanulmányához anyagot gyűjtsön a csángókról. Hegyeli Attilának hívták. Ismerte már a vidéket, hiszen a kolozsvári egyetem magyar-néprajz szakos hallgatójaként többször megfordult itt. Egy évig akart maradni, s hogy közben helyben is hasznossá tegye magát, Kolozsváron elintézte, hogy magyartanárként dolgozhasson. Klézsén tanított iskolán kívüli foglalkozáson, egy bérelt szobában, de néhány hónap múlva annyi tanítványa lett, hogy nem volt ideje a kutatási témájával foglalkozni. Akkor döbbsent rá, hogy a magyar értelmiségnek milyen nagy adóssága van a csángókkal szemben. „Dokumentáltak itt mindent, amit csak lehetett, tanulmányokat, könyveket írtak arról, hogy ez a kultúra el fog veszni, elsiratták, eltemették, de kevesen voltak hajlandók tenni érte” – mondja.

KÜLÖNÖS IDENTITÁS

Hegyeli Attilát elgondolkodtatta, hogy ezek az emberek a szekéren magyarul beszélnek, de a templomban románul kell gyónniuk. Láta, hogy népviseletüket a magyarországiak felvásárolják, a dalikat digitalizálják, a táncaikra pedig a budapesti művelődési házakban mulatnak, de az senkit nem érdekelt, ők hogyan boldogulnak. Amikor néhány hónap múlva a foglalkozásaira már 50-60 gyerek járt, akkor jött rá, hogy nem tanulmányokat kell publikálni, hanem lehetőséget biztosítani a gyerekeknek, hogy magyar nyelven megtanuljanak írni és olvasni. Először baráti körben érdeklődött, ki menne el tanítani, majd elkezdett pályázatokat írni. A második évben már tizenhároman voltak, 2004-ben pedig úgy döntöttek, hogy a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége a korábbinál jobb kereteket biztosíthat. Ma már 21 csángó faluban tanulhatják a gyerekek a magyart 42 tanárral, a legtöbb helyen a tanórán kívül, de ahol megfelelő számú kérelem érkezett a tanfelügyelőséghez, ott az iskolában is. Akad még bőven teendő, hiszen harminc falu van még, ahol valamilyen szinten beszélnek magyarul, de nincs oktatás. A trianoni határokon kívüli területről beszélünk, ahol a csángók 1920 előtt is határon túli magyarnak számítottak. Itt soha nem volt magyar iskola és magyar nyelvű egyház, s a 250 ezer csángóból 50-60 ezer tud így-úgy magyarul. Ők viszont ősi, több száz évvel ezelőtti nyelvet beszélnek, tele román jövevényszavakkal, és az identitásuk is eltér a magyarországiakétól. A hazai polgári nemzettudat, amely szerint mindenki, aki a magyar kultúrkörhöz tartozik, a magyar nemzethez is tartozik, a reformkorban alakult ki, ebből viszont a csángók kimaradtak. „Kossuthék, Petőfiék szellemisége nem jutott el ide, elfelejtettük közölni a csángókkal a magyar nemzet megalakulását” – jellemzi a helyzetet Hegyeli Attila. – „Amikor megkérdezik egy csángótól, magyar vagy-e vagy román, azért válaszolja, hogy román, mert azt érti: román állampolgár. De ha úgy tesszük fel a kérdést, oláh vagy-e, akkor az a válasza: nem, én katolikus vagyok, mert identitásának legfontosabb eleme a vallás.”

Már az egyetemen is azt tanították Hegyeli Attilának, hogy Moldvában gazdag, büszkeségre okot adó magyar folklórányag van, népdalokból, balladákából többet lehetett gyűjteni, mint több erdélyi tájegységben együttesen. Az itt megmaradt anyag roppant értékes kincs, visszavezethet a régi idők magyar kultúrájába. Mert hogy a háromszáz-négyszáz éve ide vándorolt magyarok nyelve szinte érintetlen maradt, mentes a Kárpát-medencében tapasztalt

Tanulók Külsőrekesinben – Csoma Gergely felvétele (2001.)

talt későbbi hatásoktól. „Mintha kétszáz évet mentem volna vissza az időben, mintha rátaláltam volna egy szigetre, ahol századok óta minden változatlan. Archaikus magyar nyelven beszélnek, és nem ismerik a nyelvújításkor és azóta keletkezett magyar szavakat” – meséli a budapesti Komáromi Rebeka, aki tavaly járt először Moldvában, s ma Magyarfaluban oktat. „Senki nem jött ide, hogy elmondja a csángóknak: ezentúl azt a szállításra szolgáló vaszerkezetet vonatnak fogjuk hívni” – érzékelteti a nyelv állapotát Hegyeli Attila is.

NYÚL VAGY FILES

A nyelvújítás óta keletkezett szavakat, a technika vívmányainak köszönhető kifejezéseket a románból vették át, méghozzá ezrével. Amikor az elsős diákok körében játékos felmérést tart a pedagógus, és a képeken lévő tárgyat kell megnevezni, az autóra azt mondják a csángó magyarok, hogy mesin, a vonatra meg, hogy trin. A veder geláta, az áram kurent, a fűzet kájjet.

S vannak olyan szavak, amelyeket háromféleképpen tanítanak: magyarul, csángóul és románul. Mert a nyúl például csángóul files, románul meg iepure. „Az egyik gyerek úgy fordítja le a román mondatot, hogy files futott az erdőben, a másik meg: nyúl szaladt az erdőben. Megmagyarázzuk nekik, hogy mindkettő helyes” – mondja Botezatu Viktória csángó asszony, aki sose járt magyar iskolába, autodidakta módon tanult meg magyarul írni-olvasni, s most hazájában, egy Buda nevű, Szeret menti faluban tanítja a gyerekeket magyar nyelvre.

Érdekes színfoltja a csángók magyar nyelvének, hogy a -val, -vel rag használatakor nem ismerik a teljes hasonulást. „Az iskolában mind a kettőt megmondom nekik: a gyermekekkel, ez a helyes forma a magyar nyelvben, de ha valahol meghalljátok, hogy gyermekekkel, akkor tudjátok, hogy úgy is helyes, itt nálunk úgy használják” – magyarázza Viktori néni. Az oktatás legfőbb célja, hogy a gyerek – aki esetenként egyetlen szót sem tud magyarul – mindennap eljőjön az iskolába, ezért érdekes, játékos foglalkozásokat kell kitalálni, ami visszahozza őt másnap is.

Az eltelt tíz évben az oktatási program keretében több ezer csángó gyerek tanult meg magyarul. „Gyerekek házai” épültek adományokból, kalapolásból – ezekben a tantermen kívül a pedagógusok számára szolgálati lakás is van. Ez jól bevált modell, ahol rendezvényeket is lehet tartani – a magyar kultúra számára ugyanis nincse-

nek nyitva a kultúrotthon, az iskola, az egyház termei Moldvában. Itt a gyerekek házában bármilyen segítséget lehet kérni, lefordítják a hivatalos magyarországi levelet, de egészségügyi problémával is sokan ide fordulnak.

Ám összkomfortban nem minden tanárnak van része. Komáromi Rebeka például egy garázsban lakik, ebből választottak le 15 négyzetmétert a tanteremnek, a maradék néhány négyzetméter az ő szobája. Van benne egy kályha, melyet ő fűt, és télen még főzni is tud a tetején – egyébként kempingfőzőn készíti az ebédjét. Bár egyre több helyen van fürdőszoba, és hívták is, menjen oda haját mosni, ő leginkább ezt is a fürdésre használt lavórban intézi el – megvan az hamar.

HANGTALAN VIGASZ

Bákóban, Hegyeli Attila könyvespolcán a csángókkal kapcsolatos szakirodalom három métert tesz ki. De az eltelt tíz év alatt mégsem közeledett a magyar és a román néprajzosok, történészek álláspontja a csángókérdésben. „A románok azt mondják, több a román elem a kultúrájukban, a magyarok szerint több a magyar. A kommunizmusban nem lehetett erről beszélni, az elmúlt húsz évben meg nem sikerült egy asztalhoz leülni és megbeszélni, mit látnak, mit tudunk. A magyar és román néprajztudomány, történetírás nem vesz tudomást egymásról” – panaszolja Hegyeli. Őt a saját tapasztalatai ejtik gondolkodóba: vannak olyan katolikus falvak, ahol a legöregebb emberek sem emlékeznek arra, hogy valaha beszéltek volna magyarul a családban – esetleg öt kilométerrel odébb viszont mindenki beszéli a nyelvet. „Erre nem nagyon tudjuk a magyarázatot, se néprajzosok, se történészek” – teszi hozzá.

Hegyeli Attila célja, hogy a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége a csángók irányítása alá kerüljön. Három évvel ezelőtt sikerült elérni, hogy a szervezetnek helyi elnöke legyen. Solomon Andrian itt született, innen indult tanulni, s ide tért vissza, hogy beteljesítse a célt, amit mások kitűztek: legyen a csángóknak is saját értelmiségük. Hegyeli pedig a szövetség ügyvezetői posztját látja el – amíg szükség van rá, s nem talál erre a feladatra is helybéli.

S hogy mi történt még a tíz év alatt, az kiderül azon a tanácskozáson, amelyet május 8-ra hívtak össze Gyimesközéplekora, ahol jelen lesz az összes tanár, akik Csángóföldön tanítottak, s mindazok, akik segítettek az ügyet. A találkozáson mindenki elmeséli majd egy élményét. Komáromi Rebeka talán azt, amikor egyszer rosszkedvűen ment be órára az elsősökhöz. Aznap semmi sem sikerült, úgy érezte, minden összeomlik körülötte. Amikor megkezdtek az órát a szokásos körjátékkal, egyszer csak döbbenet vette észre, hogy mind a tizenöt nebuló őt öleli, hangtalanul vigasztalja – megérezte szomorúságát, s összes szeretetükkel segíteni akartak rajta.

Hegyeli Attila beszélgetésünk végén még megkérdezi, tudnék-e segíteni. Merthogy a nyári időszakban gyermekmegőrzővel szeretnék támogatni a szülőket, hogy eljárhassanak mezei munkára. Emellett a keresztszülőprogramot is hirdetni kellene. Igaz, egy családnak egy gyerek támogatása 40 ezer forintba kerül évente, de abból fizetik a tanárok munkadíját, és fát, tanszereket vásárolnak belőle.

És persze továbbra is várnak oktatókat, akik vállalják, hogy egy tanévet kint maradnak – a www.csango.ro honlapon minden információ megtalálható. „Szóval ráférne a csángókra a segítség” – összegez Hegyeli, és már indul is tovább, szervezni a 22. és a 23. településen a magyar nyelv oktatását. Szeretné hinni, hogy a huszonnegyedik órában vagyunk, de legtöbbször mégis azt gondolja, ez már a huszonötödik óra: az asszimiláció lassítható ugyan, de megállíthatatlan.

Halász Csilla

(Megjelent a Heti Válasz 2010. május 6-i számában.)

A XIII. Nemzetközi Legényesverseny eredménye

Idén április 24-én tizenhat versenyző mérte össze tudását a legényesversenyen, amelyet a hagyományoknak megfelelően a Budapest Főváros Bartók Táncegyüttes rendezett meg a Budapesti Művelődési Központban. A „Tedd ki a pontot!” alcímet viselő versenyen most a mezőségi Bonchida férfi táncai szerepeltek. Az öt tagú zsűri (Zsuráfszky Zoltán, Pálffy Gyula, Fitos Dezső, Lajkó Levente és Varga János) döntése alapján a „2010. év Legényestáncosa” címet (a fődíjat) megosztva kapta Farkas Tamás, a Tabán Táncegyüttes tagja és Ramasz László, az Ajka-Padragkút Táncegyüttes táncosa. „A bonchidai ritka és sűrű magyar hiteles előadója” címet a Honvéd Együttesben táncoló Appelschoffer Jánosnak ítelték, „A bonchidai ritka és sűrű magyar egyéni megformálója” pedig Szűcs János lett. A közönségdíjat a Szeged Táncegyüttes tagja, Simoncsics Pál kapta. Kallós Zoltán minden évben tábori részvétel lehetőségét ajánlja fel egy-egy táncos számára. Balogh Károly, a Jászság Népi Együttes táncosa a választói táborban vehet majd részt, Simoncsics Pál a kalotaszentkirályi táborba mehet. A százhalombattai Heiger József (Forrás Néptáncegyüttes) a vajdaszentiványi táborban, Almási Zoltán (Ózd) pedig a nyárádselyei táborban vehet részt. (www.bartokdance.hu)

SOMLÓ HANGJA

– Összművészeti Fesztivál –

2010. július 14-18.

Doba, Erdődy Kastély, Somlóhegy

Az elmúlt évben első alkalommal megrendezett Fesztivál nagy sikerére való tekintettel 2010 nyarán ismét hallatjuk a Somló Hangját. Dobán, az Erdődy Kastély ősparkjában, hatalmas árnyas fák, hangulatos épületek gyönyörű környezetében, több mint tíz különböző helyszínen várjuk a művészetek, a zene iránt érdeklődő vendégeket. A Somló környékének kiváló borai, a turisztikai szempontból is kiemelkedő szépségű táj, a magas minőségű zenei és más művészeti produkciók garantálják, hogy az ideérkező vendég élményekben gazdag napokat tölthet a rendezvényen.

Borudvar színpada

jazz, világzene, népzene, néptánc, cigányzene, somlói és vendég boraszatok borvásárára

Világzenei rét és színpad

gyermek programok, játszóház, bábszínház, világzenei koncertek, helyi termékek vására

Kultúr-házimozi – néprajzi gyűjtések, kisfilmek...

Kézműves vásár, magyar élelmiszerek vására

Gasztronómiai színpad

gyermek és hagyományörző műsorok, külföldi fellépők

Kísérőprogramok – állatsimogató, lovaglás, véradás...

Papp Zoli kocsója Dobán – minden este táncház

Nyitott pincék, kiállítások, kirándulási lehetőségek

Fellépnek 2010-ben: Csík zenekar, Szalonnaband, Bogárné Szilvia és zenekara, Benkó Dixiland Band, SoundGixer, Duna Művészegyüttes, Palya Bea, Makám, CimbaliBand, Zagyva Banda

www.somlohangja.hu

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 6 New recording. *Eszembe jutottál* [You came to mind]. **Etnofon Records, Fonó. 2010 ER-CD 103.** Born in 1943, **Cseh Tamás** was a wildly popular Hungarian song writer/singer, who began his music career in the 1970s. He died in 2009. Everyone misses his voice and his music. This record is a tribute to some of his most well-loved songs – performed by a variety of the best bands in Hungary today. The final cut is a recording of Cseh himself. Announcement by Marton László Távolodó.

Page 12 *Vót, hol nem vót* [Once upon a time] – **Moldavian Csángó folk tales.** Compiled by Zakariás Erzsébet. Koinónia. Kolozsvár, Romania 2009. A collection of 111 folk tales from 12 Moldavian villages and 42 different story tellers; selected from the archive of the Romanian Folklore Institute in Kolozsvár/Cluj-Napoca. The tales were collected between 1951 and 1958 and „bring us a vanished, unique world”. Includes interesting description of some of the differences between today’s Hungarian language and the archaic Hungarian in the tales. Review by Dala Sára.

Page 14 Book review. **Nesztor Iván: *Túl a vízen.*** Editio Musica Kiadó. Budapest, 2009. Nesztor Iván is an ethnomusicologist, folk music collector and author of numerous publications. The new publication (book and CD) on Hungarian folk flute music is criticised here as presenting this genre in a false, unauthentic way. The music on the CD is referred to as „affected operatic folk song”. The reviewer prefers the work of Juhász Zoltán and Balogh Sándor as presenting Hungarian folk flute genre in a more authentic way. By Dóra Áron.

Page 18 Review: „**Water, Wine, Blood**” – **Nyírség Folk Dance Ensemble.** On March 15th, 2010, this dance group performed a **new choreography** by Kácsor István. This excellent ensemble is well-known all over Hungary. Here the dancers were applauded for their effortless dancing – „as if dancing was a natural expression; a form of existence for them”. The full length piece is about man’s life and the women who help him through it – in folk dance. The piece is described as „experimental” with some aspects that were not particularly understandable. Review by B. Koltai Gabriella.

Page 20 **MAGTÁR** – literary column. **A short story by Széki Soós János** about a personality from **his native village of Szék (Sic) in Transylvania.** It is a sad story of a boy, Báró Pista (Pista Baron), who didn’t know who his father was – though according

to village gossip his mother may have gotten pregnant while serving as hired help in the household of a local noble family. When the poverty stricken, hapless Pista unsuccessfully attempts to take on the job of shepherd, we also get inklings of traditions related to this ancient profession.

Page 23 The life story of Mrs. Lőrincz Aladár – Molnár Vilma. **Vilma was born in 1929 in the village of Istensegits in Bukovina** where she finished six years of primary school – four years in Hungarian and two in Romanian. She spoke only German from age 2-6. Vilma and her family left Bukovina and moved to Hungary in 1941. After living in several places, they were finally able to settle in Tolna County. She grew up surrounded by and doing the traditional Bukovinian embroidery and weaving and has earned countless awards and recognition for her fine traditional handwork. As told to Kóka Rozália.

Page 40 A paper on **17th century tiled receiving rooms** in royal residences in Transylvania and Northern Hungary. This study discusses possible Turkish inspiration for these rooms that had walls tiled with ornate colorful ceramic tiles. Based on remnants of tiles found at the royal estates in Gyulafehérvár (*Alba Iulia*, Romania) and Sárospatak and Regéc, the author tries to trace the origin of the tiles and their patterns. One such tiled room has been reconstructed in Sárospatak. By Pattantyús Orsolya.

Page 45 For years **Henics Tamás** has been everywhere between Vienna and Transylvania making friends with and eventually photographing every musician he can find in the dance house movement. One of his favorite themes became the **musician dynasties** – both the traditional Gypsy musician dynasties (Kodoba, Netti, etc) and the new musician family dynasties forming in the dance house movement (Porteleki, Éri, Juhász, Csoóri, etc). Tamás’ **photographs** of musicians and their sons were on exhibit at the National Dance House Festival in late March 2010, when his book of the same photographs was released. Writer Széki Soós János opened the exhibition.

Page 47 **Duna TV’s Etnoklub.** This article comments on the younger generation of folk musicians in Budapest’s dance house movement and the new program on this music on the Hungarian satellite TV station Duna TV. Young bands mentioned are Rekontra and Buda Folk Band compared with the older generation (Sebő, Halmos, Muzsikás) and a middle generation (Csiga, Árendás,

Szalonna). Venues mentioned by name are Bír-lak (Budapest 7th district) and the Gödör (at Deák tér, Budapest). The host of the TV show, Katona Erika, is criticised, as are the young musicians – for being a bit too young, too full of themselves and too raw. By Grecsó Krisztián. First published in *Élet és Irodalom*, LIV./17. 2010 April 30.

Page 48 **The Moldavian Csángós** are a Hungarian ethnic group that live in villages around the city of Bákó/*Bacău* in eastern Romania. Their dance and music is well-known in Budapest’s dance house movement. These Moldavian Csángó villages were literally closed to outsiders during the Ceauşescu regime. Though these people have been the subject of ongoing attempts to assimilate them into the Romanian culture, amazingly some of them still speak an archaic form of Hungarian and follow the Roman Catholic faith. For 10 years now there has been a concerted effort to teach Hungarian to children in these villages. Hegyeli Attila (who studied Hungarian and Ethnography at the University in Kolozsvár/Cluj-Napoca, Romania) is a person who has been instrumental in organizing this program and getting other teachers to go there to teach. By Halász Csilla. First published in *Heti Válasz*, Budapest, May 6, 2010.

Sue Foy

folkMAGazin

2010/3, XVII. évfolyam, 3. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: K. Tóth László
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kőrösi Katalin
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

Belső borító: Arday Ildikó Ferenczy Noémi-díjas textilművész munkája - Rosta József reprodukciója

ARDAL

2010. augusztus 19–22-ig a Budavári Palotában

24. Mesterségek Ünnepé

Fókuszban: tojásdíszítés, mézeskalács készítés és gyertyaöntés

Rendező: NÉPMŰVÉSZETI EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE • www.mestersegekunnep.hu • www.nesz.hu

folkMAGazin

nka
Nemzeti Kulturális Alap